

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОРОЛЬ КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 340.12(4) - 047.27

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ТЕОРІЯ
ТА ПРАКТИКА**

081 – Право

08 – Право

подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ К. М. Король

Науковий керівник:

ФЕДОРОВ Валентин Андрійович

Кандидат юридичних наук, доцент,

Заслужений юрист України

Одеса - 2024

АНОТАЦІЯ

Король К. М. Загальноєвропейська правова ідентичність: теорія та практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - «Право» (галузь знань 08 - «Право»). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячене аналізу теоретичних та практичних аспектів загальноєвропейської правової ідентичності та її реалізації в сучасному європейському просторі.

У роботі ретельно розглянуто походження та розвиток концепції правової ідентичності. Застосовано міждисциплінарний підхід для теоретичного розгляду цього поняття, досліджуючи його з позицій соціології, психології, філософії тощо, що дозволило охопити його з різних сторін.

Розроблено методологію щодо аналізу правової ідентичності. Застосування різноманітних загальнонаукових методів, таких як аналіз, синтез, метод аналогії та контент-аналіз, дозволило організувати й систематизувати зібрані дані. Результати дослідження розширили уявлення про правову ідентичність за рахунок історичного, соціального та культурного контекстів. Використання різних підходів, таких як історичний, порівняльний, міждисциплінарний, аксіологічний, цивілізаційний та антропологічний, дало можливість зрозуміти це явище в його комплексності. Аналіз класичних і некласичних принципів, таких як історизм, системність, поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, а також принципів діалектики надав можливість визначити сутність правової ідентичності та її еволюційний розвиток.

У дослідженні сформовано комплексне визначення правової ідентичності як складного та багатогранного явища, що характеризується свідомим включенням особи до соціально-правової спільноти, яка володіє юридично

значущими характеристиками. Це визначення ґрунтується на розумінні правової ідентичності як стану, що охоплює усвідомлення особою своєї приналежності до певної правової системи та прийняття норм, які регулюють її правову поведінку. Охарактеризовано модель трьохкомпонентної структури правової ідентичності, що включає когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти, які взаємодіють між собою та визначають інтегративний характер цієї ідентичності. Визначено основні ознаки правової ідентичності: комплексність, динамічність, унікальність, соціально-правова природа, усвідомлення індивідом своєї належності до певної правової системи, легітимація та правова поведінка. Особлива увага приділяється функціям правової ідентичності, таким як адаптивна, легітимізуюча, захисна, комунікативна та когнітивна, які визначають її вплив на суспільство та розвиток правової культури. Досліджено концепцію альтернативної правової ідентичності та виявлено два типи правової ідентичності - індивідуальну та колективну, які взаємодіють та впливають один на одного.

У процесі дослідження сформульовано поняття загальноєвропейської правової ідентичності, яка полягає в усвідомленні особою відчуття належності до єдиного правового простору Європи та прийнятті загальноєвропейських норм і цінностей, що визначають її правову поведінку. Крім того, було визначено та систематизовано чинники та концептуальні критерії формування загальноєвропейської правової ідентичності, включаючи спільні цінності та принципи, спільну правову спадщину, правову інтеграцію, взаємопроникнення культур і традицій, а також політичну волю та підтримку.

Наприклад, підтримка населення країн-членів Європейського Союзу є критично важливим чинником у формуванні загальноєвропейської ідентичності. Без усвідомлення своєї приналежності не лише до власної країни, а й до широкого об'єднання, такого як Європейський Союз, досягти цього неможливо. У сучасному світі, де взаємодіють численні нації та культури, постає завдання не

лише пошуку нової європейської ідентичності, а й формування європейської правової свідомості.

Цей складний процес може бути реалізований лише за умов активної участі широких верств населення європейських країн у політичному та суспільному житті. Важливо запроваджувати правову політику, що сприяє поширенню загальних правових цінностей. Одного юридичного об'єднання ЄС для цього недостатньо – необхідно, щоб звичайні європейці визнавали свою приналежність до Союзу.

Залучення громадян до процесу європейської інтеграції сприяє зміцненню європейської ідентичності та правової свідомості. Різноманітні програми обміну, культурні заходи та освітні ініціативи відіграють важливу роль у цьому процесі, допомагаючи людям відчувати себе частиною єдиної європейської спільноти. Наприклад, програма Erasmus+, яка дозволяє студентам навчатися в інших країнах ЄС, є одним із успішних прикладів створення європейської ідентичності через особистий досвід.

При аналізі концептуальних критеріїв, розкрито значення спільних цінностей і принципів, які є фундаментом європейської правової системи, серед них: загальноприйняті принципи поваги до прав людини, верховенства права, демократії, правової держави тощо. Також зазначається взаємодія культурних та історичних традицій країн-членів ЄС та їх адаптація до сучасних реалій шляхом інтеграції та співпраці між країнами Європи.

У рамках дослідження виявлені особливості механізму формування загальноєвропейської правової ідентичності, які відображаються в історичному, релігійному, культурному та правовому контекстах. Традиції Римського права, католицьке канонічне право, договірна форма права та спільні цінності та завдання є ключовими елементами, що визначають цей механізм.

Механізм формування загальноєвропейської правової ідентичності сприяє об'єднанню культурного простору Європи, підвищує рівень ідентифікації громадян з європейськими інституціями та включає в себе: відчуття

приналежності громадян до європейських цінностей, освітню діяльність, співпрацю між культурними інститутами та заходи з підтримки багатомовності. Обґрунтовується ідея, що формування загальноєвропейської правової ідентичності передбачає створення єдиного правового простору, де права та обов'язки громадян та урядів країн-членів Європейського Союзу гармонізуються на основі спільних цінностей та принципів. Головна мета цього процесу - зміцнення єдності між країнами ЄС у правовій сфері, що сприятиме розвитку демократії в Європі.

Розглянуто та охарактеризовано фундаментальні правові цінності, такі як справедливість, рівність, демократія, верховенство права, повага до прав людини та культурна різноманітність, які відіграють ключову роль у забезпеченні єдності та стабільності європейського правового простору та зміцненні загальноєвропейської правової ідентичності. Взаємодія між правовими нормами, цінностями та моральними принципами сприяє формуванню високого рівня правової свідомості та культури правової поведінки, що, в свою чергу, зміцнює легітимність правової системи та формує стійку загальноєвропейську правову ідентичність.

Громадяни країн-членів Європейського Союзу сприймають право як систему цінностей, що об'єднує їх на основі спільних європейських моральних переконань та ідеалів, що спрощує міжнародну співпрацю та забезпечує ефективний обмін правовою практикою між країнами-членами ЄС. Проаналізовано феномен міжкультурного діалогу, який сприяє взаєморозумінню та обміну досвідом між різними правовими системами та культурами, розвитку спільних підходів до розв'язання правових викликів.

Проведено аналіз практичних аспектів втілення загальноєвропейської правової ідентичності, зокрема з урахуванням проблем щодо міграції, культурної різноманітності та кризи довіри до європейських інституцій. Розглянуті стратегії реагування на ці виклики включають забезпечення доступу до правової інформації та ресурсів на різних мовах, розвиток механізмів

співпраці та обміну досвідом між країнами з метою сприяння взаєморозумінню та вирішенню правових питань на міжнародному рівні, а також розробку стратегій щодо захисту прав мігрантів та підтримку балансу між цінностями суспільства та потребами міграційних процесів. Також проаналізовано структуру правової системи ЄС, включаючи первинне та вторинне законодавство ЄС, а також рішення Суду ЄС та інших європейських інституцій. Висвітлено необхідність координації та співпраці між різними рівнями управління для забезпечення спільних цілей та цінностей ЄС.

Розглянуто еволюцію європейської правової ідентичності в Україні, з урахуванням різних історичних періодів, які вплинули на цей процес. Проаналізовано складний шлях України у напрямку європейської інтеграції, включаючи період колоніальної залежності, радянську епоху та післясоціалістичні трансформації. Освітлено ключові кроки, які Україна здійснила, наближаючись до європейських цінностей та адаптуючись до європейських стандартів.

Сучасні виклики, з якими Україна стикається під час цього процесу, включають інформаційні бар'єри, корупцію, порушення прав людини, політичні конфлікти, воєнний стан та економічні проблеми. Розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу та активної участі громадян у процесі розвитку громадянського суспільства. Успішне формування європейської правової ідентичності в Україні є можливим та може відігравати важливу роль у співпраці та розвитку країни, орієнтованої на інтеграцію, в тому числі правову, до Європейського Союзу.

Ключові слова: правова ідентичність, загальноєвропейська правова ідентичність, ознаки правової ідентичності, функції правової ідентичності, сучасне право, методологія юриспруденції, правові цінності, права людини, правова культура, європейське право, правова система, сучасна держава, верховенство права, правові інститути, практика Європейського суду з прав людини.

ABSTRACT

Korol K. Pan-European Legal Identity: Theory and Practice. – Qualifying scientific work as manuscript copyright.

A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 - «Law» (field of knowledge 08 - «Law») . – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2024.

The dissertation research is dedicated to the analysis of theoretical and practical aspects of pan-European legal identity and its implementation in the contemporary European space.

The origins and development of the concept of legal identity are thoroughly examined in the work. An interdisciplinary approach is applied to the theoretical examination of this concept, exploring it from the perspectives of sociology, psychology, and philosophy, which allows for a comprehensive understanding from various angles.

A methodology for analyzing legal identity is developed. The application of various interdisciplinary methods, such as analysis, synthesis, analogy method, and content analysis, enabled the organization and systematization of collected data. The research results have expanded the understanding of legal identity in various historical, social, and cultural contexts. The use of different approaches, such as historical, sociological, comparative, psychological, interdisciplinary, and axiological, provided insight into this phenomenon in its entirety. The analysis of classical and non-classical principles, such as historicism, systematicity, dialectics, as well as the combination of objective and subjective, rational and irrational, allowed for the determination of the nature of legal identity and its evolutionary development.

A comprehensive definition of legal identity is formulated in the study as a complex and multifaceted phenomenon characterized by conscious integration into the socio-legal community possessing legally significant characteristics. This definition is based on the understanding of legal identity as a state encompassing an individual's

awareness of belonging to a particular legal system and the acceptance of norms regulating their legal behavior. The model of the three-component structure of legal identity, which includes cognitive, emotional, and behavioral aspects interacting with each other, is characterized, determining the integrative nature of this identity. The main features of legal identity are identified: complexity, dynamism, uniqueness, socio-legal nature, individual's awareness of belonging to a particular legal system, legitimation, and legal behavior. Special attention is given to the functions of legal identity, such as adaptive, legitimizing, protective, communicative, and cognitive, which determine its impact on society and the development of legal culture. The concept of alternative legal identity is explored, and two types of legal identity - individual and collective - which interact and influence each other, are identified.

The study formulates the concept of pan-European legal identity, which involves an individual's awareness of belonging to the unified legal space of Europe and the acceptance of European norms and values determining their legal behavior. Additionally, factors and conceptual criteria for the formation of pan-European legal identity are identified and systematized, including common values and principles, shared legal heritage, legal integration, interpenetration of cultures and traditions, as well as political will and support.

For instance, the support of the citizens of the European Union member states is a critically important factor in forming a pan-European identity. Without a sense of belonging not only to their own country but also to a broader union like the European Union, this cannot be achieved. In today's world, where numerous nations and cultures interact, the task arises not only of seeking a new European identity but also of forming a European legal consciousness.

This complex process can only be realized through the active participation of broad segments of the population of European countries in political and social life. It is important to implement legal policies that promote common legal values. A mere legal union of the EU is not enough for this – it is essential that ordinary Europeans recognize their belonging to the Union.

Engaging citizens in the process of European integration contributes to the strengthening of European identity and legal consciousness. Various exchange programs, cultural events, and educational initiatives play a crucial role in this process, helping people feel part of a unified European community. For example, the Erasmus+ program, which allows students to study in other EU countries, is one of the successful examples of creating a European identity through personal experience.

In analyzing the conceptual criteria, the significance of shared values and principles, which form the foundation of the European legal system, is revealed. Among them are universally accepted principles of respect for human rights, rule of law, democracy, and the legal state, among others. The interaction of cultural and historical traditions of EU member states and their adaptation to modern realities through integration and cooperation among European countries is also noted.

The study identifies the peculiarities of the mechanism of forming pan-European legal identity, which are reflected in historical, religious, cultural, and legal contexts. The traditions of Roman law, Catholic canon law, the contractual form of law, and common values and objectives are key elements defining this mechanism.

The mechanism of forming pan-European legal identity contributes to the consolidation of Europe's cultural space, enhances citizens' identification with European institutions, and includes: citizens' sense of belonging to European values, educational activities, cooperation between cultural institutions, and measures to support multilingualism.

The idea is substantiated that the formation of pan-European legal identity involves the creation of a unified legal space where the rights and obligations of citizens and governments of EU member states are harmonized based on common values and principles. The main purpose of this process is to strengthen unity among EU countries in the legal sphere, which will contribute to the development of democracy in Europe.

The study considers and characterizes fundamental legal values, such as justice, equality, democracy, rule of law, respect for human rights, and cultural diversity,

which play a key role in ensuring unity and stability of the legal space of the European Union and strengthening pan-European legal identity. The interaction between legal norms, values, and moral principles contributes to the formation of a high level of legal consciousness and legal behavior, which, in turn, strengthens the legitimacy of the legal system and forms a sustainable pan-European legal identity.

Citizens of EU member states perceive law as a system of values that unites them based on common European moral beliefs and ideals, facilitating international cooperation and ensuring effective exchange of legal practice between EU countries. The phenomenon of intercultural dialogue is analyzed, which contributes to mutual understanding and exchange of experience between different legal systems and cultures, developing common approaches to solving legal challenges.

The practical aspects of implementing pan-European legal identity are analyzed, taking into account challenges related to migration, cultural diversity, and the crisis of trust in European institutions. Strategies for responding to these challenges include ensuring access to legal information and resources in different languages, developing mechanisms for cooperation and exchange of experience between countries to promote mutual understanding and resolution of legal issues at the international level, as well as developing strategies to protect the rights of migrants and support a balance between societal values and the needs of migration processes. The structure of the EU legal system, including primary and secondary EU legislation, as well as decisions of the EU Court and other European institutions, is also analyzed. The need for coordination and cooperation between different levels of governance to ensure common EU goals and values is highlighted.

The evolution of European legal identity in Ukraine is considered, taking into account various historical periods that have influenced this process. The complex path of Ukraine towards European integration, including the period of colonial dependence, the Soviet era, and post-socialist transformations, is analyzed. Key steps taken by Ukraine to approximate European values and adapt to European standards are highlighted.

Modern challenges faced by Ukraine during this process include informational barriers, corruption, human rights violations, political conflicts, martial law and economic problems. Addressing these issues requires a comprehensive approach and active participation of citizens in the development of civil society. Successful formation of European legal identity in Ukraine is possible and can play an important role in cooperation and development of a country oriented towards integration, including legal integration, into the European Union.

Keywords: legal identity, pan-European legal identity, features of legal identity, functions of legal identity, modern law, methodology of jurisprudence, legal values, human rights, legal culture, European law, legal system, modern state, rule of law, legal institutions, practice of European Court of Human Rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікації, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Король К. М. Правова ідентичність та її вплив на формування сучасної європейської держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 14–17.
2. Король К. М. Сутність та зміст правової ідентичності. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 216–221.
3. Король К. М. Чинники формування загальноєвропейської правової ідентичності в контексті європейського правового простору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №2. С. 707–709.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

4. Король К. М. Правова культура та формування правової ідентичності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 126–128.
5. Король К. М. Загальні положення правової ідентичності. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Одеса, 17 верес. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 192–195.
6. Король К. М. Механізм формування правової ідентичності. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 175-річчю Одес. шк. права, (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 122–124.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	12
1.1. Генеза поняття правової ідентичності: міждисциплінарні засади.....	12
1.2. Методологія дослідження правової ідентичності.....	28
1.3. Теоретична характеристика правової ідентичності: визначення, ознаки та функції.....	46
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	69
2.1. Чинники та концептуальні критерії формування загальноєвропейської правової ідентичності.....	69
2.2. Механізм становлення загальноєвропейської правової ідентичності.....	90
2.3. Правові цінності та міжкультурний діалог у зміцненні загальноєвропейської правової ідентичності.....	104
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ.....	129
3.1. Європейське право як інструмент формування спільної правової ідентичності.....	129
3.2. Практика реалізації загальноєвропейської правової ідентичності: сучасні виклики.....	142
3.3. Становлення європейської правової ідентичності в Україні.....	154
ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	203

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах зростаючої глобалізації та розмаїття культурних впливів люди стикаються з викликами у визначенні своєї ідентичності та пошуку місця в суспільстві. У процесі міжнаціональної взаємодії питання формування загальноєвропейської правової ідентичності набуває особливого значення.

Проблема поєднання поняття правової ідентичності, що базується на загальноєвропейських цінностях, є на сьогодні однією з гостро обговорюваних, але ще не вирішених. Це складне явище, що охоплює багато факторів впливу: історичний, соціальний, культурний, міжнаціональний. При цьому необхідно враховувати різноманітність правових систем у країнах-членах Європейського Союзу та їхній різний підхід до реалізації правових принципів. Важливим аспектом є здатність різних правових систем співіснувати та співпрацювати в межах загальноєвропейського правового простору, забезпечуючи при цьому збереження ідентичності кожної з них. Для підтримки єдності та загальної ідентичності у багатокультурному середовищі вкрай необхідним стає збереження спільних цінностей, таких як демократія, права людини, свобода, толерантність. Цей процес включає в себе сприяння адаптації до європейських цінностей і стандартів, а також забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

На цей час вчені не змогли досягти консенсусу щодо однозначного визначення та розуміння цього поняття. Відбувається постійний процес модифікації загальноєвропейської правової ідентичності під впливом особистісних, соціальних, культурних, національних або глобальних чинників, що й обумовлює **актуальність** даної теми.

Теоретичним підґрунтям дослідження цього питання стали праці вітчизняних, таких як: Атаманова Н. В., Герасименко О. А., Герчанівська П. Е., Горобець К. В., Дудченко В. В., Жаровська І. М., Завальнюк В. В., Киридон А.

М., Колодій А. М., Комаренко В. В., Маринів І. І., Матвєєва Л. Г., Мельничук О. С., Міма І. В., Москаль Ю. В., Омарова А. А., Парута О. В., Попадинець Г. О., Правдивець Н. О., Рязанов М. Ю., Трагнюк О. Я., Череватюк В. Б., Яворська Г. М., а також зарубіжних вчених - філософів, соціологів, психологів: П. Берк, М. Вебер, І. Гоффман, Р. Декарт, Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, Г. Зіммель, Дж. Г. Мід, Ч. Тейлор, З. Фрейд та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 р.р. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також в рамках плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» – «Право і держава ХХІ століття: генезис, сучасність, перспективи» на 2021–2025 р.р. і комплексної цільової теми «Правовий вимір цілісності та децентралізації української держави в умовах євроінтеграції».

Мета і завдання дослідження. Відповідно до встановленого об'єкта (правова ідентичність, що характеризується спільними ознаками, нормами та цінностями в правовій системі країн Європи) й предмета дисертаційного дослідження (теоретичні засади визначення та формування і практичні аспекти реалізації загальноєвропейської правової ідентичності) його **метою** є формування теоретичної характеристики та практики реалізації загальноєвропейської правової ідентичності.

Для досягнення зазначеної мети вирішувалися такі завдання:

дослідити генезу поняття правової ідентичності з позиції міждисциплінарних засад;

визначити методологію дослідження правової ідентичності;

зробити теоретичний аналіз поняття правової ідентичності та надати визначення;

- виявити ознаки та функції правової ідентичності;
- сформулювати чинники та концептуальні критерії формування загальноєвропейської правової ідентичності;
- дослідити особливості механізму становлення загальноєвропейської правової ідентичності;
- сформулювати поняття загальноєвропейської правової ідентичності;
- визначити правові цінності та важливість міжкультурного діалогу, як основ зміцнення загальноєвропейської правової ідентичності;
- довести, що Європейське право є інструментом формування спільної правової ідентичності;
- охарактеризувати практику реалізації загальноєвропейської правової ідентичності та її проблематику у сучасних умовах;
- проаналізувати становлення європейської правової ідентичності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення завдань дослідження було використано комплекс принципів наукового пізнання, методологічних підходів та методів, що дали можливість автору уникнути однозначних і спрощених висновків та рішень, а також представити вивчену проблему в її цілісності.

Автором було використано більшою мірою сукупність наступних методів дослідження, серед них: аналіз та синтез, метод аналогії, контент-аналіз.

Метод аналізу дозволив автору дослідити поняття ідентичності (підрозділ 1.1.), правової ідентичності (підрозділ 1.3.), європейської правової ідентичності підрозділи 2.1. та 2.2.), шляхом розчленування на складові елементи, що були досліджені окремо (правосвідомість, правова культура, ідентифікація). За допомогою методу синтезу вдалося об'єднати проаналізовані елементи у єдину концепцію, що дозволило створити цілісну картину європейської правової ідентичності, виявити взаємозв'язки між її компонентами та визначити основні фактори, що впливають на її формування (підрозділ 2.2.).

Метод аналогії дозволив порівняти правову ідентичність з іншими формами соціальної ідентичності, такими як національна, культурна, релігійна тощо. Це порівняння дало змогу виявити спільні риси та специфічні особливості правової ідентичності, зрозуміти механізми її формування.

Метод контент-аналізу був використаний для дослідження європейської правової ідентичності через вивчення текстів правових документів, судових рішень, медійних матеріалів, літератури та інших джерел.

У ході дослідження отримано глибше розуміння правової ідентичності в контексті різних часових, культурних і соціальних умов, використовуючи історичний, порівняльний, міждисциплінарний, аксіологічний, цивілізаційний та антропологічний підходи (підрозділ 1.2.).

За допомогою історичного підходу вдалося дослідити еволюцію подій, що вплинули на формування європейської правової ідентичності, та окремих її елементів. Порівняльний підхід у дослідженні дозволив отримати глибше розуміння відмінних та спільних характеристик різних правових систем та культурних контекстів, що вплинули на розвиток концепції європейської правової ідентичності (підрозділи 2.3. та 3.3.).

Міждисциплінарний підхід у дослідженні правової ідентичності надав можливість більш повного осягнення складних феноменів сучасного правового середовища, поєднуючи соціологію, історію, політичну науку, філософію та психологію для глибшого розуміння правової ідентичності та її ролі в суспільстві. За допомогою соціології вдалося дослідити, як соціокультурні фактори впливають на сприйняття та застосування права в суспільстві через вивчення культурних цінностей, норм та стереотипів, які вплинули на виникнення поняття європейської правової ідентичності. Психологічні аспекти були використані автором для глибокого аналізу мотивації індивіда та умов, що впливають на сприйняття ним тих чи інших правових норм та вирішення правових питань (підрозділ 1.1.).

Аксіологічний підхід спрямував дослідження до більш чіткого визначення та розуміння ціннісних основ європейської правової ідентичності, розкриваючи, як загальноєвропейські цінності впливають на формування правових норм та принципів, що об'єднують країни-члени ЄС (підрозділ 2.3.).

За допомогою цивілізаційного підходу здійснено аналіз впливу культурних традицій, правових інститутів та складного процесу правової гармонізації та правової акультурації на формування спільної правової ідентичності в Європі в умовах сучасної глобалізації.

Антропологічний підхід дозволив дослідити, як правові норми впливають на поведінку та свідомість людей у європейському суспільстві (підрозділ 3.1.). Цей підхід надав можливість зрозуміти, як історичні, культурні та соціальні чинники формують певну правову систему та її сприйняття з боку індивідів. Це включає аналіз того, як представники різних культур адаптуються до правових змін і як ці зміни впливають на їхню правову ідентичність. Використання антропологічного підходу спрямувало до глибшого осягнення взаємодії між правом і людськими цінностями, нормами та поведінкою, що сприяє кращому розумінню загальноєвропейської правової ідентичності.

Застосування класичних та некласичних принципів, таких як історизм, поєднання об'єктивного та суб'єктивного, системність, комплексність, поєднання раціонального та нераціонального, а також принципів діалектики, дозволило глибше зрозуміти природу загальноєвропейської правової ідентичності, її еволюцію та вплив на суспільство.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне дослідження загальноєвропейської правової ідентичності та сформульовано її теоретичну та практичну характеристики. Дисертація містить низку теоретично обґрунтованих і практично значущих положень, у яких конкретизується наукова новизна дослідження, зокрема:

уперше:

запропоновано поняття загальноєвропейської правової ідентичності, яке визначається як усвідомлення особою своєї приналежності до єдиного правового простору Європи та прийняття загальноєвропейських правових стандартів, що визначають її правову поведінку, спираючись на комплексне розуміння та свідоме включення у європейську правову систему;

сформульовано чинники та концептуальні критерії формування загальноєвропейської правової ідентичності, серед яких: наявність спільних цінностей та принципів, спільна правова спадщина, правова інтеграція, взаємопроникнення культур і традицій, а також політична воля та підтримка тощо;

виявлено особливості механізму становлення загальноєвропейської правової ідентичності, які полягають у існуванні спільних основних складових, які мають історичний, релігійний, культурний та правовий характер, що включають в себе: римські правові традиції (наприклад, використання римського права як основи цивільного права, яке стало базовим для правових систем багатьох європейських країн), католицьке канонічне право, договірна форма права, спільні цінності, цілі та завдання, стандартизація правових норм та процедур;

проаналізовано становлення європейської правової ідентичності в Україні, як українське законодавство та правозастосовна практика адаптуються до загальноєвропейських стандартів і цінностей;

удосконалено:

розуміння сутності правової ідентичності на підставах використання міждисциплінарних засад (міждисциплінарного підходу), які були виявлені у різноманітних галузях знань: філософії, психології, соціології, політології тощо;

поняття правової ідентичності, яке визначається як комплексне та багатогранне явище, що характеризується станом свідомого включення індивіда до соціально-правової спільноти, яка володіє юридично значимими

характеристиками. Цей стан включає усвідомлення індивідом своєї належності до певної правової системи та прийняття її норм і зобов'язань, що визначають його правову поведінку;

ознаки та функції правової ідентичності. Ознаками правової ідентичності є: комплексність, динамічність, унікальність, соціально-правова природа, усвідомлення індивідом своєї належності до певної правової системи, легітимація та правова поведінка. Функції правової ідентичності це: адаптивна, легітимізує, захисна, комунікативна та когнітивна, в рамках яких, правова ідентичність сприяє позитивним змінам та зміцненню позицій права на всіх рівнях діяльності суспільства;

набули подальшого розвитку:

розробка методології дослідження правової ідентичності. Використано набір класичних та некласичних принципів, методів та підходів, серед яких є принципи поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального. Ці принципи надали додаткову можливість виявити комплексність та унікальність не тільки такого явища як правова ідентичність в цілому, але й загальноєвропейської правової ідентичності зокрема;

аналіз правових цінностей та важливості міжкультурного діалогу в контексті формування загальноєвропейської правової ідентичності. Виокремлені наступні правові цінності: справедливість, рівність, демократія, верховенство права, повага до прав людини та культурної різноманітності тощо;

практичні аспекти реалізації загальноєвропейської правової ідентичності, що відображається у більш детальному аналізі проблематики щодо міграції, культурної різниці та кризи довіри до європейських інституцій;

положення про те, що Європейське право є інструментом формування загальноєвропейської правової ідентичності. Європейське право сприяє формуванню загальноєвропейської правової ідентичності через запровадження спільних стандартів і цінностей, що визнаються та приймаються всіма

країнами-членами Європейського Союзу, зокрема, принципів демократії, прав людини, верховенства права тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформовані у процесі роботи висновки та положення можуть бути використані у *науково-дослідницькій сфері* для подальшого дослідження проблем, що стосуються теоретичних та практичних аспектів загальноєвропейської правової ідентичності. У *правотворчій діяльності* - для гармонізації національного законодавства з правом ЄС, розробки нових законодавчих актів, підвищення правової обізнаності та підтримки міжнародного співробітництва, сприяючи зміцненню загальноєвропейських правових стандартів і цінностей. У *правозастосовній діяльності* - для забезпечення узгодженості судових рішень з європейськими стандартами, підвищення професійної кваліфікації правників, моніторингу дотримання прав людини, а також для удосконалення процедур правосуддя та зміцнення верховенства права. Теоретичні положення дисертаційної роботи можуть бути *імплементовані в освітній процес* у рамках викладання навчальних дисциплін «Загальна теорія права і держави», «Порівняльне правознавство», «Методологія юриспруденції», «Європейське право» та при розробці відповідного навчально-методичного забезпечення (акт впровадження у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 21 червня 2024 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення результатів дисертаційного дослідження, винесені узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» та оприлюднено на наступних конференціях та круглому столі, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю, присвячена пам'яті професора Ю. М. Оборотова (м. Одеса, 17 вересня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії

та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнський круглий стіл онлайн, присвячений 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права «Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли своє відображення в 3 статтях, опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук, а також у 3 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок, з них основного тексту – 180 сторінок, список використаних джерел – 22 сторінки (200 найменувань) та додатки на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1. Генеза поняття правової ідентичності: міждисциплінарні засади

Складні процеси глобалізації суспільства сприяли виникненню нових соціокультурних понять. Становлення феномену ідентичності відбувалося за умов соціально-культурного та економічного розвитку цивілізації. Вагомого значення набували поняття, що не є сталими, а постійно трансформуються відповідно до оточуючого середовища. Так, поняття – ідентичність (від позднелат. *identicus* - тотожний, однаковий) є невід’ємною частиною динамічного суспільства.

В історії цивілізації були періоди, коли, вступаючи у життя, людина заставляла зрозумілу їй картину дійсності: світ і людина створені Богом, Творцем усього сущого, вони еволюціонують у природі і підкоряються її законам; соціальне життя спрямовує володар, держава, партія. Сьогодні існує багато картин і різних пояснень світу, всі живуть по-різному і розвиваються у різних напрямках. Тема ідентичності виникла і розвивалася в давніх науках, зокрема в логіці та філософії. Спираючись на гуманітарні науки, термін ідентичність набув різних значень, таких як: самовизначення, самість, ототожнення з самим собою. Поступово він увійшов в категоріальний апарат багатьох гуманітарних наук і перетворився в міждисциплінарну наукову категорію.

«Історичним попередником поняття ідентичності було поняття «тотожність» [130, с. 14]. На думку, Б. Іваненко, філософські дослідження подарували психології уявлення про самототожність як сутнісну властивість буття з акцентом на властивій людині незмінній сутності: людині притаманне єдине цілісне «Я», яке забезпечує відчуття самототожності [58, с. 54].

У класичній філософії ідентичність постає найважливішою характеристикою особистості - самототожність, за допомогою якої людина спроможна визначити власну єдність, цілісність у часі та просторі, здатна протиставити «Я», «Інше», «Відмінне». Ідентичність у класичній філософській думці розглядається як тотожність самому собі, внутрішньому і зовнішньому, тілесному та соціальному, як тотожність суб'єктивного й об'єктивного, свідомості та буття, тобто як абсолютна категорія. Саме таким цілісним баченням ідентичності класична філософська традиція відрізняється від посткласичної, де людина мислиться як нетотожна собі множинність різних «Я» [70, с. 36].

Якщо використати міждисциплінарний підхід, та застосувати знання класичної філософії, то очевидним є те, що правова ідентифікація також може ґрунтуватися на ототожненні суб'єкта з певними об'єктивними явищами, які, наприклад, існують у правовому просторі, в якому цей суб'єкт існує або прагне існувати. «Міждисциплінарність – це запозичення і перетікання підходів і методів різних наук» [68, с. 76].

За античних часів ідентичність розглядалася як проблема стосунків між реальністю та ідеальним світом. Платон вважав, що істинна ідентичність полягає у пізнанні ідеальних форм, тоді як Аристотель розвивав поняття ідентичності як самої сутності речей [34, с. 5].

У середньовіччі концепція ідентичності була переосмислена у контексті християнської метафізики, де особистісна ідентичність пов'язувалася з релігійними уявленнями про душу та вічне життя.

Філософське розуміння ідентичності включає різноманітні аспекти:

- особистісна ідентичність: філософи, такі як Декарт, розглядали особистісну ідентичність як самосвідомість або «як суб'єкт свідомості» [135, с. 138]; соціальна ідентичність: з погляду соціології, ідентичність визначається через соціальні ролі особистості, приналежність її до різних соціальних груп;

- культурна ідентичність: цей аспект ідентичності пов'язаний із спадковістю, мовою, традиціями та культурними цінностями.

Ці аспекти свідчать про основу деяких ознак правової ідентичності також. Тут слід виділити її особистісну та соціальну природу, яка може проявлятися у свідомій приналежності особи до певної правової спільноти, правової системи, зі всіма вищезазначеними культурними чинниками.

Рене Декарт розглядав ідентичність як основу для всіх своїх філософських поглядів. Він вважав, що існування людини базується на самосвідомості, яка виражається в його знаменитій фразі «*Cogito, ergo sum*» (Я мислю, отже, існую). Для Декарта основна ідентичність полягала у самосвідомості або свідомому «я», яке не може бути піддане сумніву [131, с. 324].

У своїх філософських роздумах, зокрема у праці «Роздуми про першу філософію», Декарт висловлював думку про те, що особистість людини є певною духовною сутністю, що відрізняється від матеріального світу. Одним із відомих положень Декарта є його твердження про духовну сутність людини, яка відрізняється від її фізичного тіла. Згідно з його філософією, людський розум (душа) наділений свідомістю і мисленням, а тіло є лише матеріальною оболонкою, у якій знаходиться духовний розум. У контексті ідентичності людини Декарт підкреслював відрізнєння між тілесним і духовним аспектами. Він стверджував, що сутність людини полягає в розумі, а не в тілі. Таким чином, ідентичність людини визначалася для Декарта головним чином її розумовою і духовною сутністю, а не зовнішніми фізичними характеристиками чи обставинами. Ця концепція вплинула на подальший розвиток філософії і стала основою для розробки ідей про свідомість, самосвідомість і ідентичність особистості та, відповідно, може бути використана для більш чіткого розуміння правової свідомості та правової ідентичності [94].

Георг Гегель розвинув концепцію ідентичності через свою діалектичну методологію [191]. Він вважав, що ідентичність формується через протиріччя

та їх подолання у процесі діалектичного розвитку. Для Гегеля ідентичність не статична, вона постійно розвивається та змінюється через протиріччя, які він розглядав як рушійну силу історії. Ця ідея підкреслює динамічність, як важливу характеристику правової ідентичності у тому числі [23, с. 34].

Екзистенціалісти, такі як Жан-Поль Сартр і Мартін Хайдеггер, підкреслювали ідентичність як результат вибору та самоствердження особистості у світі. Вони вважали, що особистість формується через взаємодію зі світом і вибором свого майбутнього. Для них ідентичність є продуктом існування у світі і вибору сенсу свого існування [127].

Філософські підходи до вивчення ідентичності відображають різноманітність та складність цього поняття у філософії. Вони створюють базу для глибокого розуміння ідентичності, як основи для розвитку та рефлексії природи людського буття.

Важливим надбанням для розвитку поняття «ідентичність» стали праці відомого психолога XIX-XX ст. З. Фрейда. Він вважав, що ідентичність визначається не тільки свідомістю, але і невідомими психічними процесами. Фрейд був зацікавлений у понятті «я» (ego) і його взаємодії з іншими частинами психіки. Він підкреслював, що особистість формується через конфлікти між різними частинами психіки та впливами дитинства, включаючи взаємодію з батьками і соціальним середовищем. Фрейд також висловлював ідеї про певні комплекси, серед яких комплекс Едіпа [189]. Вони впливають на розвиток особистості і мають значення для формування ідентичності через розробку взаємин з батьками та іншими членами сім'ї. Погляди Фрейда на ідентичність базувалися на внутрішніх конфліктах, психосексуальному розвитку і взаємодії з соціальним середовищем, що розглядалися через призму його психоаналітичних теорій. Він стверджував, що багато аспектів ідентичності приховані у підсвідомості та можуть впливати на поведінку та переживання особистості.

Фрейд пов'язує феномен ідентичності з ідентифікацією і з Едіповою ситуацією. Він зазначає: «Ідентичність відома психоаналізу як перший прояв емоційного зв'язку з іншою особою» [189]. Проявом цього зв'язку, на думку Фрейда, є бажання хлопчика бути таким, як його батько, прагненням стати на нього схожим у всьому, ідентифікуватися з ним. Дитина ідеалізує батька, бачить у ньому зразок для наслідування. Іншими словами, син робить спроби ідентифікації себе з батьком, відчуває свій зв'язок із ним і намагається його посилити. Водночас дитина ідентифікує себе і з матір'ю. На основі цього З. Фрейд виділяє два види ідентифікації: захисну (вона виникає через страх покарання за агресивні прагнення і потяги) і розвиваючу (виникає несвідомо, проявляється в ототожненні себе з іншою особою через страх втрати його любові) [49].

Така психологічна основа правової ідентичності також не може бути проігнорована, тому що психологічні фактори визначають мотивацію людини до дотримання або порушення правових норм. Саме психологічне сприйняття правової спільноти впливає на рівень довіри до неї та ідентифікацію з певною правовою системою.

Ерік Еріксон, відомий американський психолог і психіатр, також розглядав питання ідентичності в контексті розвитку особистості. Він вперше впровадив теорію психосоціального розвитку, де ідентичність вважалася ключовим етапом. Е. Еріксон став засновником теорії ідентичності, саме ним був введений у науковий обіг термін «ідентичність» [186]. Згідно з теорією Еріксона, ідентичність формується під час підліткового періоду і включає в себе усвідомлення особистої унікальності, стійкого самосприйняття і почуття цілісності. Його модель розвитку особистості включає в себе вісім стадій розвитку ідентичності.

Е. Еріксон виділяє головні ознаки ідентичності:

1. внутрішня тотожність людини та інтегрованість щодо часових вимірів – міцно пов'язаними з теперішнім часом є минуле та майбутнє цієї людини;

2. внутрішня тотожність та інтегрованість людини відносно цього виміру, як простір – сприймання людиною власної цілісності у будь-якому місці, що пов'язано з внутрішньою зумовленістю її дій і поведінки;

3. переживання людиною стану ідентичності чи її кризи відбувається у процесі її взаємодій із значущими іншими людьми [53, с. 92-93].

За теорією Еріксона, успішне проходження кожної з восьми стадій розвитку особистості сприяє формуванню здорової ідентичності, а неуспішний розвиток може призвести до почуття розгубленості і конфліктів у самосприйнятті. Його підхід був значущим для розуміння ідентичності як процесу розвитку, що включає взаємодію між особистістю та соціальним середовищем [186].

О. Парута у своєму дослідженні стверджує, що кожна особа, живучи в соціальному середовищі та здобуваючи індивідуальний досвід, набуває унікальних соціальних властивостей. Ці властивості, відображені у соціальній ідентичності, є показником особистісного розвитку та впливають на характер взаємодії з іншими. Соціальна ідентифікація базується на емоційному усвідомленні людиною своїх специфічних рис, які вирізняють її серед інших і дозволяють віднести себе до певної соціальної групи. Переживання щодо належності до певної спільноти викликані психологічною потребою соціальної адаптації. Ігнорування або недооцінка психологічної основи соціальної ідентичності може призвести до втрати змісту концепту «соціальна ідентичність» та унеможлиблює правильне розуміння його сутності [125, с. 49].

У соціології ідентичність розглядається як соціально-конструйована категорія, яка формується через взаємодію з іншими людьми, групами та інституціями. Тобто соціальна ідентичність визначається як «віднесення себе до певної соціальної групи» [171, с. 113].

Цей підхід підкреслює, що ідентичність в цілому, так само як і правова ідентичність не є чимось статичним або даним з природи, а формується у процесі соціальної взаємодії.

Історія дослідження феномена ідентифікації у соціології пов'язана з ім'ям Е. Дюркгейма, який був прихильником структурно-функціонального підходу. Е. Дюркгейм порушив питання про механізми формування й ролі впливу на індивіда його зв'язків з різними спільнотами, що існують об'єктивно, як інші загальні соціокультурні норми [184]. Не вживаючи термін «ідентифікація», Е. Дюркгейм розробив теорію трансляції соціальних ідентичностей, розкриваючи структуру й процеси конструювання «соціальної сутності» особистості, що являє собою систему «надіндивідуального», що відображає в індивідах групову приналежність (релігійні вірування, моральні норми й принципи тощо). Згідно з Е. Дюркгеймом, «соціальна сутність» (тобто соціальна ідентифікація) передається у процесі соціалізації від покоління до покоління [119]. Так само ідею соціальної ідентифікації слід пов'язати з правовою соціалізацією, яка виводить нас до більш чіткого розуміння поняття правової ідентичності.

Еміль Дюркгейм в своїх працях звертав увагу на поняття ідентичності в контексті суспільства і соціології. Він досліджував, як ідентичність формується та змінюється під впливом соціальних процесів і інституцій. Дюркгейм підкреслював роль соціальних фактів у формуванні колективної ідентичності. Він вважав, що ідеї, цінності та норми суспільства є незалежними від окремих індивідів і формують колективну свідомість. Е. Дюркгейм вивчав, як різноманітні соціальні ролі і функції впливають на ідентичність особистості. Він розглядав соціальну диференціацію як результат розвитку суспільства, що впливає на індивідуальність і формування ідентичності та підходив до її вивчення з позиції соціології, вивчаючи її як результат взаємодії між індивідом і суспільством [38, с. 86]. Ця ідея наштовхує на виділення не тільки правової ідентичності індивіда, але й суспільної або колективної правової ідентичності.

Дж. Г. Мід вважав, що ідентичність формується через соціальні взаємодії, особливо через сприйняття інших людей та використання мови та символів. Одна з основних ідей Міда — це концепція «рольової взаємодії» [104]. Він вважав, що люди взаємодіють між собою, граючи певні ролі, і в процесі цієї

взаємодії формується їхня ідентичність. Це означає, що люди сприймають себе на основі того, як вони сприймають інших, і через це вони формують своє «я». У працях Дж. Г. Міда зазначалося, що важливим фактором у формуванні самосвідомості та ідентичності є те, як індивіди вчаться сприймати себе через погляди та оцінки інших людей [25, с. 24].

Ч. Тейлор, досліджуючи питання, пов'язані з ідентичністю особи, наголошував на тому, що індивід може з'ясувати свою соціальну сутність лише завдяки комунікації з іншими людьми, суспільством у цілому [199]. Ідентичність, за його словами, має подвійний, діалогічний та морально-онтологічний характер.

Схожою є думка В. Чернієнка: «Соціальна ідентичність представляє необхідну передумову для комунікації індивіда у суспільстві». Водночас комунікація (діалог) особи-суб'єкта, яка призводить до формування соціальної ідентичності, відбувається під впливом великої кількості факторів соціального та індивідуально-психологічного характеру. Сукупність усіх соціальних ідентифікацій, які особа використовує для самовизначення, називають соціальною ідентичністю [125, с. 50-51].

Г. Зіммель обґрунтував, що свобода самопояснення (а отже, і самоідентифікації) індивіда значною мірою обмежена та визначена соціальною структурою суспільства, проте наявність слабких і сильних зв'язків («малих і великих кіл» [190]) в її межах сприяє вільному вибору самоприписування до тієї чи іншої групи і відповідно процесу індивідуалізації, потреба якої відповідала соціально-економічному та політичному контексту пізньоіндустріального суспільства [166, с. 5].

Соціально-правова ідентичність формується через складний процес взаємодії між індивідом і оточенням, що включає в себе культурні, соціальні, історичні та індивідуальні чинники. Процес соціалізації визначає те, як людина сприймає себе в соціальному контексті, які групи та цінності вона вважає важливими, і як вона інтерпретує своє місце в суспільстві.

Рано чи пізно перед особою постає питання: «Хто я?». У психологічному вимірі, поняття ідентичність представляє собою формування у свідомості особистості тих цінностей, що нібито є необхідними та відмову від тих, що не відповідають такій характеристиці. Через самовідношення себе до певної групи у пошуку опори та схвалення відбувається процес самоідентифікації.

Існує один з найважливіших законів людської поведінки. Підкоряючись цьому закону, ми майже ніколи не потрапляємо у біду. Фактично цей закон за умови його дотримання приносить нам незліченних друзів і незмінне щастя. Але варто нам порушити його, і ми відразу накликаємо на себе нескінченні біди. Закон цей такий: завжди вселяйте своєму співрозмовнику свідомість його значимості. Професор Джон Дьюї, як вже зазначалося, говорив, що глибоким прагненням, властивим людській природі, є бажання бути значним, а професор Вільям Джеймс стверджує: «Найглибшою властивістю людей є пристрасне прагнення бути гідно оціненими». Саме воно є основою самої цивілізації [14].

Процес визначення себе дорівнює вивченню себе та своєї природи, повноцінності та значимості. В сучасному світі вважається, що ідентифікація лежить в основі соціалізації. За допомогою пошуку себе як особистості відбувається процес адаптації особи до певних моделей поведінки та формування уявлення про себе.

А. Османова зазначає, що самоідентифікація особистості – це процес, в якому людина визначає себе як частину певної групи або типу людей, щоб краще зрозуміти і усвідомити свою сутність. Ідентичність означає, що людина розуміє і оцінює свою приналежність до конкретної соціальної категорії [122, с. 45-46].

В. Комаренко у своєму дослідженні вказує, що ідентифікація - це процес встановлення відповідності свого «Я» або індивідуальної самості певному образу чи соціальному статусу. Цей процес, який відбувається природно, складається з двох основних аспектів. По-перше, це ототожнення індивіда з певною групою, яка має стійкі соціальні характеристики. По-друге, це процес

розпізнавання, тобто пошук серед схожих осіб тих характеристик, які відповідають конкретному індивіду, і ототожнення його з групою, що має ці характеристики. Основні характеристики, що враховуються при ідентифікації, включають: «1) біологічні ознаки ідентичності (вікові, гендерні); 2) психічні ознаки (самоідентифікація тощо); 3) соціокультурні ідеали (моральні норми і цінності, уявлення про зразки поведінки, типові для даної групи, очікування щодо поведінки у суспільстві представників певної соціальної групи)» [71, с. 50]. Цей перелік можна продовжити та виділити ще правові ознаки, що звісно призведе до якісного розуміння поняття правової ідентичності, яке в його сучасному розумінні повинно формуватися на підставах міждисциплінарності.

Багато науковців дотримуються думки, що ідентичність, а, відповідно, і правова ідентичність – це завжди рух. Категорія поняття ідентичності має динамічну структуру, що постійно формується. Якщо ми розглянемо особу без внутрішньої ідентичності, ми побачимо, що це поняття монолітне та стає. Формування у ній ідентичності залежить від різних соціальних структур, що її оточують. Таким чином відбувається синтез між минулим досвідом та свідомістю особи тут і зараз.

Виникнення феномену поняття ідентифікація обумовлено становленням людства та розвитку соціального середовища. Функціонування індивіда, який знаходиться у суспільстві, процес знаходження себе у соціальному світі відбувається шляхом складної структурної організації. Для того, щоб успішно розвиватися, особа повинна належати до певної групи та прийняти для себе її цінності, норми поведінки. Так процес ідентифікації відбувається шляхом відношення особи до певної реальності.

Вперше термін «ідентифікація» був введений у 1921 році австрійським психологом З. Фрейдом у роботі «Психологія мас і аналіз Я» [189]. Саме він почав трактувати ідентифікацію як механізм, що забезпечує здатність «Я» до саморозвитку, несвідоме ототожнення суб'єкта з об'єктом, мотивом якого можуть бути страх втрати любові, страх перед покаранням. Ідентифікація

сприяє соціалізації, тобто робить людину готовою прийняти соціальні норми як свої внутрішні установки, як керівництво до дії, а також здатною на об'єктивну й диференційовану самооцінку. Теорія психоаналізу З. Фрейда пояснювала будь-яке самоототожнення із соціальною групою як результат функціонування постійного й універсального психологічного механізму, що підсвідомо виділяє різні групи як «свої» і «чужі» [119].

В будь-якій структурі людина виступає як індивід та особистість, яка має власні можливості, погляди та цінності, зі сторони відношення її до певної соціальної групи та навпаки, знайшовши себе у певній групі, людина співвідносить себе з нею та формує свою дійсність відповідно до цінностей даної групи. В результаті цього процесу особа ідентифікується і набуває суб'єктні та особистісні характеристики. Іншими словами особа набуває ідентичності. Абсолютно ідентичним цей процес є у правовій сфері. Індивід співвідносить свої власні погляди на право та правові цінності з цінностями певної правової спільноти. І в результаті сприйняття цих цінностей відбувається ідентифікація людини в сфері права.

Сенс ідентифікації заключається в тому, що особа знаходить себе в певній соціальній групі, в рамках якої набуває своєї правової суб'єктності. Деякі науковці дотримуються думки, що поняття ідентичність та ідентифікація відрізняється тим, що ідентифікація - це процес формування ідентичності, процес впровадження особистості в певну соціальну групу, набуття нових цінностей та поглядів, а ідентичність - це кінцевий результат ідентифікації, тобто ідентичність є завершеним процесом.

Процес ідентифікації за Ірвінгом Гофманом базується на тому, що ідентифікація відбувається через взаємодію між особою і її соціальним оточенням, де вона отримує певні враження та взаємодіє з іншими, формуючи свою ідентичність. Процес ідентифікації починається зі спілкування та взаємодії особи з іншими людьми у різних соціальних контекстах. Особа створює свої враження управління, контролюючи те, як вона представляє себе

перед іншими. Під час взаємодії особа приймає соціальні ролі та образи, щоб відповідати очікуванням та нормам соціального оточення [133].

Ще раз слід підкреслити, що правова ідентичність - поняття динамічне. Особа поєднує себе з певною групою інших осіб, таким чином присвоює частину переваг, якими володіє об'єкт ідентифікації. Тому процес присвоювання тих цінностей та переваг і є процесом ідентифікації або самоідентифікації. Тобто відбувається процес ототожнення особи з такими цінностями і в результаті синтезу вони інтерпретуються як свої, і надалі є наслідками поведінки або діяльності цієї особи. Цей процес відбувається як свідомий та несвідомий пошук трансформації оточуючої дійсності. Це важливий фактор розвитку людини в суспільстві. Сутність понять ідентифікації та ідентичності нерозривно пов'язана. Обидва поняття є динамічними та процесуальними. Таким чином, здатність особи ідентифікуватися - це механізм, що веде до соціалізації, у тому числі правової.

Найбільш загальним для всіх соціальних наук є визначення ідентичності як активного процесу, який «відбиває уявлення суб'єкта про себе і супроводжується відчуттям власної безперервності, що дозволяє йому сприймати своє життя як досвід тривалості і єдності свідомості і дає можливість діяти послідовно». Ідентичність у цьому випадку виступає ознакою «входження» індивіда в соціальну позицію [183].

На думку відомих соціологів та антропологів, «соціальна ідентифікація - система властивостей, завдяки яким особа стає соціальним індивідом, членом певного суспільства або групи, і передбачає поділ (категоризацію) індивідів за їх соціально-класовою належністю, соціальними статусами й засвоєними ними соціальними нормами; коли такий поділ робиться зовні, йде від суспільства, його називають об'єктивним, коли ж його здійснює сам суб'єкт, у термінах «ми» і «вони» – суб'єктивним» [108, с. 103].

Надалі розвиток суспільства призводить до більш якісного способу реалізації свого я. Власне, суспільство має більш високу варіативність виборів

групи у якості об'єкта ідентифікації. Тобто протягом усього життя особа може обирати різні ідентифікації та формувати власну ідентичність. Ідентифікація виступає інструментом відбудови ідентичності, дає змогу виявити індивідуальну стратегію особистості.

Також в теорії Дж. Міда є концепція «інших» (the «other»). Він вважав, що ідентичність формується через сприйняття себе з позиції інших людей — які відображають нас у своїх реакціях і сприйняттях. Мід розглядав процес ідентифікації як взаємодію з цими «іншими», які грають роль у формуванні нашого самосприйняття. Основна ідея полягає в тому, що людина усвідомлює себе через взаємодію з оточуючими індивідами, а також через використання символів та мови. Він вважав, що соціальні взаємодії створюють уявлення про «інших», які, у свою чергу, впливають на нашу ідентичність та сприйняття себе [113, с. 144].

Отже, процес правової ідентифікації відбувається шляхом перенесення власної ідентичності або на когось іншого, або присвоєння певних рис ідентичності когось собі. Деякі вчені вважають, що процес такої ідентифікації ще можна назвати самоідентифікація, так як ідентифікація має характер процесу становлення особистості, пошуком особистості власного я, виявлення власних можливостей. Коли особа співставляє себе з іншими, вона має можливість приміряти різні соціальні ролі.

Соціалізація людини, включаючи правову, спрямована не на те, щоб індивід досягав ідентичності з іншими, а на його самовизначення та самоутвердження в соціумі. Через ідентифікацію з іншими людина намагається розпізнати своє власне «Я» та свою індивідуальну реальність. Комунікація виступає ключовим елементом у цьому процесі, надаючи інформацію, знання, досвід, ідеї соціокультурної та правової спільноти, а також передаючи норми поведінки та способи діяльності. Соціалізація сприяє розвитку таких аспектів самоідентифікації, як самопізнання, емоційно-ціннісне ставлення до себе та саморегулювання.

Самоідентифікація - це процес, який включає в себе усвідомлення себе як унікальної особистості з власними характеристиками, цінностями, вподобаннями та переконаннями. Це внутрішнє усвідомлення себе як індивіда, розуміння власної ролі і місця у світі, включаючи відносини з іншими людьми та соціальні установки.

Підкреслюється, що самоідентифікація - це процес внутрішнього розвитку, розуміння та прийняття себе як унікальної особистості зі своїми власними потребами, цінностями та переконаннями, що є ключовими для досягнення психічного благополуччя і особистісного зростання [35].

Якщо правова ідентифікація - це процес, то правова ідентичність - перш за все стан набутий у процесі правової соціалізації, тобто в процесі всього життя. Особа постійно стикається та стає частиною певних спільнот: держава, суспільство, нація, етнос. Усвідомлення власної ідентичності формує самостійну та автономну особистість. Групова ідентичність формується шляхом віднесення себе до певної групи, що дає їй відчуття захищеності та надійності.

Першим, хто розділив поняття групова та індивідуальна ідентичності був Зігмунд Фрейд. Індивідуальну ідентичність Фрейд визначав, як результат взаємодії між вродженими бажаннями, реалістичним мисленням і вимогами середовища, а також моральними стандартами та ідеалами, що виникають в процесі соціалізації. Він підкреслював, що основними складовими індивідуальної ідентичності є структури особистості, які формуються в дитинстві.

Колективна ідентичність - це складний психосоціальний феномен, який визначає значущість для людини її належності до певної соціальної групи і впливає на сприйняття відносин з цією групою як «наш» або «чужий». Колективна ідентичність формується за участю різноманітних чинників, таких як релігія, традиції, пам'ять про минуле, географічне середовище, матеріальні ресурси, сприйняття часу, міфологія та спільний досвід. Формування

колективної ідентичності - складний процес, де важливим елементом є спільне сприйняття минулого та спільна пам'ять. Цей тип ідентичності може слугувати як емоційний зв'язок у рамках групи, суспільства чи нації, і спостерігається у різних контекстах, таких як молодіжні культури, політичні рухи, соціальні організації та національні об'єднання.

Аспекти колективної ідентичності можуть мати великий вплив на індивідуальну структуру особистості. Ідентичність в усіх її різновидах зазнає характеру історичної зміни змісту. Як індивідуальна, так і колективні ідентичності є процесом, а не станом, соціальними за своєю суттю, оскільки конструюються соціумом і змінюються разом із ним. «Одні ідентичності народжуються внаслідок дії нових соціокультурних процесів, інші зникають під їх впливом. Ідентичність змінюється з віком, із набуттям особистісного досвіду; на неї також впливає належність до соціальних, професійних і конфесійних груп, політичних і регіональних об'єднань. Одні з них більш стійкі, інші менш» [68, с. 8].

Ідентичність та ідентифікація взаємодіють, формуючи складну мережу особистісних відносин і самосвідомості. Цей процес варіюється для кожної людини і впливає на багато аспектів її життя, включаючи соціальну взаємодію, кар'єрний вибір, особисті відносини та самопізнання.

Правова ідентичність формується на основі унікальних особистісних рис, досвіду, цінностей та переконань. Вона є внутрішнім відчуттям самості, яке визначає, хто ми є.

За своїм походженням ідентичність є соціальною, оскільки вона формується в результаті взаємодії особи з іншими людьми та засвоєння нею мови, виробленої у процесі соціальної взаємодії [178, с. 6]. Ідентичність - це складна динамічна структура, яка постійно варіюється.

Правова ідентифікація включає вибір або прийняття певних соціально-правових або культурно-правових ролей, ідеалів або групових стереотипів. Це зв'язує особу з певними соціальними групами.

Правова ідентифікація впливає на формування ідентичності шляхом включення в певні групи або спільноти, де визначені цінності та норми впливають на самовизначення особистості. З іншого боку, правова ідентичність може впливати на вибір ідентифікації. Наприклад, унікальні особистісні характеристики можуть визначати, які групи або ролі ми обираємо для ідентифікації.

Процес ідентифікації є двобічним, в якому відбувається з одного боку ототожнення індивіда з групою, а з іншого – розпізнавання ним у своєму соціальному оточенні тих ознак, за якими особистість може ідентифікувати себе з певною групою, використовуючи статево-вікові, моральні, професійні, економічні, політичні та естетичні індикатори, за якими люди визначають своє коло спілкування і взаємодії. Отже, ідентифікація з певною соціальною групою чи класом характеризується комплексом уявлень про соціальну реальність і їх місце в ній – уявлення, що регулюють їх життєву активність, і специфічних уявлень саме для цієї групи, що в тій чи іншій мірі відрізняють їх від решти верств суспільства [71, с. 53].

Таким чином вивчення генези поняття правової ідентичності потребує міждисциплінарного підходу, що забезпечує повноту та комплексність аналізу. У нашому дослідженні ми використали методи теоретичного аналізу різних дисциплін, зокрема філософії, соціології та психології, що дозволило нам глибше зрозуміти сутність і механізми формування правової ідентичності.

За допомогою філософського аспекту вдалося дослідити фундаментальні питання про природу права, справедливості та моральні основи правових норм. Соціологічний підхід дозволив розглянути правову ідентичність у контексті соціальних структур і процесів, які впливають на формування правової свідомості індивіда. У психологічному аспекті, у свою чергу, було досліджено повноту розуміння внутрішніх психологічних механізмів, що сприяють засвоєнню та інтеріоризації правових норм.

Таким чином, поняття правової ідентичності є надзвичайно багатограним, і його вивчення неможливе без залучення різних наукових підходів. Тісний зв'язок правової ідентичності з іншими науками підкреслює важливість міждисциплінарного підходу для глибокого і всебічного розуміння цього поняття.

1.2. Методологія дослідження правової ідентичності

Вагомість наукового пошуку проблем правової ідентичності зумовлює необхідність визначення належної методологічної основи. Б. Кістяківський, розкриваючи власне розуміння методології дослідження правової науки, зазначає: щоб наука про право була методологічно правильно побудована, вона повинна ґрунтуватися не на тій чи іншій гуманітарно-науковій дисципліні, й не на їхній сукупності, а насамперед, на філософії культури. Тільки за допомогою цієї науки можна об'єднати методологічно вивірену правову систему, об'єднати гуманістичні науки з її допомогою у цілісну систему наукового знання [125, с. 53]

«Методологія юриспруденції – результат дискурсу, в межах якого здійснюється процес взаємодії різноманітних когнітивних стратегій осягнення права, визначаються фундаментальні методологічні засади його пізнання. Вона є єдністю трьох взаємозалежних частин – доктринально-ідеологічної, стратегічної та інструментальної. Першу з них можна розглядати як парадигму дослідницького бачення права, тобто тип праворозуміння. Друга – це царина підходів, що зумовлюють загальну спрямованість дослідження права, вибір стратегії його осягнення. Третя частина є системою когнітивних практик, своєрідним набором методологічних інструментів у створенні знань про право» [48, с. 139].

Методологічний аспект правової ідентичності включає в себе аналіз способів, методів і підходів до її вивчення. Ідентичність являє собою явище

складне та багатовимірне і включає різні аспекти самосвідомості та соціального сприйняття.

Під методологічною основою дослідження слід розуміти основне, вихідне положення, на якому базується наукове дослідження. Методологічні основи даної науки завжди існують поза цією наукою, за її межами і не виводяться із самого дослідження. Методологія — вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності — має чотирьохрівневу структуру. Нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретно наукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань [112].

Сучасна методологія є системою концептуальних підходів, загальнонаукових та спеціальних методів і засобів дослідження, а також знанням про закономірності їх застосування. Як правило, методологічний аспект дослідження складається з:

- методів дослідження - конкретні прийоми, що застосовуються для отримання наукового знання;
- методологічних принципів - фундаментальні положення, що визначають загальні основи дослідження;
- методологічних підходів - загальні стратегії дослідження, що включають певні методи та принципи.

На нашу думку, для всебічного вивчення такого багатогранного явища як правова ідентичність необхідно використовувати комплексний підхід, який включає різноманітні методи дослідження. Таким чином відбувається глибоке розуміння правової ідентичності як складного соціально-правового феномену, що формується під впливом численних факторів та в різних контекстах. Використання різних методів сприяє розробці обґрунтованих теоретичних

висновків та практичних рекомендацій щодо зміцнення правової ідентичності в умовах сучасної соціокультурної реальності.

У контексті дослідження правової ідентичності застосування загальнонаукових методів має вирішальне значення для досягнення цілісного та всебічного розуміння цього складного соціально-правового феномену. Використання загальнонаукових методів дозволяє здійснити систематичний і методологічно обґрунтований аналіз правової ідентичності, враховуючи її багатогранність та динамічність. Серед них такі, як аналіз та синтез, метод аналогії, контент-аналіз.

Аналіз та синтез - ці методи передбачають розчленування поняття правової ідентичності на складові елементи для більш глибокого розуміння кожного з них. Наприклад, аналіз включає вивчення окремих аспектів правової свідомості, правової культури, правових норм та їх впливу на формування правової ідентичності. Синтез, у свою чергу, полягає в об'єднанні проаналізованих елементів у єдину концепцію. Це дозволяє створити цілісну картину правової ідентичності, виявити взаємозв'язки між її компонентами та визначити основні фактори, що впливають на її формування та розвиток.

Метод аналогії дозволяє порівнювати правову ідентичність з іншими формами соціальної ідентичності, такими як національна, культурна, релігійна тощо. Це порівняння виявляє спільні риси та специфічні особливості правової ідентичності, веде до розуміння механізмів її формування та розвитку. Наприклад, вивчення національної ідентичності може дати цінне усвідомлення ролі права у формуванні колективної свідомості та його сприйняття.

Контент-аналіз як загальнонауковий метод може бути використаний для дослідження правової ідентичності через вивчення текстів правових документів, судових рішень, медійних матеріалів, літератури та інших джерел. Це дозволяє виявити, як правова ідентичність відображається та конструюється у різних типах текстів, які наративи та дискурси домінують у суспільстві.

Щоб краще розуміти правову ідентичність як складний соціокультурний феномен і вивчати його з різних перспектив, ми вважаємо доцільним використовувати історичний, порівняльний, міждисциплінарний, аксіологічний, цивілізаційний та антропологічний підходи.

Історичний підхід дозволяє виявити ключові історичні події, які вплинули на формування правової ідентичності. Наприклад, проаналізувати, як змінювалася правова ідентичність внаслідок історичних подій, таких як революції, війни чи зміни режиму.

О. Іваненко вважає, що використання історичного підходу до дослідження дозволяє нам відтворити та аналізувати еволюцію правової ідентичності протягом різних історичних епох. Шляхом дослідження історичних документів, правових актів та судових рішень ми можемо відстежити зміни в системі цінностей та правових норм, що формують правову ідентичність суспільства [59, с. 9]

Дослідження правових систем минулих епох допомагає зрозуміти коріння та основи сучасних правових норм і цінностей. Використовуючи цей підхід ми маємо змогу розкрити глибинні зв'язки між минулим і сучасним, розуміти еволюцію правової ідентичності та її вплив на сучасні правові системи та суспільство в цілому.

Деякі вчені вважають, що порівняльний підхід у науковому сенсі може бути використаним під час співставлення характеристик двох або більше двох досліджуваних об'єктів з метою виявлення в них спільного й відмінного, формування класифікацій чи проведення типології. Об'єктами можуть виступати різні ідеї, результати досліджень, явища, процеси, якісні характеристики предметів тощо. Це дає підставу отримати теоретичні знання, та є основою для багатьох прикладних досліджень, оскільки дозволяє на підставі характерних ознак об'єктів створювати їх групи. «Найбільш поширеними видами методів у рамках порівняльного підходу є наступні: історико-типологічне порівняння, що дозволяє виділити загальні ознаки в

незв'язаних між собою явищах за однакових умов розвитку; історико-генетичне порівняння показує схожість між об'єктами, об'єднаними спільним походженням і умовами розвитку, та їх взаємовпливу» [124, с. 210].

У контексті правових наук, порівняльний підхід застосовується для аналізу правових систем, законодавчих норм, судових практик та культурних особливостей різних країн чи регіонів. Порівняльний підхід дослідження при аналізі правової ідентичності полягає у порівнянні різних правових систем, законодавчих норм, судових практик, а також культурних та історичних контекстів різних країн чи регіонів. Цей підхід дозволяє виявити спільні та відмінні риси в сприйнятті та застосуванні права в різних культурних та соціальних середовищах.

За допомогою такого підходу можна проаналізувати різні законодавчі норми та стандарти, які регулюють різні аспекти життя суспільства; вивчення схожих та відмінних аспектів правового регулювання в різних країнах та регіонах, виявлення тенденцій у застосуванні права, тлумаченні норм та вирішенні правових спорів.

Використовуючи даний підхід, можна звернути увагу на культурні та історичні особливості різних країн та регіонів, які впливають на їх правову ідентичність (значущі культурні цінності, традиції, історичні події), які формують сприйняття та застосування права в кожній конкретній культурі. Порівняльний підхід дослідження дозволяє отримати глибше розуміння різноманітності та спільних характеристик різних правових систем та культурних контекстів.

Крім того, у дослідженні правової ідентичності слушним є застосування міждисциплінарного підходу. «Вчені виокремлюють такі компоненти міждисциплінарного дослідження: вирішення питань або вирішення складних проблем; врахування різних дисциплінарних аспектів; інтеграція різноманітних дисциплінарних уявлень за допомогою побудови більш комплексної перспективи; вирішення складних проблем, що не можуть бути реалізованими

за допомогою однієї дисципліни; виправлення, доповнення дисциплінарних підходів» [92, с. 268].

Міждисциплінарний підхід у дослідженні правової ідентичності виявляється надзвичайно перспективним з точки зору розуміння складних феноменів сучасного правового середовища. Цей підхід включає в себе поєднання різних наукових дисциплін, таких як соціологія, історія, політична наука, філософія та психологія, для більш глибокого розуміння правової ідентичності та її ролі у суспільстві.

Наприклад, в контексті філософського аналізу міждисциплінарний підхід допомагає зрозуміти фундаментальні принципи та цінності, які лежать в основі правової ідентичності, тоді як психологія може розкрити взаємозв'язок між індивідуальною свідомістю та сприйняттям правових норм. Ці аспекти дозволяють отримати більш повне уявлення про сутність та роль правової ідентичності в сучасному суспільстві і сприяють розробці ефективних стратегій для подальшого її розвитку.

З урахуванням вже раніше виявлених міждисциплінарних засад вивчення правової ідентичності, цілком логічним є звернення до соціології. Дослідження правової ідентичності з точки зору соціології, дозволяє нам розуміти вплив соціальних процесів на формування та розвиток правової культури суспільства. Шляхом аналізу громадської думки, політичних процесів та інших соціальних факторів ми можемо зрозуміти, які чинники впливають на сприйняття та застосування права [154].

Правова ідентичність - складний соціокультурний феномен, що формується через взаємодію різних соціальних, культурних та інституціональних факторів. Дослідження правової ідентичності з точки зору соціології, є необхідним, оскільки дає змогу виявити різноманітні аспекти правової ідентичності через призму соціальних взаємодій, культурних норм та соціальних структур. Соціологічні засади дозволяють дослідити, як соціокультурні фактори впливають на сприйняття та застосування права в

суспільстві через вивчення культурних цінностей, норм та стереотипів, які впливають на формування правової ідентичності та оцінити, не менш вагомо, роль правових інститутів у формуванні правової ідентичності.

Взаємодія між правом та індивідами в сучасному суспільстві – важлива складова дослідження феномену правової ідентичності. У свою чергу - психологічний аналіз правової ідентичності дозволяє нам дійти висновку, як індивіди та групи сприймають та інтерпретують правові норми та цінності. За допомогою дослідження психологічних механізмів, які впливають на процес ухвалення правових рішень, відслідковуємо як формується та змінюється правова ідентичність.

Психологічні засади, в контексті міждисциплінарного підходу, дозволяють аналізувати умови, які впливають на сприйняття правових норм та вирішення правових питань. Дослідження охоплює аналіз психологічних факторів, таких як страх, моральність, самоідентифікація та інші. Крім того, такі механізми дозволяють аналізувати способи взаємодії індивідів та груп з правовими інституціями, такими як суди, поліція та правоохоронні органи. Дослідження виявляє психологічні чинники, що впливають на сприйняття та реакцію на правові процедури та рішення.

У психології проблема ідентичності не є новою, а саме в психоаналітичному напрямку, як вже зазначалося у попередньому розділі, над розробкою проблеми працювали З. Фрейд, Е. Еріксон, Дж. Марсія; у символічному інтеракціонізмі її розглядали Ч. Кулі, Дж. Мід, Г. Фогельсон; у гуманістичному напрямку головними є уявлення про особистість як про принципово унікальну неповторну сутність - в цьому напрямі працювали К. Роджерс, Е. Фромм, А. Маслоу та інші [29].

За допомогою інструментів психологічної науки, ми можемо досліджувати психологічні наслідки порушення правових норм, таких як відчуття провини, стрес, відчуження від суспільства та інші, що допомагає

зрозуміти, як порушення права впливає на психологічний стан людей та їхню подальшу поведінку.

Крім того, застосовуючи міждисциплінарний підхід, є змога детально дослідити феномен загальноєвропейської правової ідентичності. Так, наприклад, з точки зору політології можна вивчати, як європейські політичні інститути та процеси формують загальноєвропейські правові стандарти та цінності.

Дослідження аксіологічних аспектів правової ідентичності дозволяє вивчити це поняття через призму цінностей, які лежать в його основі. Важливість цього підходу полягає в тому, що цінності визначають не лише характер правової системи, але й спосіб, за допомогою якого право сприймається та застосовується у суспільстві. Аксіологічний аналіз може виявити, як ці цінності сприймаються та реалізуються в тій чи іншій культурі чи правовій системі.

На думку В. С. Бігуна, основою аксіологічного підходу є «визнання людини найвищою соціальною цінністю та визнання права цінністю, формою відображення і способом втілення людських цінностей. Застосування цього підходу дозволяє встановити, що закономірністю формування, прояву й розвитку ціннісних властивостей відношення людини й права є розвиток і поступальне здійснення гуманістичної природи права. Одним із проявів такого здійснення є поступ як філософсько-правової та політико-правової думки, так і політико-правової практики у напрямі визнання та утвердження людини «найвищою соціально-правовою цінністю» [88, с. 116].

Дослідження аксіологічних аспектів правової ідентичності дозволяє також виявити проблематику різних систем правових цінностей та шляхи їх подолання. Так, у контексті глобалізації може виникати суперечність між загальноприйнятими цінностями та традиційними цінностями конкретного суспільства.

Важливим аксіологічний підхід є і для дослідження загальноєвропейської правової ідентичності, оскільки розкриває важливі аспекти, пов'язані з цінностями, які визначають правову систему Європи в цілому. У контексті загальноєвропейської ідентичності, такі цінності, як захист прав людини, правова демократія, правова держава та принципи рівності перед законом, грають ключову роль. Тобто, укладення певних цінностей, таких як права людини, свобода, рівність, справедливість, у фундаментальні принципи правової системи Європейського Союзу і визначають її ідентичність.

У контексті дослідження правової ідентичності також важливим є цивілізаційний підхід, який дозволяє аналізувати взаємозв'язок між культурними, історичними та інституціональними обставинами конкретної цивілізації і процесами формування правових норм, цінностей та ідентичності її членів. «Розуміння цивілізації як найвищого стану розвитку людства, що передбачає верховенство права та забезпечення прав людини, дозволяє дослідити розвиток, стадії та результати формування правового типу культури в різних суспільствах» [85, с. 448]. Досліджуючи феномен загальноєвропейської правової ідентичності за допомогою цивілізаційного підходу, важливим є аналіз культурних, історичних та правових аспектів для подальшого розуміння спільних і унікальних рис правових систем країн Європейського Союзу та інших європейських країн. Цей підхід дозволяє аналізувати вплив культурних традицій, правових інститутів та складного процесу правової уніфікації на формування спільної правової ідентичності в Європі в умовах сучасної глобалізації.

Ще одним важливим підходом у дослідження правової ідентичності є антропологічний. В. Завальнюк, досліджуючи антропологічний вимір у глобалізаційних процесах зазначає, що «сучасні глобалізаційні трансформації не можуть не акцентувати увагу на людині, яка водночас є генератором нових ідей, нового світобачення. Глобалізація відчутно вторгається у сферу інтелектуального та культурного життя. Відкриваються унікальні можливості

для взаємного збагачення культур, вдосконалення системи освіти, обміну результатами наукових відкриттів» [50, с. 51].

Дослідження правової ідентичності за допомогою антропологічного підходу зосереджує увагу на ролі культурних, соціальних і етнічних контекстів, що здійснюють вплив на її формування. Такий підхід включає дослідження впливу традицій, звичаїв, мови, релігійних переконань та інших аспектів культури на сприйняття права в певному суспільстві. Врахування антропологічних аспектів дозволяє зрозуміти, як соціокультурні фактори впливають на розвиток правової свідомості і формування правової ідентичності у різних спільнотах, в тому числі європейській.

У осягненні поняття правової ідентичності цікавим є звернення до такої сфери знань як акмеологія. «Акмеологія – фундаментальна гуманітарна наука, яка вивчає фактори соціально-культурного простору, що сприяють досягненню вершин успіху, найвищої майстерності та професійно-екзистенціальної самореалізації в будь-якому виді людської діяльності» [2, с. 112]. В контексті дослідження методології правової ідентичності акмеологія дає змогу аналізувати, як індивіди досягають високого рівня правової свідомості, їх усвідомлення та сприйняття правових цінностей та норм, включаючи в себе: процеси правової самоосвіти, розвитку правової культури, формування правових цінностей та уявлень про правосвідомість.

Розробка методологічної основи акмеології почалася з моменту її формування як науки. Специфічність предмету, об'єкту і мети акмеології спонукали науковців-акмеологів сконцентрувати головну увагу на принципах і способах пізнання зрілої особистості. Як результат була обґрунтована система методологічних принципів і підходів. Слід зазначити, що науковцями було встановлено ряд принципів, які є загальними для наук, що входять в комплекс людинознавства, а також принципи і підходи, які є специфічними і носять конкретний акмеологічний зміст.

Отже, методологічні принципи — це основні засади, які визначають підходи і методи наукового дослідження, орієнтуючи вчених у процесі пізнання та аналізу об'єктів дослідження. Вони забезпечують систематичність, обґрунтованість та логічну послідовність дослідницької роботи. Методологічні принципи охоплюють як загальні методологічні положення, що стосуються всіх наук, так і спеціальні принципи, які застосовуються в окремих галузях знань.

О. Мельничук у дослідженні методологічних парадигм виділяє класичні та некласичні принципи. «Особливостями класичної парадигми у юриспруденції є те, що право сприймається як об'єктивна реальність, як частина світу, що оточує людину в повсякденному житті. У змісті права завжди домінує раціональний елемент та право є втіленням розуму та логіки. Воно слугує останньою інстанцією у вирішенні соціальних протиріч та у ньому можлива об'єктивна істина. Для класичної парадигми специфічним та визначальним є використання таких принципів як: об'єктивність, раціональність, історизм, монізм, детермінізм тощо. Некласична парадигма методології юриспруденції виникла за рахунок неспроможності класичних принципів охопити цілий спектр правових явищ. Її особливостями є те, що право сприймається як складова людської свідомості та критерій самооцінки й самообмеження. Серед принципів некласики: суб'єктивність, поєднання раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, плюралізм, індетермінізм тощо» [102, с. 41].

Основною метою використання науковцями методологічних принципів у дослідженні є спосіб забезпечити високий рівень наукової культури, що включає дотримання етичних норм, логічну послідовність та систематичність у підходах до вивчення об'єктів, явищ чи процесів. Щодо контексту використання методологічних принципів у дослідженні правової ідентичності, на нашу думку, це є класичні та некласичні принципи історизму, поєднання об'єктивного та суб'єктивного, системності, комплексності, діалектики та принцип поєднання раціонального та нераціонального.

Принцип історизму передбачає розгляд правової ідентичності через її історичний розвиток. «Ключовими у процесі розуміння і застосування принципу історизму має стати об'єктивна апеляція до закономірних соціальних, політичних, економічних і навіть культурних процесів, які в конкретну історичну епоху впливали на право» [61, с. 59]. У контексті нашого дослідження застосування принципу історизму допомагає зрозуміти, як історичні події та зміни вплинули на формування та еволюцію правової ідентичності. На нашу думку, правову ідентичність не можна дослідити без контексту її історичних коренів та етапів розвитку. Наприклад, формування європейської правової ідентичності неможливе без вивчення спадщини римського права, середньовічних правових традицій, епохи Просвітництва, формування національних правових систем та інтеграційних процесів в Європейському Союзі.

В.П. Кузьмін визначив необхідність формування системності знань, показавши, що вона обумовлена самою сутністю сучасного етапу наукового пізнання. Дослідник зазначив, що сучасне знання характеризується досить складною структурою. Змінюється співвідношення знань про окремі явища, а отже і про світ в цілому, а як наслідок «...зростає сфера знання про фундаментальні детермінанти буття». Чим глибше людство пізнає світ, тим більше «життя явищ» усвідомлюється через загальні й специфічні закономірності об'єктивної дійсності. Коли людина володіла знаннями лише про окремі елементи існування світу, вона робила світоглядні висновки на основі цих знань про ці елементи, тепер, пізнавши більш загальні закономірності розвитку всієї системи, науковець може передбачити особливості існування елементарних явищ, та для цього необхідно розуміти складний взаємозв'язок всіх елементів системи. [18, с. 18]

Принцип системності передбачає розгляд правової ідентичності як частини ширшої системи правових і соціальних відносин. Так, правову ідентичність необхідно вивчати у взаємозв'язку з іншими елементами

суспільної системи, такими як політичні інститути, економічні структури, культурні традиції, соціальні норми. Наприклад, аналізуючи правову ідентичність у сучасній Україні, потрібно враховувати вплив європейської інтеграції, реформування судової системи, децентралізацію влади та розвиток громадянського суспільства. Такий системний підхід дозволяє побачити, як зміни в одному елементі системи впливають на правову ідентичність та на суспільство в цілому. Системність передбачає розгляд об'єкта дослідження як частини більшої системи, в якій всі елементи взаємопов'язані та взаємодіють.

Принцип комплексності означає необхідність багатогранного підходу до вивчення правової ідентичності, враховуючи різні аспекти та фактори, що на неї впливають. Це включає юридичні, соціологічні, психологічні, культурні та економічні аспекти. Наприклад, якщо досліджувати правову ідентичність молоді, потрібно враховувати не лише знання про правові норми та їх дотримання, але й вплив сімейного виховання, освітньої системи, медіа та соціальних мереж. Комплексність дозволяє побачити більш повну «картину» про правову ідентичність, враховуючи всі чинники, що на неї впливають.

Принцип об'єктивності вимагає, щоб дослідження правової ідентичності проводилося на основі перевірених фактів та даних, без впливу суб'єктивних поглядів чи упереджень дослідника. Наприклад, вивчаючи правову ідентичність певного регіону, дослідник має використовувати офіційні статистичні дані, архівні документи, правові тексти та результати соціологічних опитувань. Це забезпечує достовірність результатів дослідження. Об'єктивність також означає уникнення впливу особистих уподобань чи політичних поглядів дослідника на інтерпретацію даних.

Але, у той же час, «право іманентно властиве людині, а тому його реальність, передусім, суб'єктивна, а не об'єктивна; воно є відносною, а не абсолютною категорією. Розвиток права є плюралістичним цивілізаційним процесом та права людини є вершиною юриспруденції» [103, с. 41].

При дослідженні правової ідентичності необхідно враховувати і принцип суб'єктивності, оскільки тільки поєднання об'єктивного та суб'єктивного дає змогу розуміти різносторонній погляд на функціонування правової системи, визначати ступінь легітимності та підтримки цієї системи в суспільстві. Принцип об'єктивності дозволяє нам аналізувати фактичні аспекти правової системи: структури, норми, тоді як принцип суб'єктивності дозволяє розуміти, як ці норми сприймаються та інтерпретуються суспільством. Індивідуальні переживання, цінності та культурні особливості впливають на сприйняття права та його роль у суспільстві. Урахування суб'єктивних перспектив допомагає створити більш глибоке та повне уявлення про правову ідентичність, її природу, вплив на суспільство.

Варто зазначити, що досліджуючи явище загальноєвропейської правової ідентичності, важливо застосовувати принцип поєднання об'єктивного та суб'єктивного. Загальноєвропейська правова ідентичність відображена у спільних цінностях, які є в основі європейського права, таких як захист прав людини, правова демократія та принципи рівності перед законом. Об'єктивний аналіз дозволяє визначити, як ці цінності втілюються в європейських правових стандартах та інституціях, таких як Європейський суд з прав людини та Європейський суд юстиції. Принцип суб'єктивності, у свою чергу, допомагає зрозуміти, як ці цінності та норми сприймаються різними культурами та громадянами в Європі, а також як вони впливають на їхнє відношення до правової системи ЄС.

Принцип поєднання раціонального та нераціонального в дослідженні правової ідентичності дозволяє нам не лише розуміти механізми функціонування правової системи, але й відкриває нові аспекти її впливу на суспільство. Цей принцип допомагає нам виявити внутрішню сутність права, яка виходить за межі лише формальних норм і статей законів. В ході аналізу теорії права та законодавства, використовуючи раціональність, ми формуємо основні принципи структури правової системи. Проте, враховуючи

нераціональні аспекти, такі як культурні та емоційні контексти, ми отримуємо глибоке розуміння впливу на сприйняття та застосування права. С. Гордіюк вважає, що через належний аналіз індивідуальних культурних потреб та поведінкових моделей, які обґрунтовують відповідні суспільно-політичні процеси, може відбутися процес взаєморозуміння у правовому контексті. [32, с. 97]

Інтегруючи обидва принципи, формується комплексне уявлення про правову ідентичність, відкриваючи перед нами багатогранність та розмаїття сучасного правового середовища. Так, правова ідентичність визначається не лише словами на папері, але й культурними цінностями, історичними традиціями та емоційними зв'язками, що переплітаються у діяльності суспільства.

Діалектика як загальна теорія розвитку дає ключ до розуміння його сутності, відображає реальні процеси у природі, суспільстві і мисленні такими, якими вони є в дійсності. Оскільки весь навколишній світ перебуває в русі, зміні і розвитку, діалектика у своїй основі неминуче має виходити з цієї загальності. Вона і відтворює в мисленні всі процеси дійсності в узагальненій формі з урахуванням їхньої суперечливості, змін, біжучості, взаємопереходів, становлення нового. Тому діалектика і має категорійний апарат, закони і принципи, котрі адекватно відображають у мисленні зміни і взаємопереходи. оскільки самі є рухливими і змінними. Без розуміння цього, без врахування діалектики суперечностей і рушійних сил розвитку в будь-яких природних і суспільних системах об'єктивної дійсності істинне пізнання неможливе.[41]

Діалектика - «загальний метод досягнення протиріч» [173, с. 46] дозволяє розглядати правову ідентичність як динамічний процес, що постійно розвивається та змінюється під впливом різноманітних соціальних, політичних, економічних та культурних факторів. Такий підхід передбачає аналіз суперечностей, протиріч та їхнього подолання, що є рушійною силою розвитку правової ідентичності.

Діалектика передбачає, що розвиток відбувається через боротьбу протилежних тенденцій, суперечностей та їхньої взаємодії. У контексті правової ідентичності це означає, що вона формується через взаємодію різних правових систем, культурних впливів та соціальних змін. Вивчення правової ідентичності пострадянських країн показує, як старі радянські правові норми та традиції вступають у протиріччя з новими демократичними ідеями та правовими реформами, що впливають на формування нової правової ідентичності.

Постійні зміни у законодавстві, поступове введення нових правових норм та принципів можуть поступово змінювати правову свідомість громадян. До прикладу, поступове впровадження принципів верховенства права та прав людини в країнах Східної Європи після вступу до Європейського Союзу призвело до суттєвих змін у правовій ідентичності цих країн.

Діалектичний аналіз починається з виявлення протиріч у правовій системі та правовій свідомості, що впливають на правову ідентичність. Це можуть бути протиріччя між традиційними та сучасними правовими нормами, національним та міжнародним правом, індивідуальними правами та суспільними обов'язками. У процесі глобалізації виникають протиріччя між національним правом і міжнародними правовими нормами. Наприклад, питання імміграції та прав біженців можуть викликати протиріччя між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями, що, в свою чергу, впливає на формування правової ідентичності.

Діалектика дозволяє глибше зрозуміти динаміку правової ідентичності, виявити основні рушійні сили її змін та розробити стратегії для гармонізації правової свідомості в умовах соціальних і культурних трансформацій. Вона сприяє системному аналізу правової ідентичності, враховуючи її багатогранність та складність. Таким чином, принципи діалектики є важливим інструментом для дослідження правової ідентичності, що дозволяє враховувати

її динамічну природу та взаємозв'язок різних соціальних, політичних і культурних факторів.

Як зазначалося вище, доктринально-ідеологічною частиною дослідження є тип праворозуміння. Ю. М. Оборотов у своєму дослідженні щодо праворозуміння зазначав, що ціннісно-нормативне праворозуміння транслює право через віки й покоління за допомогою правового менталітету, правових традицій, інститутів, що дає можливість простежити історичну зумовленість права, його моральну обґрунтованість і відповідність традиційним релігійним основам. Ціннісно-нормативна система права розрахована на її визнання народом, тобто легітимацію, що забезпечує дієвість та ефективність права. Вчений також акцентує увагу на тому, що поряд зі зростаючою антропологізацією та аксіологізацією права помітною стає все більша його духовна спрямованість [115].

Концепція праворозуміння розглядає право як складний об'єкт, який може бути осмислений через різні типи праворозуміння. Це означає, що правова ідентичність може бути різною в залежності від того, як люди розуміють і інтерпретують право. Наприклад, нормативістський підхід до права, який розглядає право як систему норм і правил, може відрізнитися від соціологічного підходу, який акцентує увагу на соціальних функціях права та його впливі на суспільні відносини. Вивчаючи правову ідентичність, важливо враховувати різні підходи до праворозуміння, такі як природне право, позитивне право тощо. Це дозволяє виявити різні грані правової ідентичності та зрозуміти, як різні типи праворозуміння впливають на сприйняття права в суспільстві.

У Франції традиція кодифікації права та суворого дотримання законодавства сприяє формуванню нормативістської правової ідентичності, де громадяни мають високу повагу до правових норм і державних інституцій. У країнах Північної Європи, наприклад Швеція та Норвегія, право розглядається як інструмент соціальної справедливості, що забезпечує високий рівень соціальної підтримки і рівності. Це сприяє формуванню соціологічної правової

ідентичності, де громадяни активно залучені у правотворчість і правозастосування. У Німеччині правова ідентичність формується на основі поєднання формальних правових норм, соціальної справедливості і глибокого культурного та історичного розуміння права. Це сприяє формуванню комплексної правової ідентичності, де громадяни мають високу правову свідомість та активну громадянську позицію.

В сучасних умовах з посиленням взаємодії з одного боку і зростання напруженості - з іншого, правова ідентичність стає одним з ключових орієнтирів для індивіда у суспільстві, в якому він перебуває. Вона визначає його уявлення про правові норми та системи інших груп, відображає відносини між ними у контексті права та законодавства.

У зв'язку зі зростанням глобалізації та міжнаціональних контактів, поняття правової ідентичності стає актуальним для розуміння та взаємодії між різними правовими системами та культурами. Дослідження правової ідентичності дозволяє розкрити, які особливості та цінності вкладаються в правові норми різних націй та як ці норми можуть взаємодіяти та впливати один на одного.

Таким чином, дослідження правової ідентичності є складним і багатогранним завданням, що потребує застосування різних методологічних підходів, принципів та методів.

У контексті дослідження правової ідентичності застосування загальнонаукових методів, таких як аналіз та синтез, метод аналогії, контент-аналіз, є вирішальним для досягнення цілісного та глибокого розуміння даної теми. Ці методи дозволяють провести систематичний аналіз правової ідентичності, враховуючи її багатогранність та динамічність.

Для досягнення більшого розуміння правової ідентичності, як складного соціокультурного явища, враховані різні підходи, а саме: історичний, порівняльний, міждисциплінарний, аксіологічний, цивілізаційний та антропологічний. Ці підходи забезпечують комплексне освітлення правової

ідентичності та дозволяють розглянути її в контексті різних часових, культурних та соціальних умов.

Також у дослідженні враховані класичні та некласичні принципи, такі як історизм, поєднання об'єктивного та суб'єктивного, системності, комплексності, діалектики та поєднання раціонального та нераціонального, які допомогли висвітлити явище правової ідентичності взагалі та загальноєвропейської правової ідентичності зокрема.

1.3. Теоретична характеристика правової ідентичності: визначення, ознаки та функції

Багатоманітність суспільних відносин зумовила необхідність розрізняти ідентичність, в залежності від спільноти, до якої відносить себе особа: національної, релігійної, етнічної, гендерної тощо. Формула особистої ідентифікації особи з певною соціальною групою торкнулася і юриспруденції.

Цей концепт розвивався у рамках різних теоретичних підходів, таких як соціологічна теорія, конструктивізм, теорія ідентичності та соціальна психологія. Згідно з цими теоріями, правова ідентичність формується через процеси соціалізації, взаємодії з правовими інститутами, а також через особистісні переконання і цінності, що відображаються у взаємодії з правом.

Деякі дослідники підкреслюють важливість правової ідентичності для розуміння поведінки людей у контексті правової системи. Це поняття допомагає відстежити як сприйняття правових принципів впливає на їхню поведінку та світогляд.

Стрімкий еволюційний процес суспільства та зовнішні фактори, що впливають на індивіда, спонукав використання терміну «ідентичність» в контексті правової області. Введення поняття правової ідентичності виникло як реакція на потребу уточнення правового розуміння.

У XIX ст. Е. Дюркгейм запровадив поняття «правової солідарності» (іноді відоме як «механічна» та «органічна» солідарність). Дюркгейм аналізував, як різні типи солідарності в суспільстві впливають на формування правових норм і інститутів. Він вважав, що в примітивних суспільствах «механічна солідарність», що базується на схожості і загальних цінностях, породжує спільні правові норми, які виражають колективні переконання [15, с. 114].

Макс Вебер, німецький соціолог і філософ, досліджував зв'язок між соціальною діяльністю, владою і правом у своїх працях з соціології і політології. Одним з ключових понять, яке використовував Вебер, є «рівність перед законом». Він розглядав правову систему як засіб забезпечення справедливості і рівності перед законом для усіх громадян. Вебер відзначав, що правові норми можуть впливати на ідентичність особистості через створення загальних стандартів поведінки та нормативних вимог [15, с. 4].

Вебер також досліджував поняття «легітимність» правової влади. Він визнавав, що правова система може отримувати легітимність через різні механізми, такі як традиція, харизма лідера або раціональне визнання правових норм.

Вивчаючи проблему влади, М. Вебер виходив з того, що будь-яка влада обов'язково конститується як специфічна форма взаємозв'язку між тими, хто здійснює панування та тими, хто підкоряється владі: «ті, хто панує, та їхні підлеглі прагнуть внутрішньо впорядкувати відносини панування за допомогою певних правових засад, які надають цим стосункам легітимності». Очевидно, що втрата таким чином витлумаченої легітимності призводить до надзвичайно важливих наслідків, які впливають не просто на долю тих чи інших правителів, політичних еліт, груп або навіть класів, але на всю сформовану систему політичного управління в суспільстві. «Процес втрати легітимності практично завжди має вплив на стабільність базових засад державності як такої, що може проявитись у генеруванні загальносуспільних конфліктів, які, зрештою, розв'язуватимуться у революційний спосіб. Отже, стабільність системи

суспільно-політичного управління, так само як і стабільність держави, за М. Вебером, напряду залежать від того, наскільки влада спромоглася сконцентрувати навколо себе своєрідний «заряд легітимності», який, у свою чергу, може мати чітко визначене джерело» [164, с. 105].

Легітимність правової системи сприяє формуванню правової ідентичності, оскільки вона визначає уявлення суспільства про права і обов'язки громадян. Ми не можемо оминати і те, що правова ідентичність, в свою чергу теж здійснює вплив на легітимність правової системи. Концепція існування правової ідентичності викликає важливі соціальні наслідки для суспільства. Наприклад, люди з високим рівнем правової ідентичності мають більшу схильність довіряти правовій системі та дотримуватися її норм, що сприяє підтримці легітимності правового порядку. Їхня активна участь у громадських обговореннях, виборах та захисті прав підтримує авторитет та ефективність правової системи.

Крім того, громадяни з розвиненою правовою ідентичністю можуть бути каталізаторами для змін у правовій системі, оскільки у своїх діях можуть ставати рушіями реформ щодо пристосування законів та процедур до змін у суспільних цінностях та потребах. Наприклад, активна участь громадян у масових протестах або громадських обговореннях може привести до прийняття нових законів або змін у правовій практиці.

Правова ідентичність також впливає на сприйняття справедливості правової системи громадянами. Громадяни з розвиненою правовою ідентичністю сприймають рішення суду або правові норми як справедливі та відповідні загальним моральним та етичним стандартам. Отже, легітимність правової системи сприяє формуванню правової ідентичності, забезпечуючи довіру до правових інститутів та усвідомлення правових норм, і навпаки, правова ідентичність громадян грає ключову роль у формуванні та підтримці легітимності правової системи, шляхом впливу на довіру до системи, участь у правових процесах, вимоги до реформ та сприйняття справедливості.

Поняття правової ідентичності набуло поширення вже у XX ст. в контексті досліджень соціології права, де досліджувався взаємозв'язок між правовою системою та ідентичністю особистості.

Відомий британський філософ Г. Харт розвивав теорію, що базувалася на концепції «правова система як система правил», тобто права, обов'язку і моралі, що включає в себе взаємодію між правом та індивідуальною ідентичністю. Він вважав, що правові норми і правила визначають рамки дії і поведінки особистості в суспільстві. Харт бачив різницю між зовнішнім способом дотримання правил (залякування владою) і внутрішньою повагою до правових норм (підтримка моральних принципів) [42, с. 10].

Харт висловлював ідею «правової ідентичності» через призму концепції правового суб'єкта. Він визнавав, що участь у правовій системі формує у людини спосіб розуміння себе як суб'єкта права та вважав правову ідентичність способом, за допомогою якого індивід оцінює свої права, обов'язки та відносини з іншими членами суспільства через призму правових норм.

У своїх роботах, зокрема в книзі «Поняття права», Харт підкреслював важливість правової ідентичності для функціонування суспільства і стабільності правової системи. Він вважав, що правова ідентичність є важливим елементом соціальної інтеграції та сприяє підтримці правопорядку та законності в суспільстві.

Більшість науковців розглядають правову ідентичність як різновид соціальної ідентичності. Особистісна ідентичність не має юридичного виміру, оскільки право неодмінно здійснює стандартизацію людей, не враховуючи їх унікальності. Це створює значні труднощі у формуванні правової ідентичності і призводить до конфліктів між індивідуальними потребами особи та юридичними вимогами держави [57, с. 287]

«Ідентичність формується в процесі соціалізації людини (зокрема правової) і пізніше істотно впливає на самоствердження особистості, її поведінку та діяльність. Особистість розглядається як суб'єкт правової

свідомості (самосвідомості). Звідси зміст правової ідентичності можна розкрити крізь призму трьох складових частин: 1) когнітивної – прийняття та засвоєння правових знань; 2) емоційної – позитивна оцінка правових норм, самокритичність тощо; 3) ціннісно-вольової – чітке правове самовизначення, що включає вибір цілей, правових переконань, життєвих правових цінностей (інтеріоризованих правових норм), яких людина дотримується упродовж всього життя. На основний критерій наявності правової ідентичності вказує така ознака: особа розглядає свою правову поведінку, власні рішення не як випадкові чи ким-небудь нав'язані, а як внутрішньо зумовлені» [36, с. 31].

Згодна з думкою автора щодо формування ідентичності в процесі соціалізації, зокрема правової. Дійсно, особистість як суб'єкт правової свідомості проходить складний шлях інтеграції правових норм та цінностей, що суттєво впливають на її поведінку та діяльність. Без належного розуміння правових норм особа не зможе ефективно функціонувати у правовій системі, оскільки знання законів є базовою умовою для їх дотримання та захисту своїх прав. Позитивне сприйняття правових норм мотивує особу до їх дотримання, а самокритичність дозволяє усвідомлювати власні помилки та працювати над їх виправленням. Ціннісно-вольова складова, яка передбачає чітке правове самовизначення, є ключовою для стабільної і послідовної правової поведінки, адже особа інтегрує правові цінності та переконання у свою життєву філософію, її правова поведінка стає внутрішньо зумовленою і усвідомленою, а не випадковою чи нав'язаною зовні. «Вслід за відображенням правової дійсності в рамках формування правової культури відбувається регулювання правової поведінки особи» [76, с. 123].

Взаємодія людини з правовою реальністю в значній мірі визначається її соціальним статусом у правовій системі та власним досвідом взаємодії з правовими інститутами. Потік правової інформації, що надходить від суспільства, сприймається суб'єктом обмежено і вибірково, залежно від його практичних потреб. Формування правового світосприйняття відбувається

шляхом соціалізації, яка реалізується через надання особі правових статусів. У свою чергу, її правове світосприйняття стимулює особу до здійснення різних юридично значимих дій, що можуть впливати на її правовий статус. Така динамічна взаємодія свідомості та правового статусу є основою для формування правової ідентичності. Тому дуже важливою складовою ідентичності особистості є соціальна взаємодія.

Українській фундаментальній юриспруденції вже відомі варіанти визначення правової ідентичності. Наприклад, О. Парута зазначає, що правова ідентичність формується завдяки розумінню особою свого статусу в правовій системі, різноманітності соціально-правових відносин та усвідомленню себе як учасника цих відносин. Вона охоплює приналежність особи до соціальної групи, її суб'єктивні права та обов'язки, і водночас є правовим конструктом, що формується на основі різних чинників, включаючи нормативний, психологічний та поведінковий аспекти [125, с. 62-63]

Деякі науковці розглядають правову ідентичність у контексті правової свідомості, акцентуючи увагу на тому, які чинники впливають на усвідомлення особою правових норм і як це впливає на її ставлення до права в цілому. В. Давидюк детермінує правову ідентичність як динамічну категорію, яка трансформується в процесі правової соціалізації [36, с. 31]. Варто зазначити про важливість впливу правової ідентичності на поведінку людини в правовій сфері та на формування її правової культури.

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, ступінь засвоєння і використання ним правових начал державного і соціального життя. Правова культура особи означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як про соціальну цінність, і головне – активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності і правопорядку. Іншими словами, правова культура особи – це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення особою своїх здібностей і соціальних якостей на підставі правового досвіду [159]. За допомогою правової

культури в суспільстві створюється когнітивна база, на якій ґрунтується формування правосвідомості у суспільстві.

В. Завальнюк визначає правову культуру як «унікальне явище, особливий зріз, аспект правового життя суспільства, що віддзеркалює рівень і ступінь накопичених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, які належать до духовної культури, правового прогресу» [51, с. 31].

Значна роль у формуванні правової ідентичності відводиться саме культурі, оскільки вона базується на визнаній системі цінностей та нормативно-правових регулятивах. «Правова культура особистості поєднує у собі знання, власну інтерпретацію та свідоме виконання вимог права людиною в процесі її життєдіяльності. Правова культура суспільства, відображаючи специфіку конкретного історичного періоду, узагальнює процес відтворення права в матеріальній, духовній сферах та юридичній практиці народу. Правова культура суспільства залежить від стану та специфіки громадської правосвідомості, рівня розвитку законодавства та правопорядку» [7, с. 84]. «В свою чергу, правова ідентичність особи свідчить про високий рівень правосвідомості та правової культури суб'єкта права, що є важливим у процесі правотворчості та правозастосування в подальшому» [75].

Важливо підкреслити, що компонентами правової ідентичності є конкретні цінності, традиції та символи, які далі відображають політико-правову належність громадян до певної держави. Правового характеру соціальна ідентичність набуває в момент, коли державою закріплюється її юридичний статус та особі надаються певні права і обов'язки. Так чи інакше, особа не існує як ізольована одиниця, відокремлена від зовнішнього світу, а завжди є членом певної соціальної групи. Особа співвідносить себе перш за все з собою, що надає їй можливість діяти, вчиняти і формувати систему цінностей, а також з певною соціальною групою, яка автоматично впливає на неї і визначає підпорядкованість її нормам та цінностям.

Право, як форма регулювання людської поведінки, фактично визначає соціальні статуси, що породжує поняття правової ідентичності. Право формує правовий контекст, в якому особа функціонує, що впливає на усвідомлення нею своїх прав і обов'язків.

Правова ідентичність набувається людиною лише при зануренні в юридичну практику та освоєнні нею юридичної дійсності, шляхом участі у правовому житті держави: участь у виборах, участі у судових засіданнях, дотримання законодавства. Відбувається процес ідентифікації з правовою системою та формування власної правової позиції. У зв'язку з цим однією з основних якостей суб'єкта правової ідентичності є наявність юридичного досвіду, розглянутого як осмислена і актуалізована інформація, що зберігається у пам'яті особистості і визначається безпосередньою участю особи у правовій сфері життєдіяльності суспільства.

«Правова ідентичність в контексті правової поведінки представляє собою внутрішню уяву особи про себе в ролі учасника правового співтовариства та її співвідношення зі системою права, вона характеризується взаємодією індивіда з правовими нормами, цінностями та процедурами, і визначає, як він сприймає себе у правовому просторі та як відчуває свою роль у правовій системі. Загалом саме феномен ідентичності особи визначає, як вона сприймає та взаємодіє з правовими рамками. Людина, що визнає та відчуває свою правову ідентичність, схильна до дотримання правових норм та відчуває себе частиною правового співтовариства, водночас, важливим аспектом є взаємодія індивіда з правовою системою, яка впливає на формування та розвиток його правової ідентичності» [48, с. 310]. Таким чином, взаємодія індивіда з правовим середовищем і його сприйняття власної ролі в цьому контексті визначають, наскільки ефективно він адаптується до правових норм, виконує свої обов'язки та реагує на правопорушення. Формування і усвідомлення правової ідентичності взаємопов'язані з правовою поведінкою та визначають сприйняття особою свого місця та ролі у системі права.

З погляду реалізації правових можливостей громадянина і його ціннісного вибору, правова ідентичність є важливою категорією, яка регулює поведінкові установки людини. Говорячи про сутність правової ідентичності, важливо з'ясувати наступні аспекти: вона виникає як результат процесів усвідомлення цінностей, емоцій і когнітивних процесів, що визначають приналежність до певної соціальної групи; це набір юридичних характеристик, що відображає специфіку суспільства.

Комплексне уявлення особи про свою позицію в правовій системі та її відношення до правових норм і цінностей, в результаті взаємодії особистих, соціальних, культурних і юридичних факторів, дає змогу сформулювати наступні ознаки правової ідентичності:

- комплексність;
- динамічність;
- унікальність;
- соціально-правова природа;
- усвідомлення індивідом своєї належності (свідоме включення) до певної правової системи (правової спільноти);
- легітимація;
- правова поведінка.

Правова ідентичність визначається складністю та різноманітністю її складових, що взаємодіють та впливають на формування ставлення до правової системи. Ознака комплексності виявляється у різноманітності та взаємозв'язку різних аспектів, які формують ідентичність особистості в контексті правової системи, а саме: історичний контекст, соціальні стереотипи, культурні особливості, особисті переконання та життєвий досвід.

Крім того, правова ідентичність охоплює широкий спектр інших факторів, що впливають на формування ставлення до правової системи. Серед таких факторів можна виокремити економічні умови, політичну ситуацію, релігійні переконання, правова освіта тощо.

Динамічність правової ідентичності виявляється в її здатності до змін і розвитку під впливом різноманітних чинників і обставин. Сама по собі категорія ідентичності є такою, що постійно змінюється, правова ідентичність не є виключенням. Правове середовище стрімко змінюється під впливом соціокультурних, економічних та політичних процесів, що змушує особу постійно адаптуватися до нових норм і цінностей. Процеси глобалізації, розвиток технологій та комунікацій впливають на її сприйняття і використання права. Ставлення до правових норм і цінностей може змінюватися внаслідок еволюції особистих цінностей та переконань.

Динамічність правової ідентичності відображає адаптивність особистості до нових умов і вимагає постійної взаємодії з правовими реаліями суспільства.

Унікальність правової ідентичності полягає в її специфічних характеристиках та індивідуальних особливостях, які відрізняють одну особу від іншої в контексті її сприйняття та взаємодії з правовою системою. Кожна особа має унікальні цінності, переконання, досвід і життєві обставини, які впливають на її сприйняття права. Крім того вона має унікальне місце знаходження в різному культурному та соціальному контексті, що впливає на формування її розуміння права та відношення до нього. Унікальність правової ідентичності визначається національною, етнічною, релігійною та іншими особливостями. Особа свідомо та несвідомо може власним чином інтерпретувати правові норми та закони залежно від свого досвіду, знань та контексту. Унікальність полягає в тому, як особа сприймає і застосовує правові норми у своєму житті.

Правова ідентичність формується через взаємодію особи з різними соціальними групами та інститутами, такими як сім'я, школа, релігійна спільнота, робоче оточення тощо. Соціальне оточення значно впливає на формування правових цінностей, норм і стандартів, які визнаються і приймаються особою. В подальшому ці цінності та норми впливають на те, як особа розуміє право та застосовує його.

Е. Еріксон вважав, що розвиток особистості відбувається через взаємодію з оточуючим середовищем і включає в себе послідовні стадії психосоціального розвитку. Наприклад, він описував концепцію «кризи ідентичності» у підлітковому віці, де особистість стикається з пошуком власного місця в суспільстві та зіставляє свої цінності зі стандартами, що представлені в цьому середовищі. Так індивід у ранньому віці формує свою ідентичність через взаємодію з родиною, далі школа, робоче середовище дає йому змогу змінювати свої правової звички, стикатись з різними правовими діями, таким чином розширювати своє соціально-правове поле [185].

Соціально-правовий характер правової ідентичності відображає важливий стійкий взаємозв'язок між правом, суспільством та індивідом.

Тісний взаємозв'язок між індивідом і правом в контексті правової ідентичності виявляється через різноманітні аспекти, які визначаються відношенням особи до правових норм та правовим середовищем, де право визнає, захищає і визначає статус та права кожної особи. Особа набуває правового статусу у вигляді прав та обов'язків. Цей статус включає такі аспекти, як громадянство, статус міграції, право на працю, соціальні вигоди та інші правові позиції [136, с. 108]. Правовий статус допомагає індивіду відчувати свою приналежність до певної правової системи і формує базу для формування правової ідентичності.

Правова ідентичність формується також через ставлення індивіда до правових норм, цінностей, що включає в себе повагу до закону, відповідальність перед правосуддям, бажання дотримуватися правових стандартів та співпрацювати з правоохоронними органами. Свобода вибору, дій та впливу на власний життєвий шлях є важливими елементами правової ідентичності.

Правова ідентичність також пов'язана з відчуттям захищеності індивіда та довіри до правової системи, за умови існування ефективної системи правового захисту.

Правова ідентичність відображає складний процес, що включає не лише свідоме включення особистості до конкретної правової спільноти, а й цілу систему взаємодії та сприйняття правових норм. Так, саме усвідомлення належності до правової системи, є важливим елементом формування ідентичності особистості. Вона відображає свідоме розуміння індивідом своєї приналежності до певної правової громади, що є критичним для розвитку правової самосвідомості та залучення до правової культури.

Легітимація, вказує на ставлення індивіда до правових норм і зобов'язань як до обов'язкових і законних, що знаходить своє відображення в акцептації правових стандартів та переконаності в їхній правомірності. Індивід вважає, що ці норми відповідають загальним принципам справедливості та етики, що формує основу правової системи.

Нарешті, правова поведінка, що передбачена нормами правової спільноти, реалізується через дії особистості відповідно до правових стандартів. Це означає не лише свідоме врахування правових норм у власній діяльності, а й активну участь у формуванні правової культури та забезпеченні правопорядку в суспільстві. Такий широкий підхід до розуміння правової ідентичності дозволяє більш повно уявити процес взаємодії індивіда з правовою системою та її вплив на суспільство.

Резніков Є.В. наголошує, що будь-яка ідентичність – це насамперед продукт соціальної взаємодії, що породжує стан колективної єдності і виражається в загальній самосвідомості. На його думку, ставлення людини до правової реальності визначається його власним місцем у правовій системі, а також відповідним особистим досвідом при зіткненні з правовими інститутами. Очевидно, що потік правової інформації, що виходить від суспільства, сприймається суб'єктом далеко не повністю, а вибірково, у тій мірі, в якій вона стосується його життєдіяльності. Формування правової свідомості являє собою результат соціалізації, яка відбувається через наділення індивіда конкретними правами і обов'язками, а також спонукає правосвідомість людини

до здійснення тих чи інших юридично значущих діянь, які ведуть до зміни його правового статусу. Така динамічна структура взаємодії свідомості і статусу може іменуватися правовою ідентичністю [109, с. 193].

Термін «ідентичність» в даному контексті використовується для позначення особливостей самоідентифікації особистості з точки зору її стосунків з правовими інститутами. Правова ідентичність включає в себе свідоме сприйняття особою її правового статусу, прав та обов'язків.

Вітчизняні вчені розглядають правову ідентичність як сукупність трьох компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового [29, с. 267].

Когнітивний компонент правової ідентичності є важливим елементом її формування, оскільки відображає сформовані уявлення особи про право та правову систему. Цей компонент включає знання, уявлення, переконання і розуміння правових норм, процедур, прав та обов'язків. Когнітивний компонент дозволяє особі усвідомлювати свої права і обов'язки, розуміти юридичні процедури та взаємодіяти з правовою системою, вчиняти юридично значущі дії.

Протягом життя особа формує власні уявлення про справедливість, рівність перед законом, важливість додержання прав і обов'язків. Важливими чинниками формування таких уявлень є освіта, досвід з реального життя, інформація з інформаційних ресурсів.

Правова культура грає ключову роль у формуванні когнітивного компонента правової ідентичності. «Правова культура суспільства — частина загальної культури, що представляє собою систему цінностей, накопичених людством у галузі права і що відносяться до правової реальності даного суспільства: рівня правосвідомості, режиму законності і правопорядку, стану законодавства, стану юридичної практики тощо. Базовими цінностями правової культури суспільства є свобода, справедливість, рівність, закон» [137, с. 20].

Правова ідентичність існує в державі лише за умови рівності прав та обов'язків її громадян з обов'язковим дотриманням свободи, коли право визнається найвищою цінністю. Велика кількість вчених вважає, що право

трансформується у свідомості індивіда, приєднується до колективу та створює певну установку на правову поведінку. Правова культура своєю чергою виступає «сприятливим» середовищем для існування правової ідентичності. Від правильності перебігу процесу правової ідентифікації залежить успішність правового виховання, і навпаки, від мудро спланованого та реалізованого державою процесу правового виховання громадян залежить правова ідентичність особи, її правова свідомість та правова культура

Правова культура допомагає створити базу знань для розуміння правової дійсності, що є необхідним для формування когнітивного компонента правової ідентичності. Вона впливає як на рівень сприйняття права, так і на уявлення особою власних прав, обов'язків та цінностей в контексті суспільства.

Розуміння психологічного стану особистості набуває актуального значення в контексті формування правової ідентичності. Емоційна окраса правового досвіду, здатність сприймати правові явища у суспільстві та здібність інтерпретувати власну поведінку на основі отриманих знань і вмінь у галузі права мають особливий вплив на формування правової ідентичності людини.

Н. Ісаєва, вивчаючи питання ідентичності в юриспруденції, дійшла до висновку, що правова ідентичність є формою буття соціального суб'єкта, який виступає в якості суб'єкта права, а «ідентичність орієнтує увагу дослідника на людину в її взаємовідношенні з правом, де право розглядається не стільки як зовнішній регулятор, скільки внутрішня якість людини, яка ґрунтується на інтеріоризації права як цінності, життєвого принципу, який визначає всю її правову активність» [125, с. 113].

Емоційна окраса правового досвіду визначається тим, як людина сприймає ті чи інші події, пов'язані із вчиненням юридичних дій, чи викликає у неї позитивні або негативні емоції правова діяльність та її результати. Наприклад, успішне вирішення судової справи може викликати задоволення і

підвищити віру в справедливість системи, тоді як невдалий досвід може призвести до розчарування та негативних емоцій.

Здатність сприймати правові явища особою передбачає розуміння ролі права в її житті. Особистість, яка може адекватно сприймати і розуміти правові явища, має більш розвинену правову ідентичність. Здатність до інтерпретації власної поведінки на основі знань і вмінь у галузі права означає здатність аналізувати власні дії з точки зору законності та моральних норм. Людина з розвиненою правовою ідентичністю може свідомо визначати, чи сумісні її дії з правом і чи вони відповідають її цінностям та переконанням. Емоційний компонент правової ідентичності включає в себе почуття, емоції та відношення особистості до права загалом.

Правова поведінка безпосередньо спрямована на створення правових наслідків, адже безпосередньо впливає на формування правових переконань та цінностей особи. Дотримуючись законів і правил, людина формує стійке уявлення про справедливість, законність та інші правові категорії. Наприклад, регулярне дотримання правових норм сприяє формуванню впевненості в правильності цих норм.

Постійно практикуючи дотримання правових норм, особа розвиває звичку до правомірної поведінки, що стає важливим компонентом її самоідентифікації як так званої «законослухняної» особи.

Таку позицію висуває і І. Жаровська, яка зазначає, «правова ідентичність в контексті правової поведінки представляє собою внутрішню уяву особи про себе в ролі учасника правового співтовариства та її співвідношення із системою права, вона взаємодією індивіда з правовими нормами, цінностями та процедурами, і визначає, як він сприймає себе у правовому просторі та як відчуває свою роль у правовій системі. Загалом саме феномен ідентичності особи визначає, як вона сприймає та взаємодіє з правовими рамками. Людина, що визнає та відчуває свою правову ідентичність, схильна до дотримання правових норм та відчуває себе частиною правового співтовариства, водночас,

важливим аспектом є взаємодія індивіда з правовою системою, яка впливає на формування та розвиток його правової ідентичності [48, с. 310]. Таким чином, взаємодія індивіда з правовим середовищем і його сприйняття власної ролі в цьому контексті визначають, наскільки ефективно він адаптується до правових норм, виконує свої обов'язки та реагує на правопорушення.

Правова поведінка та правова ідентичність нерозривно пов'язані між собою поняття, оскільки поведінка відображає внутрішні стереотипи та переконання особи щодо правових норм, вказує на те, як вона збирається вчинити в тій чи іншій ситуації, чи буде особа свідомо дотримуватися або не дотримуватися законів, підтримує вона чи ні діючий порядок.

Всі три компоненти правової ідентичності взаємопов'язані та взаємодіють між собою:

- когнітивний компонент є підґрунтям для розуміння правових принципів і формування правових переконань;
- емоційний компонент впливає на сприйняття права через емоційну реакцію особистості на різного роду правові явища;
- поведінковий компонент є результатом когнітивних процесів і емоційного ставлення до права, та в свою чергу формує правомірну правову поведінку.

Якщо особа правильно інтерпретує для себе правові норми (когнітивний компонент), переконана у важливості дотримання цих норм (емоційний компонент), як наслідок, вона буде дотримуватися цих норм (поведінковий компонент). Симбіоз всіх трьох компонентів формує стійку правову ідентичність. Він може бути досягнутий лише за умови високого рівня освіченості в галузі права, розвитку рівня інтелекту разом з накопиченням юридичного досвіду. Цей досвід дозволяє здійснювати юридично значущі дії і, відповідно, викликає позитивну оцінку права особою. Дотримання цих вимог відбувається в процесі правової соціалізації, яка полягає в формуванні правової

свідомості людини шляхом отримання досвіду, що в результаті перетворюється у навички правової поведінки.

Правова ідентичність формується через усвідомлення та прийняття правових норм і зобов'язань, що належать спільноті, в якій вона перебуває і проявляється у поведінці особи, спрямовані на дотримання цих норм. Правова свідомість, у свою чергу, є більш широким та абстрактним поняттям, яке охоплює знання, переконання, цінності та установки, що формуються у процесі правового виховання та освіти. «Правосвідомість є формою суспільної свідомості, виражається її психічними станами, має своїх суб'єктів, яких називатимемо її носіями, виражає ставлення до права (чинного, минулого, бажаного), характеризується усвідомленням його цінності та є ідейним джерелом формування останнього. Це дає змогу так сформулювати поняття правосвідомості: правосвідомість – це форма суспільної свідомості, що охоплюється системою когнітивних, вольових, афективних процесів з приводу чинного, минулого чи бажаного права та діяльності, пов'язаної з ним, виступає ідейним джерелом формування права через усвідомлення його цінності її носіями як регулятора суспільних відносин» [103, с. 302]. Вона включає не лише усвідомлення правових норм, але й розуміння їхньої значимості, правових принципів, та загального ставлення до права і правопорядку. «Правова свідомість тісно пов'язана з поняттям правової культури суспільства та впливає на правомірну поведінку його членів. правосвідомість можна розглядати як спосіб впливу права через свідомість окремих індивідів та закріплення навичок їх правової позитивної поведінки» [138, с. 15].

Обидва поняття об'єднані спільним аспектом, а саме динамічністю. Цей аспект вказує на те, що обидва явища не є статичними, а піддаються змінам під впливом різних факторів протягом часу. Правова свідомість змінюється під впливом соціальних, політичних, економічних та культурних змін у суспільстві. Зміни в законодавстві, судова практика, міжнародні правові стандарти, політичні реформи та суспільні рухи можуть впливати на колективні уявлення

про право та його значення. «Природа дослідження правової ідентичності має тісний зв'язок з правосвідомістю. Реалії так званого «успіху» у житті сучасної правової держави вимірюються сприйняттям права суспільством загалом. Право стає рушійною силою, що за підсумком забезпечує вільний розвиток особи в державі, при цьому виступає державним регулятором суспільних відносин» [78, с. 217]. В той же час, правова ідентичність також реагує на зовнішні фактори, оскільки особистість може змінювати своє ставлення до правових норм та інтеграцію в правову систему залежно від змін у суспільстві та правовому середовищі. Наприклад, зміни в законодавстві або значні суспільні події значно впливають на те, як індивід сприймає свою правову приналежність.

Основна різниця між правовою ідентичністю та правовою свідомістю полягає у ступені конкретизації та особистісній залученості. Правова ідентичність акцентується на індивідуальному рівні, відображаючи особистісне прийняття та інтеграцію в правову спільноту, тоді як правова свідомість має більш загальний характер, відображаючи загальне уявлення та ставлення до права взагалі. Отже, правова ідентичність є складовою частиною правової свідомості, яка відображає конкретний рівень індивідуальної правосвідомості та інтеграції в правову систему.

Отже, різниця між правовою ідентичністю та правовою свідомістю полягає у тому, що правова ідентичність відображає не лише сприйняття та ідентифікацію з правовими цінностями та нормами, але й індивідуальне чи колективне почуття приналежності до правової системи. Це може включати усвідомлення своєї ролі в цій системі, власного місця в правовому просторі, а також свідомий вибір дотримуватися або не дотримуватися правових норм. Правова свідомість, в свою чергу, не обмежується лише рівнем знань та розумінням правових норм і принципів. Вона також відображає ставлення до права, його важливість у суспільстві та вплив на поведінку.

Слушною є думка щодо вирізнення негативного аспекту та, у той же час, складової правової ідентичності. О. Герасименко детермінувала «альтернативу правової ідентичності як плутанину ідентичності, яка призводить до девіантної, делінквентної поведінки, конфліктів та маргінальності. Правова ідентичність особистості, яка проявляє маргінальність у своїй правовій поведінці, є або несформованою, або, що становить більшу суспільну небезпеку, – негативного характеру» [29, с. 267].

Концепція альтернативної правової ідентичності характеризується відхиленням від загальноприйнятих правових норм або інтерпретацією їх по-іншому. Особа може мати свої власні переконання щодо справедливості та правильності правових норм. Така ідентичність може ґрунтуватись на альтернативних цінностях і поглядах, які відрізняються від тих, що пропагуються у правовій системі. Особа з альтернативною правовою ідентичністю може відчувати соціальне відчуження або відсторонення через свої непопулярні чи нестандартні правові погляди.

Існування альтернативної правової ідентичності може бути пов'язане з індивідуальним досвідом особи, впливом культури, етичними або моральними переконаннями, а також критикою до існуючої правової системи.

Зазначимо, що коли ми розглядаємо правову ідентичність як усвідомлення та прийняття правових норм та цінностей, які транслуються певною правовою системою, вона може включати в себе як позитивні, так і негативні аспекти. Наприклад, позитивні аспекти виражаються, на нашу думку, у довірі до правової системи, активній участі у правових процесах та дотриманні правил. В той же час, цілком можливим є існування і негативних аспектів, що виявляються у формі несприятливих думок про систему правосуддя, відчуття безпорадності перед корупцією чи нерівністю перед законом. Ці негативні аспекти також можуть впливати на формування правової ідентичності та сприйняття суспільства до правової системи в цілому.

Вважаємо, що в контексті сучасних досліджень, де увага зосереджується на різноманітних виявах правової ідентичності, важливим є включення альтернативних форм самоідентифікації та їх впливу на суспільство. Такий підхід дозволяє зрозуміти більш широкий спектр правових переконань та поведінки громадян, а також відкриває можливість вивчення альтернативних форм правової ідентичності.

Сутність розвитку високого рівня правової ідентичності у суспільстві полягає перш за все у позитивних змінах та укріпленні позицій права на всіх рівнях діяльності суспільства. Така правова ідентичність виконує ряд важливих функцій: адаптивну, легітимізуючу, захисну, комунікативну та когнітивну.

Правова ідентичність допомагає особі орієнтуватись в правовому середовищі. Вона визначає уявлення людини про власні права та обов'язки, а також її ставлення до правових норм і цінностей. Адаптивність правової ідентичності полягає у змінюваності особою своїх правових переконань та уявлень відповідно до нових правових реалій. Правова ідентичність сприяє ефективному функціонуванню правової системи в умовах постійних змін у суспільстві та динаміці правових норм, шляхом забезпечення адекватних реакцій членів суспільства на нові правові виклики.

Складно заперечити важливість «усвідомлення особою своєї ролі як суб'єкта права та розуміння того, як її дії та рішення впливають на суспільство» [78, с. 219]. Легітимізуюча функція правової ідентичності полягає у підтримці авторитету та легітимності правової системи в очах громадян. Особи з сформованою правовою ідентичністю та такі, що ідентифікують себе з правовими цінностями, більш впевнені у справедливості та ефективності правових механізмів. Їх правова ідентичність стимулює діяти відповідно до закону та виконувати свої правові обов'язки. Правова ідентичність сприяє усвідомленню особою важливості правопорядку і законності, попередженню правопорушень, захищає громадян від неправомірних дій та порушень їхніх прав.

Захисна функція правової ідентичності є важливим елементом для забезпечення захисту прав і свобод особи в суспільстві. Суспільству з високим рівнем правової ідентичності притаманне свідоме дотримання законів, виконання громадянами правових обов'язків, що спонукає їх вимагати відповідних дій від інших.

Комунікативна функція правової ідентичності характеризується як здатність особи взаємодіяти з іншими у сфері права шляхом обміну правовою інформацією, усвідомлення правових норм і цінностей, а також сприяти спільному розумінню та підтримці правових процесів. Правова ідентичність сприяє поширенню правової культури в суспільстві, шляхом забезпечення інформаційної підтримки у комунікації щодо правових питань. Це знаходить своє відображення в участі у громадських обговореннях щодо законопроектів, правозахисних ініціатив, реформування правової системи тощо.

Комунікативна функція допомагає формувати правові стереотипи, тобто загальноприйняті уявлення про право і правозастосування та знаходити способи для правової дискусії. Комунікативна функція правової ідентичності є важливою для підтримки діалогу між громадянами та правовою системою.

Когнітивна функція правової ідентичності знаходить своє відображення у здатності особи сприймати, розуміти та опрацьовувати правову інформацію, а також формувати власні переконання про право. Людина з сформованою правовою ідентичністю здатна розуміти та аналізувати складні правові норми, що регулюють поведінку в суспільстві. Така особа вміє оцінювати правові ризики своїх дій та чітко розуміє, як використовувати правові можливості для захисту своїх інтересів. «Ставлення людей до права, його осмислення і оцінка визначаються не тільки, і навіть не стільки науковими міркуваннями, скільки ціннісними установками і уявленнями» [54, с. 30].

Когнітивна функція полягає у тому, що особа формує власні юридичні погляди щодо правових питань, враховуючи свої переконання. Зазвичай, вона бере активну участь у правовому житті суспільства, наприклад, голосує на

виборах, відвідує правові консультації, бере участь у громадських дискусіях. Когнітивна функція правової ідентичності є важливою для формування свідомої активної позиції особи по відношенню до права.

Правова ідентичність – своєрідний елемент у вирішенні соціальних конфліктів та забезпеченні гармонії в суспільстві; вона є важливим концептом для розуміння взаємодії між особистістю і правовою системою, що дозволяє аналізувати соціальні та психологічні аспекти впливу правового середовища на індивідуальну самоідентифікацію та поведінку.

Слід зробити висновок, що теоретичну характеристику правової ідентичності становить визначення її ознак, функцій та складових, що розкривають сутнісні аспекти взаємодії особистості з правовою системою та значення у формуванні правосвідомості та поведінки. Таким чином, правова ідентичність – це комплексне та багатогранне явище, що характеризується станом свідомого включення індивіда до соціально-правової спільноти, яка володіє юридично значимими характеристиками. Цей стан включає усвідомлення індивідом своєї належності до певної правової системи та прийняття її норм і зобов'язань, що визначають його правову поведінку.

Правова ідентичність, яка проявляється через свідоме сприйняття правових норм та зобов'язань, є не лише індикатором особистого ставлення до правової системи, але й важливим фактором у формуванні соціальної злагоди. Комплексність, динамічність, унікальність, соціально-правова природа, усвідомлення індивідом своєї належності (свідоме включення) до певної правової системи (правової спільноти), легітимація, правова поведінка є основними ознаками, що характеризують правову ідентичність. Ці ознаки вказують на її складну структуру, яка формується під впливом особистих, соціальних, культурних факторів.

Трьохкомпонентна структура правової ідентичності (когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти) забезпечує всебічне розуміння цього явища. Когнітивний компонент формує правові переконання, емоційний –

впливає на сприйняття правових явищ, а поведінковий – спрямовує особу на правомірну поведінку. Взаємодія цих компонентів свідчить про інтегративний характер правової ідентичності, що відображається у взаємозв'язку знань, емоцій та дій індивіда.

Виконуючи адаптивну, легітимізуючу, захисну, комунікативну та когнітивну функції, правова ідентичність сприяє позитивним змінам та зміцненню позицій права на всіх рівнях діяльності суспільства. Вона допомагає особі адаптуватися до правових норм, легітимізує її дії в рамках правової системи, захищає інтереси, сприяє ефективній комунікації та формуванню правосвідомості. Таким чином, правова ідентичність є ключовим елементом у забезпеченні стійкості та розвитку правової держави, створюючи основу для гармонійного функціонування суспільства.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Чинники та концептуальні критерії формування загальноєвропейської правової ідентичності

Формування правової ідентичності є складним багатограним процесом, що залежить від великої кількості критеріїв та чинників. Суспільство, яке пройшло певний етап свого соціокультурного розвитку і має визначені історичні, культурні, соціальні умови постійно перебуває у динамічному процесі правової ідентифікації суспільства.

Правова ідентичність, в першу чергу, визначається історичними та соціокультурними особливостями суспільства та тісно пов'язана з історичними подіями, оскільки вони стають результатом виникнення джерел права, таких як звичаї, традиції, договори; можуть спричиняти реформи у правовій системі, що виражається у зміні законодавства; мають важливий вплив на формування правової культури суспільства, яка включає систему цінностей, уявлень про справедливість та роль права. Така ідентичність формується через вплив історичних подій, політичних трансформацій, виникнення тих чи інших релігійних та культурних явищ. Революції, колонізація, реформи або війни, можуть вплинути на формування правової ідентичності країни.

Так, російська збройна агресія проти України вплинула на формування правової ідентичності українців, шляхом зміни ставлення громадян до права, розуміння справедливості та необхідності захисту прав і свобод в умовах конфлікту. Це навіть призвело до нового поштовху у бік загальноєвропейської правової ідентичності. Воєнний стан в Україні створив потребу в розробці нових правових механізмів, а також адаптації існуючих для ефективного реагування на захист прав громадян.

Історичний аспект відіграє важливу роль у формуванні загальноєвропейської правової ідентичності суспільства. Розглядати цей контекст означає звертатися до історії розвитку правових систем, юридичних норм, політичних змін, культурних впливів та інших чинників, які сформували особливості сприйняття права та юридичних цінностей у конкретному суспільстві.

В історичному контексті формування правової ідентичності слід звернутися до ранніх цивілізацій. Наприклад, давньоіндійське право, римське право, китайська легальна система та інші вплинули на розвиток правових концепцій і норм, що мали велике значення для подальшого формування правової ідентичності.

У середньовіччі та ранньому новому часі (V – XV ст.) правові системи формувалися в першу чергу на основі релігії, феодальних відносин та місцевих традицій. «У середньовіччі зберігається залежність індивіда від загалу, що ми бачили у грецькій античності. Він не має витоків права у самому собі, вони - у традиції, звичаї, станових правилах співжиття, у церковних настановах тощо, тобто знаходяться стосовно нього ззовні» [16, с. 25]. Так, розвиток католицької церкви у Європі привів до створення власної системи права, відомої як канонічне право, що визначало правила і норми для духовної організації та життя вірян. Канонічне право мало вплив на судові процеси, сімейне право, власність та всі сфери життя, що також є історичним чинником формування загальноєвропейської правової ідентичності.

Період епохи Просвітництва (XVII-XVIII ст.) характеризується розвитком концепцій прав людини, розумінням природних прав та законів, поширенням ідеї конституційного права та революційних змін у політичних та правових системах. «Питання свободи думки, совісті та релігії займали в філософсько-правовій думці Просвітництва одне з важливих місць. У центр уваги було поставлено людську особистість, а саме такі її елементи, як: совість, воля, свобода та свобода совісті. Ці ідеї були пов'язані з вільною особистістю, яка не

визнає зовнішньої детермінації, що включає вплив традиції, нав'язаний авторитет та пануючу думку. Цей період характеризується не лише посиленням боротьби за утвердження гуманістичних ідей, розробкою проблем людської гідності в працях французьких та німецьких просвітителів, але й нормативним закріпленням концепції прав людини внаслідок буржуазних революцій» [117, с. 337].

В XIX-XX століттях формування правових систем відбувалося під впливом модернізації, індустріалізації та глобалізації. Розширення прав людини та громадянських свобод стали важливими складовими у їх формуванні.

Сьогодення характеризується глибокими змінами у правових системах під впливом глобалізації та транснаціональних викликів. Чинність міжнародного права, розширення правової інтеграції та взаємодії між національними правовими системами впливають на сприйняття та формування правової ідентичності під іншим кутом.

Водночас з історичним чинником, культурне середовище відіграє вирішальну роль у формуванні правової ідентичності суспільства. Згідно з культурно-антропологічними концепціями, елементи матеріальної та духовної культури, мова, традиції, релігійні переконання, моральні норми та інші аспекти, які визначають спосіб життя суспільства формують основу загальноєвропейської правової ідентичності.

Даючи оцінку культурі, Л. Макаренко зазначає, що культура є реальною практикою суспільного життя, в якому культурні цінності сприяють всебічному збагаченню людини досвідом та її активному пристосуванню до умов дійсності, специфічно людським способом буття, завдяки якому особистість перетворює свою просторово-часову та біологічну обмеженість й удосконалюється, перетворюючи себе [150]. Отже, культура, створюючи духовні цінності й охоплюючи усі сфери людського буття та різні види поведінки в соціумі, отримала всі умови для формування правової реальності в існуючих ідеях,

нормах, правилах, поглядах, теоріях та, зрештою їх відображення в правосвідомості членів суспільства.

Крім того, культурне середовище впливає на формування правових інститутів та правової системи. Згідно з соціологічною теорією, культурна спадщина впливає на правову доктрину, законодавство, правосуддя та процеси правотворення.

Як відомо, до структури правової культури особи віднесено: 1) правове виховання; 2) правосвідомість; 3) розуміння принципів права; 4) упевненість у справедливості законів, юридичних прав і обов'язків [121].

За юридичною енциклопедією, «правосвідомість – це певні знання, оцінні думки та настанови, завдяки яким можна визначити ставлення суб'єктів соціальних відносин до дотримання правових норм, а також чинного законодавства; це система цінностей особистості, її мотивів до дотримання правової поведінки; це здатність застосовувати набуті знання у практичних діях; це здатність до саморегуляції власної поведінки, яка має юридичну значущість» [176].

«Однією із складових правової культури суспільства є і рівень правосвідомості громадян та посадових осіб, тобто ступінь засвоєння ними цінності права, основних прав і свобод, правових процедур вирішення конфліктів; знання права, поваги до нього, переконаності у необхідності дотримуватися приписів правових норм. Суспільна правосвідомість визначається масовістю правомірної поведінки, рівнем правового виховання, масштабами і якістю юридичної освіти. Вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, створених людьми у правовій сфері. Високий рівень правової культури суспільства є однією з важливих ознак правової держави, яка ґрунтується передусім на принципах верховенства права і правового закону, поваги до основних прав і свобод людини та громадянина» [134, с. 127]. Правосвідомість - це сприйняття людиною правової дійсності та включає в себе: правову освіченість, ціннісне ставлення до права та правові установки, які

впливають на її поведінку в юридично значущих ситуаціях. Вочевидь, що поняття правової свідомості є дуже близьким до поняття правової ідентичності.

Зазвичай, особа має знання щодо чинного законодавства лише у тій мірі, яка потрібна їй для повсякденного життя. Незважаючи на те, що сучасне законодавство більшості країн передбачає більш глибоке розуміння права, рівень правосвідомості суспільства напряму залежить від загального рівня освіченості у цій сфері. Особа з високим рівнем правової освіченості може критично оцінювати діюче законодавство, розуміти його переваги, недоліки та потреби у вдосконаленні. Це може сприяти формуванню більш об'єктивного та глибшого уявлення про право. Не можна заперечити важливість правової освіченості та високої правової культури загалом, оскільки саме вони визначають рівень глибини і якості правосвідомості суспільства.

В свою чергу, вплив правосвідомості на правову ідентичність може бути вирішальним у формуванні поведінки особистості та її особистому рівні правової ідентичності.

О. Сидоренко зазначала, що високий рівень правової культури є ключовим фактором для демократії в суспільстві та державі. Усі норми права базуються на культурних цінностях, оскільки вони відображають уявлення про добро, зло, честь, гідність, традиції та звичаї. Ці норми не лише визначають правила поведінки, а й є продуктом культури. Між правовою та моральною культурами існує тісний взаємозв'язок, оскільки оцінка правових явищ має моральний аспект. Порушення законності та правопорядку розглядаються як аморальні дії, оскільки вони ведуть до порушення законних прав та інтересів людини і громадянина. З іншого боку, правова культура сприяє формуванню високих моральних цінностей, оскільки розуміння сутності правових явищ і процесів сприяє усвідомленню основних принципів моралі [152, с. 408].

Упевненість у справедливості законів, юридичних прав і обов'язків визначається через рівень довіри і впевненості особистості в їхній справедливості та ефективності. Особистий досвід вирішення юридичних

питань (наприклад, судові процеси, правова консультація) впливає на підвищення довіри до правової системи. Впевненість у справедливості законів залежить від довіри до правоохоронних органів та судової системи. Лише високий рівень демократії у правовій державі здатні сформувати у суспільства систему моральних цінностей та високий рівень довіри до правової системи.

Засади правової держави, такі як верховенство права, рівність перед законом, прозорість і принцип законності, створюють стабільну правову основу, що сприяє впевненості громадян у правовій системі. Демократичні принципи, зокрема принципи вільних і справедливих виборів, свободи висловлювання та участі громадян у прийнятті рішень, активізують участь громадян у формуванні законодавства. Таким чином підвищується рівень особистої відповідальності, правової свідомості та формується стала правова ідентифікація з певною правовою системою.

Захист прав людини і свобод у контексті правової держави забезпечує впевненість громадянина у власному правовому статусі. «Охарактеризувати правову можна як таку державу, в якій визнається пріоритет прав людини перед правами будь-якої спільноти, прав народу перед правами держави, де визначальним пунктом громадського регулювання є інтереси особистості, ці інтереси та гідність людей визнаються як беззаперечні цінності, коли авторитет сили чи майна витісняються авторитетом людяності, освіченості, компетентності» [11, с. 58] Правова держава з високим рівнем демократії та правової культури сприяє активному формуванню правової ідентичності, створюючи всі умови для довіри до системи правосуддя, розвитку участі громадян у правовому житті держави, гарантуванню захисту основних прав і свобод.

Правова культура є одним з найважливіших інструментів суспільних перетворень. Вона поєднує соціальні ідеали й емпіричний досвід, моральні та правові цінності з практично корисною діяльністю із втілення в життя вимог права. Стан права є показником розвитку культури як способу людського життя.

Рівень поступу права можна розглядати як показник соціального прогресу взагалі, оскільки воно регулює відносини в найбільш важливих сферах суспільного життя [86, с. 26].

Як зазначалося вище, роль держави у формуванні правової ідентичності є ключовою та визначається діяльністю державних інститутів у сфері правового регулювання. Основні функції держави задля досягнення позитивної правової ідентичності серед населення:

- ефективний механізм захисту права і свободи громадян;
- інформованість громадян про їх права та обов'язки;
- забезпечення доступності та справедливості судової системи;
- проведення правових реформ;
- розвиток правових освітніх програм та правового виховання, тобто досягнення високого рівня правової культури;
- забезпечення дотримання законності та правопорядку.

Як відомо, правового характеру ідентичність набуває шляхом визнання державою тієї чи іншої соціальної групи, наділяє її членів правами та обов'язками. Таким чином формується важливий компонент правової ідентичності. Держава офіційно закріплює соціальну групу та надає роль і місце у правовій системі. В основу ідеології формули правової ідентичності лягає правова держава з основними функціями - забезпечення суб'єктивних юридичних прав та створення дієвого механізму правового регулювання.

Умовно, правова ідентичність поділяється на три компоненти: самосвідомість, визнання і забезпечення. Самосвідомість - внутрішнє відчуття своєї приналежності до правової системи та певної соціальної групи у правовому контексті. «Самосвідомість розглядається як система, яка визначає ставлення особи до власних потреб, схильностей, мотивів, переживань тощо» [9, с. 258]. В правовому контексті, це поняття характеризується свідомою належністю до правового середовища, вибором дотримання правил і стандартів, прийнятих у цій спільноті. В тексті роботи ми вже зазначали, це відчуття

формується під впливом освіти, культури, досвіду взаємодії з правовою системою.

Визнання - процес закріплення, санкціонування та офіційного визнання державними органами прав та обов'язків громадян в межах певного соціального колективу. Держава визнає та офіційно закріплює права та обов'язки громадян у законодавчих актах, створює механізми санкціонування порушень закону та захисту прав громадян, гарантує захист прав і свобод громадян від будь-яких форм дискримінації чи порушень.

Цей процес досить важливий, як для формування правової ідентичності, так і для забезпечення справедливості, законності та демократії в суспільстві; він заснований на принципах правової держави, де кожен громадянин має рівні права та обов'язки перед законом.

Забезпечення - передбачає державне забезпечення необхідних умов і гарантій для того, щоб кожен громадянин міг свідомо відчувати свою належність до правової системи; включає в себе соціально-економічні, політичні заходи та державний примус, що визначають зміст правової ідентичності особистості.

Для реалізації цього компоненту правової ідентичності має бути забезпечений достатній рівень соціально-економічного розвитку, гарантування поваги до прав людини і громадянських свобод (право на життя, свободу слова, свободу думки, право на справедливий суд та інші основні права).

Особистий досвід взаємодії з правовою системою, сприйняття правових явищ, формування власних правових цінностей визначає індивідуальну правову ідентичність. Йдеться про специфіку індивідуального знання про те, що особа належить до певної групи разом із персональними емоційними та ціннісним сенсами.

Ідентифікація людиною себе самої як суб'єкта права передбачає її індивідуальне правове самовизначення у категоріях прав, обов'язків та відповідальності, а також інтерналізацію цих категорій як життєвих цінностей.

Формування позитивних уявлень про себе у правовій площині є динамічним процесом, що вимагає постійної актуалізації власних суб'єктивних прав, які необхідно розглядати не лише як захист життєвих інтересів, межу здійснення державної влади, можливість використання найбільш істотних благ, а й як один зі способів самореалізації та розвитку здатностей особистості (М. Нюссбаум, А. Гоннет). Водночас правова ідентичність потребує визнання суб'єктності з боку інших людей, які формують її колективний вимір [20]. Окрім поняття індивідуальна правова ідентичність, що представляє собою лише один із аспектів ідентичності окремої особи, існує й колективна.

В такому контексті, правова ідентичність проявляє себе як інститут зі стійкими політико-правовими рисами, що дозволяють одній групі громадян відрізнятися від інших груп і, відповідно, визначати своє місце та роль у системі правових відносин. Це означає, що правова ідентичність представляє собою унікальні аспекти правового характеру: особливі правові традиції, цінності, норми і підходи до правопорядку, які є характерними для конкретної групи чи спільноти.

Особа, яка входить до складу такої групи і має до неї певне особисте ставлення, автоматично вважає їх частиною своєї ідентичності та діє відповідно до загальноприйнятих правил спільноти. Наприклад, особа є членом певної професійної спілки або громадської організації, вона може дотримуватися стандартів поведінки чи правил, які визначаються цією групою. Ці норми стають частиною її правової ідентичності, що відображається в її діях та взаємодії з іншими членами спільноти.

Завдяки колективній правовій ідентичності група осіб визначає своє місце і роль у суспільстві та сприяє формуванню свідомого ставлення до правової системи, а держава в свою чергу визнає її правовий статус та наділяє її членів правами та обов'язками.

Правова ідентичність вважається повноцінною лише тоді, коли існує баланс між правами та обов'язками особи, поєднаний зі свободою і

сприйняттям цих компонентів як належних. Це обумовлено тим, що готовність особи брати на себе обов'язки, виражені у юридичних зобов'язаннях, свідчить про ставлення до права як до цінності і найвищої міри визнання права соціумом. Викладені умови виступають критеріями сформованості стійкої правової ідентичності особистості.

Один з ключових критеріїв формування загальноєвропейської правової ідентичності полягає у сприянні європейськими співтовариствами широкому економічному, культурному та науковому обміну. Взаємодія та взаємопроникнення між різними національними культурами Європи сприяє їхньому зближенню та усвідомленню спільності інтересів та цінностей.

Сутність «політики» загальноєвропейської правової ідентичності полягає в перегляді відносин між державами-членами ЄС з метою зміцнення співробітництва та знищення не тільки формальних кордонів між країнами-членами ЄС, але й між суспільствами. Це сприяє формуванню загальної правової ідентичності, що ґрунтується на спільних цінностях та принципах, що підтримуються усіма учасниками європейського правового простору. Розробка та прийняття правових актів, які регулюють різні аспекти життя європейського простору, від економічної інтеграції до захисту прав людини, крім того, їх реалізація та забезпечення, сприяє зміцненню правової системи Європейського Союзу.

Створення спільної правової ідентичності, що об'єднує країни Європейського Союзу та інші європейські держави визначає діяльність певних інститутів влади в ЄС, таких як Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада Європи, Європейський суд з прав людини тощо, а також різноманітних інститутів громадянського суспільства. А це є свідченням існування ще одного чинника формування загальноєвропейської правової ідентичності - інституційного.

У Білій книзі Європейського Союзу визначено, що «громадянське суспільство об'єднує переважно організації самоутворені або утворені під

керівництвом, організації неурядові, професійні асоціації, харитативні, ініціативні, організації, які заохочують до соціально активного життя на рівні району і міста, часом з внеском місцевої церкви і її громади». Серед них: недержавні організації, правничі інституції, релігійні організації, професійні асоціації, профспілки, приватні добровільні організації тощо [200]. Тобто тут мова йде саме про інститути громадянського суспільства. «Інститути – це соціальні структури, які формують історичні причинно-наслідкові зв'язки, в якійсь мірі підносячи над індивідуальними звичками думки і дії. Інститути утворюють своєрідний ландшафт, контури якого формують образ самого соціуму. Вони сприяють не тільки структурно-функціональному з'єднанню індивідів що складають соціум, але і їх достатньо чіткій диференціації» [66].

З огляду на чинники формування, можна окреслити визначення загальноєвропейської правової ідентичності. Загальноєвропейська правова ідентичність - це сукупність спільних цінностей, принципів та норм, які визначаються наявністю загальноприйнятих принципів прав людини, демократії, правової держави та інших основних цінностей. Вона базується на взаємодії різних правових систем країн Європи та відображається у спільних правових інститутах, прецедентах, законодавстві та юридичних нормах. Ця ідентичність формується через взаємне ознайомлення та взаємодію між різними європейськими культурами та традиціями, що сприяє усвідомленню спільності інтересів та цінностей. Крім того, вона потребує політичної волі та підтримки для розвитку спільних механізмів співпраці та інтеграції, що сприяють узгодженню та зближенню правових систем країн Європи.

Важливим кроком у дослідженні загальноєвропейської правової ідентичності є виділення основних критеріїв її формування. Критерії допомагають визначити спільність і різноманітність правової системи Європи та сприяють формуванню єдиної правової ідентичності на континенті.

Загальноєвропейська правова ідентичність базується на декількох ключових концептуальних критеріях:

- спільні цінності та принципи - загальноприйняті принципи прав людини, правової держави, демократії, свободи слова, принцип рівності перед законом та інші загальні цінності, що формують основу правової системи Європи;

- спільна правова спадщина - означає наявність спільних правових інститутів, прецедентів, законодавства та юридичних норм, які є частиною правової традиції країн Європи;

- правова інтеграція, включає в себе участь країн у спільних правових механізмах та організаціях, таких як Європейський суд з прав людини, Європейський Союз, Рада Європи та інші, які сприяють узгодженню та зближенню правових систем;

- взаємопроникнення культур і традицій - означає взаємодію та постійний обмін ідеями, культурою, традиціями та практиками між різними європейськими країнами, що сприяє усвідомленню спільних інтересів та цінностей;

- політична воля та підтримка - формування європейської правової ідентичності потребує політичної волі та підтримки від урядів країн-членів та міжнародних організацій, які сприяють інтеграції та співпраці між країнами Європи.

«Повноцінна правова ідентичність може існувати в державі з високим рівнем правової культури і правосвідомості кожного окремо взятого громадянина. Правова ідентичність та її вплив на формування сучасної європейської держави є взаємопов'язаними категоріями. Чим вище у суб'єкта права розвинена його правова ідентичність, тим більше такий суб'єкт чи суб'єкти можуть впливати на становлення держави, в якій сформовані та дійсно дотримуються європейські цінності. Те саме стосується і громадянського суспільства – чим краще в державі функціонує громадянське суспільство, тим імовірніше, що в цій державі європейські цінності отримують своє реальне втілення» [77, с. 16].

Спільні цінності та принципи забезпечують права та свободи громадян, а також сприяють економічному і соціальному розвитку держав-членів.

«Принципи права ЄС – це основні засади цієї правової системи, які визначають зміст правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності Союзу в цілому і його держав-членів. Європейський суд під загальними принципами права ЄС розуміє неписане право ЄС, а саме – загальні принципи міжнародного права та загальні правові принципи, що поділяються всіма державами-членами ЄС. Юридичною підставою включення принципів права до правової системи ЄС виступають установчі договори Союзу» [13, с. 48]. У європейській правовій доктрині переважно досліджуються критерії класифікації загальних принципів права ЄС.

Повага до прав людини - один із центральних елементів правової системи ЄС. Законодавчі акти Європейського Союзу закріплюють широкий спектр прав та свобод, включаючи право на життя, заборону катувань, свободу висловлення думки та свободу релігії. В свою чергу, Європейський суд з прав людини часто розглядає справи, що стосуються прав людини. Діяльність Агентства Європейського Союзу з основних прав здійснюється шляхом моніторингу дотримання прав людини в ЄС та надає рекомендації для покращення ситуації. Звіти та дослідження Агенства ЄС з основних прав (The European Union Agency for Fundamental Rights [188]) допомагають державам-членам виявляти проблеми і вживати заходів для їх вирішення.

«В основі системи захисту прав людини в Європейському Союзі лежать демократичні принципи, закріплені в міжнародних договорах, на яких ґрунтується європейська інтеграція. До таких договорів відносяться так звані установчі договори: «Договір про Європейський Союз»; «Договір про функціонування Європейського Союзу». Демократичні принципи в праві Європейського Союзу утворюють основу правової системи ЄС» [146, с. 27]. Принципи демократії включають в себе регулярні, вільні та справедливі вибори, політичний плюралізм, і верховенство права. Європейський Союз підкреслює

важливість демократичних інститутів та процедур як фундаментальних для забезпечення стабільності та розвитку суспільства.

«Немає жодних сумнівів у тому, що ідея верховенства права є одним із основоположних надбань європейської цивілізації, яка стала фундаментальним началом функціонування багатьох національних правових систем сучасності» [22].

Європейський Союз наголошує на важливості незалежної та неупередженої судової системи, що є гарантом прав і свобод громадян. Принцип верховенства права означає, що всі дії держави повинні відповідати закону, і що закон повинен бути прозорим, зрозумілим та передбачуваним. Європейська комісія регулярно оцінює стан верховенства права в державах-членах. Якщо виявляються порушення, такі як загроза незалежності судової системи, ЄС може вжити заходів, включаючи обмеження фінансування. «В сучасному світі парламент і суд повинні бути не лише представниками різних гілок влади, які стримують, але водночас збалансовують одна одну. Крім цього, вони мають бути суб'єктами, які створюють та реалізують правила гри, що відповідатимуть засаді верховенства права» [84].

Важливу роль у захисті прав людини в Європі відіграє прецедентна практика Європейського суду з прав людини. «Міжурядовим органом у сфері захисту прав людини є Європейський суд з прав людини, створений у рамках міжнародної регіональної організації – Ради Європи. Міжурядова співпраця в рамках Ради Європи ґрунтується на верховенстві права та повазі до прав людини. У романо-германській правовій системі доктрина «належного судового процесу» відтворена: по-перше, у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), яка в ст. 6 закріплює право на справедливий суд; по-друге, судова практика та рішення Європейського суду з прав людини, які містять тлумачення цього права та визначають критерії справедливого судового розгляду. Положення ст. 6 Конвенції просякнуті принципом верховенства права та поширюють гарантії захисту на публічно-

правові спори між особою та державою» [196]. ЄСПЛ є ключовим механізмом захисту прав людини в Європі та здійснює свою діяльність на основі Європейської конвенції з прав людини. Прецедентна практика ЄСПЛ формується шляхом розгляду справ, що подаються до Суду громадянами, організаціями чи державами-членами, які стверджують, що їхні права захищаються недостатньо або порушуються. Рішення Суду у цих справах встановлюють прецеденти, які використовуються як основа для майбутніх рішень.

ЄСПЛ вирішує справи, які стосуються різних аспектів прав людини, таких як право на життя, свобода вираження думки, право на справедливий суд, право на приватне та сімейне життя тощо. Прецедентна практика Суду допомагає у встановленні та розвитку стандартів тлумачення цих прав. Рішення ЄСПЛ можуть розширювати обсяг захисту прав людини, включаючи нові аспекти та інтерпретацію прав відповідно до сучасних реалій.

Рішення ЄСПЛ мають важливий вплив на національне законодавство країн-членів, оскільки вони зобов'язані забезпечити виконання рішень Суду та при необхідності вносити зміни до свого законодавства. Таким чином створюється єдина юридична прецедентна практика з прав людини в Європі, що сприяє консистентності в захисті прав громадян.

Європейська соціальна модель базується на принципах солідарності, рівності можливостей, і високих стандартів соціального захисту, що включає захист прав працівників, забезпечення гендерної рівності та підтримку осіб з обмеженими можливостями.

Принцип солідарності є важливою складовою правової системи ЄС, особливо в контексті європейської інтеграції. Він відображає принцип взаємодопомоги та спільної відповідальності між країнами-членами Європейського Союзу.

«Принцип солідарності закріплений в установчих договорах Європейського Союзу. Зокрема, у ст. 2 Договору про Європейський Союз

зазначається, що Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин» [110, с. 255].

З одного боку, цей принцип підтримує ідею того, що країни-члени повинні дотримуватися прав та обов'язків, які випливають з членства в ЄС, і не можуть діяти на шкоду загальних інтересів Союзу в інтересах власних національних або корпоративних інтересів. З іншого боку, цей принцип вимагає взаємодії та співпраці між країнами-членами з метою ефективного виконання та реалізації постанов ЄС. Це означає, що країни-члени мають спільно працювати, щоб забезпечити відповідність та виконання законодавства та рішень Європейського Союзу.

Цей принцип викликає дискусії та дебати серед вчених та політиків, оскільки іноді виникають ситуації, коли інтереси окремих країн можуть виглядати протирічними інтересам ЄС загалом. Однак в контексті інтеграції важливо знаходити компроміси та шляхи досягнення спільних цілей через співпрацю та взаємодопомогу.

«Нині рівні права є одним із головних завдань сучасної соціальної та правової держави, оскільки рівність прав і недискримінація проголошені багатьма конституціями та закріплені на міжнародному рівні» [192, с. 138]. Європейський Союз активно підтримує гендерну рівність через законодавчі акти та програми, спрямовані на скорочення гендерного розриву в оплаті праці, збільшення представництва жінок у політиці та бізнесі, і забезпечення захисту від гендерного насильства. ЄС активно працює над збільшенням участі жінок у політичному та економічному житті, наприклад, шляхом встановлення квот щодо представництва жінок у вищих органах влади та управління компаніями. ЄС постійно працює над тим, щоб забезпечити врахування гендерних аспектів у своїй політиці, від економічних до соціальних. Це допомагає забезпечити принцип гендерної рівності як основного принципу прийняття рішень на всіх рівнях управління.

Наступним важливим принципом Європейського Союзу є принцип пропорційності, який забезпечує баланс між досягненням цілей та збереженням мінімального рівня втручання в національні системи держав-членів. Дії, що вчиняються ЄС повинні бути необхідними для досягнення конкретної мети та відповідати цілям, визначеним у Договорах ЄС. ЄС не може вживати дій, які перевищують обсяг необхідний для виконання своїх функцій. В свою чергу, обсяг втручання в національні системи держав-членів повинен бути відповідним меті, яку прагне досягти ЄС.

Таким чином, принцип пропорційності допомагає забезпечити непорушність національних ідентичностей та автономії держав-членів. Це виражається у ефективній підтримці балансу між європейськими та національними рівнями управління.

Дотримання цінностей та принципів є ключовими для функціонування Європейського Союзу як спільноти, заснованої на демократії. «Поважати і дотримуватися цих цінностей – обов’язок як Союзу в цілому, так і кожної входящої до нього держави окремо. Відданість цінностям ЄС також виступає як непорушна умова, що пред’являється до держав, що бажають вступити до складу Європейського Союзу. Неповага до цих цінностей може спричинити застосування до держави-порушника санкції у вигляді призупинення певних прав, пов’язаних з членством в ЄС» [174, с. 653].

«В демократичному суспільстві та правовій державі юридична наука має ґрунтуватися на цінностях і принципах верховенства права, пріоритету невідчужуваних прав і свобод людини, законності й правопорядку як умов соціального буття, взаємної відповідальності держави та особи тощо. Під впливом усіх чинників у вітчизняній юриспруденції відбувається переоцінка ролі й соціального призначення права та держави, інтенсивне розроблення новітніх ідей праворозуміння, сучасних проблем методології та теорії пізнання правової дійсності» [148, с. 154].

Спільна правова спадщина відображає існування спільних правових інститутів, прецедентів, законодавства та юридичних норм, які є частиною правової традиції країн Європи. Ця концепція відображається у взаємозв'язку правових систем країн Європи, що базується на історичних, культурних та правових спільних рисах.

«Історичні цінності, що є спільною спадщиною країн Європи, на сьогоднішній день стали не лише складовою частиною угод про заснування Європейського Союзу, але й визначають напрямок для всіх його внутрішніх та зовнішніх дій, а також є основою для розширення. Після вступу до Європейського Союзу кожна нова країна кандидат взаємодіє з цими цінностями та зобов'язується втілювати їх у життя» [79, с. 708].

Більшість країн Європи мають континентальну правову систему, яка характеризується кодифікацією законів та акцентом на законодавчій роботі. Загальна правова система, яка базується на прецедентах та судовій практиці, характерна для країн, які мають англійську правову традицію.

Багато з принципів римського права пронизують сучасні європейські правові системи. Римське право відоме своїми загальними правовими принципами, такими як принципи справедливості, рівності перед законом, добросовісності, договірної відповідальності, продовжує впливати на розвиток та функціонування багатьох національних правових систем країн Європи.

Спільна правова спадщина також включає в себе європейські конвенції та угоди, які створені для забезпечення прав людини, співпраці в правосудді та інших аспектах правової системи.

Європейське право Союзу складає важливу частину спільної правової спадщини. Це включає в себе акти та рішення Європейського суду та інші юридичні норми, які регулюють функціонування Європейського Союзу та його членів. Так, Рамкова Конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства була ратифікована Україною у 2013 році, встановлює що Сторони домовляються визнавати права, пов'язані з культурною

спадщиною, як невід'ємну частину права на участь у культурному житті, як це визначено в Загальній декларації прав людини, визнавати індивідуальну та колективну відповідальність стосовно культурної спадщини, наголошувати на тому, що збереження культурної спадщини та її стале використання спрямовані на розвиток людського потенціалу та якості життя [141].

Спільна правова спадщина створює основу для співпраці та взаєморозуміння між країнами Європи в юридичних питаннях.

І. Яковюк при дослідженні європейської ідентичності зазначає, що політика європейської ідентичності, яку впроваджує Європейський Союз, спонукає до активної регіональної політики, що охоплює всі аспекти життєдіяльності як самого Союзу, так і його членів, а також країн-кандидатів та держав-сусідів. Ця політика сприяє зміцненню єдності та солідарності серед членів ЄС, а також сприяє децентралізації влади шляхом створення регіональних урядів і передачі їм частини повноважень, згідно з принципом субсидіарності, які раніше виконувалися національними урядами. [181, с. 9].

«Європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Що стосується юридичного аспекту інтеграційних процесів, то вони полягають в імплементації норм права Європейських Співтовариств у національні системи права всіх держав-учасниць. У результаті вони стають ін-тегральною складовою цих систем» [31].

Правова інтеграція, як елемент процесу європейської інтеграції, охоплює створення та узгодження правових механізмів для регулювання відносин як на рівні країн-членів, так і на загальноєвропейському рівні. Вона включає в себе розробку та впровадження правових норм і стандартів, які охоплюють широкий спектр питань, від торгівлі до прав людини. Це призводить до формування самостійної системи юридичних норм, яка стає фундаментальною для

Європейського Союзу і встановлюється через установчі договори та правові акти його інституцій.

М. Хаустова, аналізуючи категорію поняття правової інтеграції, зазначає, що поява та розвиток Європейського Союзу є прикладом успішної спроби збереження впливу на універсальному рівні держав одного регіону в умовах глобалізації. За ступенем інтеграції ЄС наближається до конфедеративної форми правового устрою регіонального об'єднання. При цьому його розвиток відбувається шляхом збільшення кількості повноважень центральних органів європейського інтеграційного об'єднання у сферах зовнішньої політики та економіки, а також розвитку елементів наддержавності. У випадку протиріччя норми права ЄС мають пріоритет перед нормами національного права [170, с. 200].

Поява та активний розвиток європейського права викликає великий інтерес у сучасному світі. Правова інтеграція допомагає створити єдиний правовий простір, сприяти співпраці та взаєморозумінню між країнами.

На шляху забезпечення соціополітичної стабільності всередині Євросоюзу, до складу якого входять країни, істотно відмінні за соціально-економічним рівнем розвитку, політичними, національно-культурними особливостями, які впродовж своєї історії не раз перебували у конфліктних відносинах між собою, ЄС напрацював низку механізмів, інструментальних засобів і заходів, що мають під собою доволі міцне концептуальне підґрунтя. Чи не найпотужнішим знаряддям процесу консолідації Європи є формування спільної європейської ідентичності громадян країн-членів ЄС [156].

Багатогранні культурні та традиційні елементи різних європейських націй та регіонів взаємодіють, співіснують та взаємовпливають один на одного, що призводить до формування спільних цінностей та загальної ідентичності. Цей процес має значний вплив на формування правових систем у Європі.

Політична воля та підтримка є вагомим критерієм при формуванні європейської правової ідентичності, оскільки вони визначають напрямок та

темпи інтеграційних процесів в Європі. Для успішного формування спільних правових норм та цінностей необхідна відповідна підтримка від політичних лідерів та урядів країн-членів, а також міжнародних організацій, які сприяють інтеграції та співпраці в ЄС.

Рішуча підтримка та активна участь політичних лідерів означає розвинену готовність вживати необхідні заходи для реалізації спільних цілей щодо створення спільного правового простору та зміцнення правових засад у Європі. Уряди країн-членів мають віддавати перевагу співпраці над національними інтересами, тобто відмовитися від часткової вигоди на користь загальних стратегічних цілей європейської інтеграції.

Рішення та ініціативи, підтримані міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, сприяють формуванню спільних правових стандартів та цінностей у Європейському Союзі.

Сталий розвиток у політичному співтоваристві є важливою умовою для успішної інтеграції та формування правової ідентичності ЄС. Політичні конфлікти та нестабільність можуть стати перешкодою на шляху досягнення спільних цілей.

Правова ідентичність визначається індивідуальним включенням до правової спільноти та усвідомленням своєї ролі та обов'язків у рамках конкретної правової системи. Правова ідентичність, в контексті європейського суспільства, визначається як особистісне чи групове сприйняття та ідентифікація з правовими цінностями та нормами, що характеризують правову систему Європи, що означає усвідомлення та прийняття норм і зобов'язань, які визначають правову поведінку індивіда в рамках конкретної соціокультурної спільноти. Завдяки взаємодії різних європейських культур та традицій, правова ідентичність перетворюється в загальноєвропейську правову ідентичність.

Таким чином, загальноєвропейська правова ідентичність є не лише результатом формування спільних цінностей та норм, але й проявом глибокого і взаємодоповнюючого взаємозв'язку між різноманітними аспектами правової

системи країн Європи. Поняття загальноєвропейської правової ідентичності визначається спільними цінностями та принципами, які виокремлюються наявністю загальноприйнятих принципів прав людини, демократії, правової держави, а також інших основних цінностей, що є складниками європейської правової системи.

Загальноєвропейська правова ідентичність - це усвідомлення особою своєї приналежності до єдиного правового простору Європи та прийняття загальноєвропейських правових стандартів, що визначають її правову поведінку, спираючись на комплексне розуміння та свідоме включення у європейську правову систему.

Слід підкреслити, що концептуальними критеріями формування загальноєвропейської правової ідентичності є наявність спільних цінностей та принципів, спільна правова спадщина, правова інтеграція, взаємопроникнення культур і традицій, а також політична воля та підтримка. Взаємодія цих факторів сприяє усвідомленню спільності інтересів та цінностей, а також сприяє узгодженню та зближенню їхніх правових систем. Такий комплексний підхід дозволяє не лише визначити основні принципи та цінності, які є основою загальноєвропейської правової ідентичності, але й розкрити механізми її формування та розвитку у контексті європейської інтеграції.

2.2. Механізм становлення загальноєвропейської правової ідентичності

Протягом останніх 20 років вектор розвитку Європи зазнав значних змін, які вплинули на різні аспекти інтеграційного процесу та соціально-економічного розвитку. Ключові зміни торкнулися територіального, економічного, політичного аспектів.

Зміни в Європейському Союзі у другому десятилітті XXI століття підкреслили важливість постановки наукових і практичних завдань, які стосуються розуміння майбутнього європейського вектору розвитку. Сьогодні

головним із завдань є залучення європейських політиків до процесу формування загальної європейської ідентичності серед громадян.

Останнім часом Європейський Союз значно розширився; збільшилась кількість держав-членів та розширилась географія впливу. Ці процеси мали вагоме значення, оскільки поставили нові виклики перед Європейським Союзом, пов'язані з необхідністю адаптації до різних потреб та інтересів нових держав-членів, забезпеченням їхнього економічного і соціального розвитку, зміцненням європейської інтеграції в цілому. Для підтримки єдності та загальної ідентичності у багатокультурному середовищі вкрай необхідним стає збереження спільних цінностей, таких як демократія, права людини, свобода, толерантність. Цей процес включає в себе сприяння адаптації до європейських цінностей і стандартів, а також забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

Динаміка розширення географічного охоплення має значний вплив на потребу в пошуку компромісів, оскільки політичні відносини між державами-членами породжують внутрішні конфлікти.

Еволюція континентального інтеграційного проекту і його перехід від переважно економічної до політичної сфери породили ряд питань, зокрема стосовно можливості створення спільної європейської ідеї та ототожнення з нею як держав-членів і інституцій Союзу, так і громадян, що мешкають на його території.

Розвиток взаємодії між державами-учасниками Європейського Союзу та поглиблення інтеграції у різних сферах, таких як освіта, культура, економіка, сприяють формуванню та підтримці наднаціональних інститутів у суспільній думці. Нами було виділено основні фактори, які впливають на механізм становлення загальноєвропейської правової ідентичності:

- освітня діяльність - зміцнює почуття спільності та сприяє формуванню європейської ідентичності серед молодого покоління (приклад - програми

обміну студентів академічної мобільності та культурного обміну між державами-членами ЄС);

- культурні програми, а саме співпраці між культурними інститутами різних країн ЄС, сприяють об'єднанню європейського культурного простору, зокрема визнанню спільних цінностей;

- економічна інтеграція: єдиний ринок та євро, сприяє зміцненню економічних зв'язків;

- створення та розвиток наднаціональних інституцій, таких як Європейський парламент і Європейська Комісія, підвищує ідентифікацію громадян держав-членів з європейськими інституціями;

- соціокультурні ініціативи, такі як підтримка багатомовності, захист прав меншин і участь у громадському житті;

- правова інтеграція, яка впливає на гармонізацію правових норм, зміцнення європейських інституцій та підвищення правової свідомості громадян.

В результаті ідентифікація громадян держав-членів ЄС з наднаціональною європейською ідентичністю зростає, що сприяє укріпленню європейської правової та культурної ідентичності та створює основу для глибшої інтеграції в межах Європейського Союзу.

Бути європейцем означає усвідомлення значущості культурної традиції європейської цивілізації та бути її носієм. Складно заперечувати, що культура та цінності відіграють ключову роль у формуванні спільної ідентичності та єдності Європейського Союзу. Культурна ідентичність Європейського Союзу допомагає сприйняттю Європи як важливого гравця на міжнародній арені, що зміцнює його міжнародний вплив.

Спільна культурна спадщина об'єднує європейські народи за загальними цінностями, такими як повага до прав людини, демократія, свобода, рівність, правова держава.

Повага до прав людини - фундаментальний принцип, який підтримує Європейський Союз - означає гарантування і захист прав кожної людини на життя, свободу, безпеку, приватність, свободу висловлювання, релігійні права, права на справедливий суд тощо. Фундаментально ЄС прагне до забезпечення свободи і рівності для всіх своїх громадян: свобода пересування, рівність перед законом, боротьба з дискримінацією, підтримка соціальної справедливості.

Демократичні принципи є невід'ємною частиною європейської ідентичності та основою легітимності. «У Декларації про демократію, схваленій Європейською радою в квітні 1978 р., а потім в Урочистій Декларації про Європейський Союз, прийнятій в Штутгарті 19 червня 1983 р. підкреслювалося, що дотримання і підтримка представницької демократії та прав людини кожною з держав-членів є основним елементом приналежності до Європейських співтовариств» [175, с. 70].

Як вважає А. Киридон, процес формування європейської ідентичності тісно пов'язаний з традиційними та сучасними уявленнями про Європу та спільноту європейських громадян. Концепція «ментальної географії», що оцінює уявлення про простір, відіграє важливу роль у цьому процесі. Однак використання терміну «європейська ідентичність» у різних контекстах призводить до розмиття його значення, що може призвести до втрати аналітичної точності. «На різні підходи до визнання або невизнання самого факту наявності європейської колективної ідентичності в історіографії вказує А. Мартинов. Так, Г. Без'єр зазначає, що історичний період домінування в Європі тоталітарних нацистських та фашистських режимів став однією з причин дуалізму національних ідентичностей європейських народів та наднаціональних ідентичностей європейських еліт. Натомість Р. Ельм веде мову про континуїтет європейської ідентичності впродовж усіх періодів історії Європи. Х. Каєбле показав, як змінювалося сприйняття Європи європейцями впродовж XIX–XX століть. На його думку, європейська «уявна спільнота» як певна «єдність» існує принаймні впродовж двох століть. Однак Г. Брунн в

монографії «Історія європейської інтеграції від 1945 р. до сьогодення» доводить, що формування колективної європейської ідентичності відбувалося лише після створення наднаціональних європейських інституцій» [65, с. 33].

Ідея правової держави також має вирішальне значення для Європейського Союзу. Така держава встановлює основні принципи додержання закону та конституційної легітимності у всіх сферах діяльності суспільства. У контексті ЄС це передбачає, що країни-члени зобов'язані дотримуватися європейського права, включаючи основні договори та директиви.

У відповідності до Європейської конвенції про права людини та інших міжнародних норм забезпечується захист основних прав і свобод громадян.

Правова держава є важливим чинником для забезпечення довіри громадян до системи правосуддя та управління, оскільки сприяє стабільності та прозорості у діяльності державних інституцій та органів влади в ЄС.

Правова держава сприяє ефективній інтеграції країн-членів у європейський процес, сприяючи співпраці та взаємодії між ними на основі спільних правових стандартів. Для Європейського Союзу правова держава є основою функціонування.

Європейська ідентичність є складною та багатогранною темою, що привертає увагу вчених з різними підходами та поглядами на її природу. Більшість науковців дотримуються думки, що основним підґрунтям європейської ідентичності є спільні цінності та ідеали її громадян. Таку думку висловлюють багато науковців, серед них Юрген Хабермас [27].

Соціолог Бенедікт Андерсон відомий своєю концепцією «уявленої спільноти» (imagined communities), яка застосовується до європейської ідентичності. Він розглядає європейців як членів ширшої «уявленої спільноти», яка об'єднує їх уявлення про спільність та приналежність [3].

Д Гільдербранд, німецький філософ-феноменолог, звернув увагу на питання європейської ідентичності, розглядаючи її як результат політичного конструювання, а не лише відображення спільності культурних аспектів або

історичних зв'язків. Д. Гільдербранд підкреслював, що європейська ідентичність є активним продуктом політичного проекту Європейського Союзу, що формується свідомо елітними групами з політичною владою [30, с. 212].

За Гільдербрандом, європейська ідентичність виникає через взаємодію між політичними структурами ЄС та їхнім впливом на формування спільних цінностей і переконань серед європейців. Він також зазначав, що цей процес не обмежується лише внутрішніми політичними процесами, але охоплює спілкування ЄС з іншими державами та міжнародними акторами.

Крім того, важливим наративом ЄС є активна підтримка міжкультурного діалогу та взаєморозуміння між народами, що сприяє вирішенню конфліктів та підтримці мирного співіснування.

Серед наукової спільноти існує гіпотеза про те, що поняття європейської ідентичності слід детермінувати у широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі мова йде про ідентифікацію за географічною приналежністю, у вузькому – факт приналежності громадянина до ЄС, як явища.

М. Загар так характеризує нову європейську ідентичність - «інклюзивна; багатопланова та множинна (зможе інкорпорувати багато існуючих різних субнаціональних (регіональних), національних та наднаціональних ідентичностей); міжкультурна, багатокультурна (буде визнавати, поважати та сприяти розвитку існуючого різноманіття, але також спроможна виробляти нові ідентичності); побудована на основі демократії та на демократичному баченні спільної Європи; побудована на наднаціональному, демократичному патріотизмі» [65, с. 35-36].

Європейська ідентичність - це почуття спільності, приналежності та ідентифікації з ідеями та цінностями Європи як географічного, історичного, культурного та правового простору. Це поняття охоплює відчуття об'єднаності та співпраці між народами Європи незважаючи на різні національні, мовні або етнічні ідентифікації.

Як зазначалося раніше, ідентичність як правова категорія характеризується ознакою динаміки та постійних змін, так і європейська ідентичність - знаходиться в постійному русі, розвитку, збагаченні і пошуку.

Формування європейської ідентичності у правовому контексті включає в себе розвиток спільних правових норм, принципів та цінностей, що об'єднують держави-члени Європейського Союзу. Цей процес охоплює як створення наднаціональних правових структур, так і гармонізацію національних законодавств, що дозволяє забезпечити єдність та узгодженість у правовій сфері.

Вихідним пунктом формування європейської ідентичності у правовій сфері можна вважати саме право Європейського Союзу, яке включає первинне та вторинне законодавство. «Право ЄС як цілісна і завершена система формувалося тривалий період часу, який дорівнює історії самого ЄС і процес його удосконалення триває постійно і безперервно» [128, с. 34].

Первинне право Європейського Союзу складається з основоположних договорів, таких як Римський договір (1957), Маастрихтський договір (1992), Лісабонський договір (2007) [63]. Ці договори визначають основні принципи та структури функціонування ЄС, встановлюють компетенції його інституцій і окреслюють права та обов'язки держав-членів.

Вторинне право ЄС складається з регламентів, директив, рішень, рекомендацій та висновків. Регламенти мають пряму дію у всіх державах-членах, тоді як директиви зобов'язують держави-члени досягти певного результату, залишаючи їм свободу вибору форм і методів.

«Будучи інтеграційним за своїм характером, право ЄС вводить єдині (однакові) правила поведінки громадян і організацій у багатьох сферах їхнього життя, закладаючи тим самим юридичні основи для більш тісного союзу європейських народів, що «знаменує собою новий етап у процесі створення дедалі більш згуртованого союзу народів Європи, в якому прийняття рішень здійснюється за якнайбільш повного дотримання принципу гласності та з

максимально можливою мірою наближення до громадян» (ст. 1 Договору про Європейський Союз)» [136, с. 9].

Основою правової системи Європейського Союзу є принцип верховенства права ЄС над національним законодавством держав-членів. На думку О. Юхимука та С. Дмитрука, принцип верховенства права в Європейському Союзі означає, що право ЄС має пріоритет над національним правом держав-членів. Це стосується всіх норм національного законодавства, включаючи конституційні положення, незалежно від їх ієрархії. Проте таке розуміння абсолютного пріоритету європейського права не було повністю підтверджено у рішеннях більшості конституційних судів держав-членів. У відповідь на це Суд справедливості Європейського Союзу розробив механізми для конструктивного діалогу з національними судами, що дозволяють співіснувати правовим нормам ЄС і держав-членів. Цей принцип є одним з ключових у визначенні взаємовідносин між правом ЄС та національним правом. Він може розглядатися як колізійна норма, оскільки визначає, яке право - національне чи європейське - повинно застосовуватися в конкретній ситуації. Принцип верховенства права ЄС виключає можливість не тільки застосування, але й прийняття національних норм, що суперечать нормам ЄС [177, с. 40]. Цей принцип був підтверджений численними рішеннями Суду Європейського Союзу, зокрема у справі «Costa v. ENEL» (1964), де Суд постановив, що держави-члени не можуть застосовувати національні закони, які суперечать праву ЄС [194].

У зв'язку з інтеграційними процесами популяризується ідея універсальності європейського права, яке базується на спільних цінностях, які закріплені у статті 2 Договору про Європейський Союз.

Одним із ключових інструментів популяризації та захисту цих цінностей є Хартія основних прав Європейського Союзу, прийнята у 2000 році, яка набрала юридичної сили у 2009 році з набранням чинності Лісабонського договору. Хартія гарантує широке коло прав, включаючи громадянські,

політичні, економічні та соціальні права, і є важливим елементом у формуванні спільної правової ідентичності.

Важливу роль у формуванні європейської правової ідентичності відіграють наднаціональні правові структури, які забезпечують правову єдність та послідовність у застосуванні та тлумаченні права Європейського Союзу. Ці структури включають інституції, що мають наднаціональні повноваження і можуть приймати рішення, обов'язкові для держав-членів. Основними наднаціональними правовими структурами ЄС є Суд Європейського Союзу, Європейський парламент та Європейська комісія.

Головним призначенням судових органів ЄС є забезпечення однакового розуміння і застосування установчих договорів ЄС та правових актів, виданих на їх основі. Даний підхід присутній практично у всіх установчих договорах ЄС з моменту їх появи і майже не зазнав ніяких змін за роки існування Європейського співтовариства і Європейського Союзу. Однак у міру розвитку і поглиблення інтеграційного процесу відбувається удосконалення і ускладнення судової системи, вживаються заходи щодо налагодження умов і правил судочинства, підвищення його ефективності [157].

Суд Європейського Союзу запровадив кілька ключових правових принципів. Положення права Європейського Союзу можуть бути безпосередньо застосовувані в національних судах країн-членів. Фактично, це означає, що громадяни та підприємства можуть посилатися на право ЄС у національних судах. «Національні суди зобов'язані застосовувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у своїй практиці та рішеннях і практиці Європейського суду з прав людини, таким джерелам права надається перевага над нормами чинного законодавства» [196]. Право ЄС має пріоритет над національним правом, у випадку конфлікту між правом ЄС і національним законодавством, пріоритет надається праву Європейського Союзу.

Важливим аспектом європейської правової ідентичності є уніфікація та гармонізація національних правових систем. Досягнення цієї мети відбувається за допомогою прийняття директив та регламентів ЄС, які спрямовані на забезпечення єдності правового регулювання в різних сферах.

Одним із яскравих прикладів є регулювання конкуренції. Європейський Союз має суворі правила щодо конкуренції, спрямовані на запобігання монополізації ринків та забезпечення справедливих умов для всіх учасників. Європейська комісія відіграє ключову роль у цьому процесі, розслідуючи випадки зловживання домінуючим становищем та антиконкурентних угод. Наприклад, в 2018 році Європейська комісія оштрафувала компанію Google на 4,34 мільярда євро за порушення антимонопольних правил ЄС [197].

Іншим важливим прикладом є захист прав споживачів. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів встановлює стандарти захисту прав споживачів у всіх країнах-членах, зокрема щодо права на інформацію, право відмови від договору на відстані та право на захист від недобросовісних комерційних практик.

Незважаючи на процес уніфікації, європейська правова система також визнає та поважає національні правові традиції. Це відображається у принципі субсидіарності, закріпленому у статті 5 Договору про Європейський Союз, який передбачає, що рішення повинні прийматися на найнижчому рівні, найближчому до громадян, якщо питання не може бути ефективно вирішене на національному або місцевому рівні. Це дозволяє зберігати національні правові традиції та специфіку, водночас інтегруючи їх у загальноєвропейський правовий простір [140].

Загальноєвропейська правова ідентичність є динамічним і концептом, який постійно розвивається, адаптується до нових викликів та змін у суспільстві. Сучасні виклики, такі як міграційна криза, тероризм, цифровізація, кліматичні зміни, вимагають нових підходів і рішень у правовій сфері.

Успіх загальноєвропейської правової ідентичності залежить від здатності поєднати універсальні цінності та індивідуальні національні особливості, створюючи при цьому спільні орієнтири та цілі.

На нашу думку, загальноєвропейська правова ідентичність базується на спільних основних складових, які мають історичний, культурний та правовий характер, що включають в себе: римські правові традиції, католицьке канонічне право, а також вплив грецької та римської спадщини на розвиток права.

Становлення європейського права стало можливим завдяки єдності культурних перспектив: перша перспектива пов'язана з відродженням ідеї ролі права в суспільстві як основного регулятора та поширенням ідей римського права (це так зване «друге народження римського права»); друга пов'язана з розвитком християнської цивілізації; третя — це ідея екстериторіального характеру права, яка ґрунтується на визнанні права основною соціальною цінністю. Але, говорячи про вплив римського права на європейське, ми маємо зауважити, що мова не йде про пряме, безпосереднє використання римського права у його первинному вигляді, не про автентичність системи унікального правового регулювання, а про її «переспівування», із збереженням основних системотворчих елементів. Сучасний польський мислитель Т. Гіаро говорить про форми «реінкарнації» або версії римського права на теренах Європи [24, с. 15].

Римська система права розвивалася в Римській імперії протягом століть. Ця система права повністю відображала римське суспільство та його цінності. Основними джерелами римського права були закони (лекс) і звичаї (морес), а також рішення судів.

«На думку Є. О. Харитонова, римське право є «материнським» щодо західної європейської традиції права [169], яка визначається як система правових цінностей, категорій та інститутів, властивих західноєвропейській локальній цивілізації та заснованих на світогляді, культурі та ментальності західного світу, що веде родовід від грецької та римської античності» [100, с.

15]. Дійсно, після розпаду Римської імперії римське право продовжило існувати в Західній Європі завдяки його рецепції у правовій практиці. Цей процес включав використання римського права як підґрунтя для розвитку місцевих правових систем. До прикладу, в італійських містах, таких як Піза і Болонья, з'явилися школи римського права, де вивчали і адаптували римські юридичні тексти.

«Багатовікове вивчення римського права, з метою його рецепції у національні правові системи формувало юридичне мислення Західної Європи й створювало сильний клас юристів, керівників і діяльних помічників у різних сферах правової діяльності. Об'єднуючи Європу на практиці, римське право об'єднувало її і в теоретичному плані: юриспруденція французька працювала весь час рука об руку з юриспруденцією німецькою або італійською, говорила з нею однією і тією ж мовою, шукала вирішення одних і тих же проблем. Так виникала на ґрунті римського права дружна спільна праця всієї європейської юриспруденції, що продовжувала роботу мислителів античного світу» [126, с. 35].

Зараз ми використовуємо римське право як основу цивільного права, яке стало базовим для правових систем багатьох європейських країн, особливо тих, що мали римську імперську спадщину. Універсальні правові принципи, які стали складовою частиною європейських взяли свій початок саме у римському праві. Наприклад, принцип «*jus civile vigilantibus scriptum est*» підкреслює важливість знання права для всіх громадян.

Видатний римський політик, юрист і філософ Марк Тулій Цицерон більше, ніж дві тисячі років тому писав, що право слід черпати з глибин філософії та з природи людини, оскільки закон, закладений у природі, є найвищим результатом, закон є силою природи. Але право давніше від закону та навіть держави. Воно пов'язане з розумінням справедливості, традиціями і звичаями. Тому держава за Цицероном повинна узгоджувати закони із «добрими» звичаями та традиціями, оскільки природа створила нас для того,

аби ми розділяли між собою сукупність прав і користувалися ними спільно. Природне право *jus natural* є для всього живого, а право народів *jus gentium* – для народів, людства, вільних людей як вищий і вічний закон. Право народів у сьогоднішній інтерпретації – це людські права (права і свободи людини), які визнаються беззастережно в європейських країнах, це право визнають і люди, і держави та їх органи, і його диктує природній розум [80, с. 6].

Цивільно-правовий аспект римського права став важливим елементом формування європейської правової традиції і далі сприяв створенню загальних правових цінностей в країнах Європи.

Наступним важливим елементом у контексті європейської правової ідентичності є договірна правова форма; вона визначає спосіб укладення угод та регулює взаємини між сторонами згідно з умовами, на яких вони домовляються. Договір являє собою основу для регулювання цивільних, комерційних та інших правовідносин у багатьох європейських країнах та сприяє єднанню правових систем шляхом спільного розуміння і застосування правил договірного права.

Договірне право виконує функцію зближення між юридичними системами країн Європи. Цей процес відбувається через спільне розуміння та застосування юридичних правил у сфері укладання угод. У Європі діють міжнародні стандарти договірного права, які сприяють узгодженню підходів до укладання та виконання угод. Наприклад, Конвенція ООН про міжнародну купівлю-продаж товарів (CISG) стандартизує правила укладання договорів купівлі-продажу товарів між країнами, що є сторонами цієї конвенції [72].

Принципи договірного права відображають загальні юридичні цінності та підходи; принципи свободи волі сторін укладати угоди, дотримання умов договору та відповідальність за їх порушення є основою багатьох європейських правових систем.

«Суспільні відносини ґрунтуються на певних ідеалах, культурних концепціях, етично-моральних парадигмах, релігійних традиціях, звичаях та

інших соціальних нормах. Внутрішнім чинником соціальної дійсності, поруч з культурою, політикою, правом, є релігія. Адже релігія переважно призначена змінювати та трансформувати соціальну дійсність паралельно з індивідуальною дійсністю суб'єкта суспільних відносин, віруючого зокрема. Релігія через різноманітні форми своєї трансформації виступає основним історичним формувачем західної цивілізації і західних соціальних цінностей, зокрема справедливості, рівності, свободи» [106, с. 265].

Католицьке канонічне право та вплив церкви мають значний історичний та культурний вплив на розвиток загальноєвропейської правової ідентичності. Католицьке канонічне право бере свої корені в середньовічній Європі, коли церква вперше систематизувала свої закони. Початкові юридичні структури церкви були сформовані на основі римського права, юдейського права та християнських моральних принципів.

У середньовічні часи канонічне право відігравало значну роль у формуванні правових систем багатьох європейських країн. Зasad католицького канонічного права були інтегровані в цивільні та кримінальні області права.

У сучасному європейському правовому контексті католицьке канонічне право інтегроване у цивільне законодавство багатьох країнах, де католицька церква має вплив. Це сприяє спільному розумінню та застосуванню етичних і моральних принципів у правовому середовищі, зокрема в області сімейного права, етики, біоетики. Мораль даної релігії впливає на рішення, які приймаються в різних сферах, таких як шлюб, розлучення, репродуктивні технології.

Католицька церква бере активну участь у діалозі (міжрелігійному та екуменічному), під яким згідно з католицьким вченням розуміється «будь-яка форма зустрічі та пошуку взаєморозуміння між людьми, групами або громадами, що відбувається у дусі щирості, поваги та довіри до іншої людини як до особистості і має за мету поглиблене пізнання якої-небудь істини або

прагнення зробити відносини між людьми більш відповідними гідності людини» [123, с. 351].

Вплив церкви сприяє розвитку діалогу між релігійними аспектами правової системи, що впливає на формування єдиної юридичної та етичної культури в країнах-членах Європейського Союзу.

Таким чином, європейська правова ідентичність, в першу чергу, розглядається як сукупність спільних цінностей та норм, які визначаються та закріплюються в правових системах країн Європейського Союзу та інших європейських країн. Ці цінності включають, зокрема, принципи демократії, правової держави, прав людини та основні свободи.

Важливо відзначити, що формування загальноєвропейської правової ідентичності базується на взаємодії між країнами та їхніми правовими системами, а також на спільних цілях та завданнях, які ставляться перед Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями.

Загальноєвропейська правова ідентичність відображається у стандартизації правових норм, спільних законодавчих актах та рішеннях судових органів, які сприяють зближенню та взаєморозумінню між країнами Європейського Союзу. Крім того, вона визначається також розробкою спільних механізмів захисту прав людини та забезпечення правової стабільності в регіоні.

Європейська правова ідентичність є важливим фактором консолідації європейського правового простору, сприяючи спільному розвитку правових стандартів та цінностей в Європі.

2.3. Правові цінності та міжкультурний діалог у зміцненні загальноєвропейської правової ідентичності

Центральну роль у функціонуванні Європейського Союзу займають правові цінності, що лежать в основі правової гармонізації та інтеграції між державами-членами. Вони слугують керівними принципами, що спрямовують

розробку та імплементацію законодавства, впливають на прийняття рішень на рівні ЄС. Правові цінності Європейського Союзу встановлюють стандарти відповідності для країн, які бажають приєднатися до Союзу, та є основою для призупинення окремих прав, пов'язаних із членством в ЄС.

«Важливим актом для становлення Європейського Союзу як інтегрованого об'єднання став Договір про функціонування ЄС (Лісабонський договір). Він відобразив принципи, основоположні засади функціонування ЄС, однак їх назва стала дещо іншою, тепер вони іменуються цінностями союзу. Так, стаття 2 Лісабонського договору встановлює, що союз базується на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави й дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Дотримання цих засад є обов'язковим для держав-членів, що формують плюралістичне, толерантне, справедливе, гендерно-рівне Європейське суспільство» [19, с. 358-359].

Правові цінності слугують фундаментом для єдності та стабільності правової системи Європейського Союзу, в тому числі і зміцнення загальноєвропейської правової ідентичності. Вони формують спільний правовий і соціальний контекст, який об'єднує різноманітні національні правові системи країн-членів, сприяючи гармонізації та інтеграції. Вважаємо за доцільне, виділити основні функції існування правових цінностей, що забезпечують розвиток загальноєвропейської правової ідентичності, а саме: узгодженість, легітимність, інклюзивність та солідарність, передбачуваність та стабільність, плюралізм та культурна різноманітність.

Правові цінності ЄС забезпечують узгодженість правових норм і принципів, що сприяє єдності європейського правового простору, що дозволяє ефективно вирішувати конфлікти між національними правовими системами та забезпечує динамічний розвиток правового середовища. Правові цінності відображають основні принципи справедливості, демократії та верховенства права, які є загальновизнаними і зрозумілими для громадян, тим самим

підвищуючи легітимність правової системи ЄС, що зміцнює довіру громадян до неї. Правові цінності Європейського Союзу виконують функцію інклюзивності та солідарності, забезпечують захист прав усіх громадян, незалежно від їхнього походження, статі чи інших ознак, тобто здійснюється дотримання соціальної справедливості. Це сприяє соціальній згуртованості та спільному відчуттю європейської правової ідентичності. Необхідними факторами для економічного розвитку та ефективного функціонування ринку мають бути передбачуваність та стабільність правового середовища, що забезпечують правові цінності. Нарешті, правові цінності підтримують плюралізм та культурну різноманітність, що дозволяє зберігати національні особливості в рамках загальноєвропейської правової системи. Це збагачує правову культуру ЄС та сприяє розвитку інклюзивної правової ідентичності, яка визнає та поважає різноманітність.

«Згідно зі ст. 2 Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС), Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [26, с. 354].

«Права людини є універсальними цінностями для будь-якого суспільства, незалежно від його національно-культурного контексту, їх універсальність насамперед, проявляється в тому, що вони виражають найбільш загальні, основні інтереси індивіда, інтереси, від яких він не може відмовитися, - приміром, життя, свободу, власність» [105, с. 22]. Повага до прав людини - цінність, яка лежить в основі європейських правових систем - передбачає визнання та захист основних прав та свобод кожної людини. Забезпечення захисту прав людини на рівні Європейського суду з прав людини та інших міжнародних механізмів створює спільну платформу цінностей для країн Європейського союзу. Механізми захисту прав громадян ЄС гарантують, що

кожна людина має можливість звертатися за захистом своїх прав, незалежно від країни проживання, та сприяють підтримці універсальних норм в галузі прав людини у всьому Європейському союзі.

«Основоположні права людини, вважає відомий теоретик права П.М. Рабінович, - це певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів» [93, с. 51].

«Демократія (грец. *demokratij* - народовладдя, від *demos* - народ і *kratij* - влада) форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства. Демократія вимагає, щоб влада повністю належала народові» [69, с. 33].

«Демократія в сучасному розумінні є системою державних, громадських, ідеологічних інституцій, покликаних забезпечити не лише народовладдя, але й створити всі необхідні умови для цивілізованого життя людей. Відповідно, демократія в сучасному світі стала основною юридичною цінністю і до її закріплення прагнуть всі держави. Демократія, без сумніву, є головною ознакою європейського державного порядку. Це очевидно, по-перше, з Преамбули до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка установлює зв'язок між Конвенцією і демократією, вказавши, що підтримка і подальша реалізація прав людини і основних свобод найкращим чином забезпечується, з одного боку, ефективною політичною демократією, і, з іншої боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини» [161, с. 15].

Цінність демократії в Європейському Союзі та правової держави передбачають встановлення ефективної системи влади, яка базується на волі народу та визнанні пріоритету закону. Європейські країни дотримуються цього, що сприяє розвитку довіри між ними та сприяє формуванню

загальноєвропейської правової ідентичності. Демократія забезпечує участь громадян у прийнятті рішень і розвиток демократичних інститутів, тоді як розвиток правової держави гарантує відповідність дій влади закону та захист прав і свобод громадян. Ці цінності є фундаментальними для будь-якої правової системи.

У Європейському Союзі цінність рівності перед законом виражена у діяльності інституцій Союзу, спрямованої на забезпечення однакового захисту прав кожного індивіда незалежно від його походження, статусу чи переконань. Директиви Європейського Союзу, у свою чергу, накладають на країни-члени обов'язок транспонувати їх у національне законодавство, що допомагає забезпечити відповідність законодавства ЄС основним принципам справедливості та рівності перед законом. Такий підхід забезпечує єдність та стабільність правової системи Європейського Союзу. «Європейський суд з прав людини доволі часто посиляється на принцип рівності перед законом і судом у своїх рішеннях, при тому що засади рівності і змагальності у судовому процесі виведені ним із принципу верховенства права, якому підпорядкована ЄКПЛ, та є складовою права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 ЄКПЛ. Принцип рівності сторін у процесі – у розумінні «справедливого балансу» між сторонами – вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у дуже не вигідне становище щодо другої сторони» [33, с. 74].

Деякі вчені вважають, що «цінності можуть і не бути перетвореними в норми права. Це стосується насамперед моральних цінностей, які залишаються в європейському суспільстві потужним регулятором поведінки та взаємин людей. Коли ж правові норми перетворюються на цінності, це означає, що людина вчиняє не за примусом, а за внутрішнім обов'язком. У цьому випадку, як зазначав відомий німецький філософ І. Кант, зовнішній примус перетворюється на внутрішній обов'язок, а право – на мораль» [26, с. 12].

Погоджуємося з авторами, ідентифікація правових норм з внутрішнім обов'язком людини, як наслідок, впливає на те, що вона вчиняє дії або бездіяльність не лише відповідно до закону, а й керується моральними принципами. Це означає, що дотримання права стає не лише юридичним, а й моральним імперативом. Такий підхід сприяє формуванню високої правової свідомості та культури дотримання закону. Це також зміцнює легітимність правової системи в очах громадян, що є важливим для забезпечення стабільності та розвитку суспільства. Таким чином, формується більш стійка та міцна загальноєвропейська правова ідентичність. Громадяни країн-членів сприймають право як не лише набір формальних правил, а й як систему цінностей, які об'єднують їх на основі спільних європейських моральних переконань та ідеалів. Злиття права та моралі впливає на формування загальноєвропейської правової ідентичності, а такий підхід значно спрощує процес міжнародної співпраці та забезпечує більш ефективний обмін правовою практикою між країнами-членами ЄС та сприяє їх взаєморозумінню і активному діалогу.

Сучасне суспільство складається з різних етнічних груп, націй, релігійних спільнот, які мають власну унікальну культурну спадщину, традиції, мови та цінності. Науковці, розглядаючи якісні та кількісні аспекти культурної диференціації, вивчаючи механізми формування та взаємодії культурних ідентичностей, визначають цей феномен як мультикультуралізм.

Більшість науковців визнають, що мультикультурне середовище створює умови для успішного особистісного розвитку, а мультикультуралізм – це важливий компонент суспільства, що розглядається як специфічний політичний термін і означає, що різні культури існують та взаємодіють в межах окремого суспільного простору. Мультикультурними суспільства можуть бути з різних причин: через імміграцію людей, що народилися і вирости в інших культурних умовах, і тому принесли особливості цих умов у нове суспільство, в якому вони оселилися; через присутність груп національних

меншин корінних народів (таких як каталонці та баски в Іспанії, або валлійці та шотландці у Великобританії); або через присутність давніх спільнот меншин (таких як євреї або роми) в межах країни [21, с. 90].

За мультикультуралізмом стоїть принцип взаємного визнання та поваги до культурних особливостей, що притаманні різним етнічним, національним, релігійним та мовним групам. Він сприяє розбудові платформи для діалогу та взаємодії, а також для спільного творчого обміну цінностями та інноваціями. При цьому, дослідники звертають увагу на важливість правового, політичного та культурного контексту для забезпечення реалізації принципів мультикультуралізму у суспільному житті.

Мультикультуралізм формує підґрунтя для міжкультурного діалогу, надаючи можливість різним культурам існувати поруч та взаємодіяти в одному суспільстві.

Міжкультурний діалог не лише відображає спілкування між особами з різних культур, але й створює можливості для взаємного вивчення, розуміння тих чи інших речей та співробітництва. Він включає у себе широкий спектр аспектів, таких як мовна взаємодія, обмін культурними цінностями, інтеграція в різноманітних соціальних середовищах, розробка спільних стратегій вирішення проблем. Велика кількість вітчизняних вчених досліджували питання міжкультурного діалогу в ЄС, серед них: Ігнатова О. М. [60], Соломенна Т. В. [155], Арабаджі О. С. [5] тощо.

Одним із ключових аспектів міжкультурного діалогу є взаємне уважне сприйняття та повага до різниць у культурних традиціях, цінностях та переконаннях. Наприклад, в міжнародних бізнес-відносинах це може означати розуміння різниці в робочих підходах, що базуються на культурних контекстах, і вироблення стратегій, які враховують ці різниці для досягнення спільних цілей.

Міжкультурний діалог сприяє виробленню механізмів взаємодії, які сприяють вирішенню конфліктів та побудові мирного співіснування. Так,

міжнародні дипломатичні переговори використовують механізми міжкультурного діалогу для пошуку компромісів та вирішення суперечностей між різними культурами та національними інтересами.

Крім того, міжкультурний діалог відкриває нові можливості для вивчення та розуміння різноманітних культурних виразів, таких як література, мистецтво, музика тощо. Обмін культурними програмами та фестивалями дозволяє представникам різних культур поглиблювати своє розуміння та цінування культурного різноманіття.

В 2007 році Європейська комісія внесла пропозицію щодо європейської стратегії у сфері культури, що ґрунтується на трьох принципах: культурне різноманіття та міжкультурний діалог, культура як каталізатор творчості, культура як ключовий компонент міжнародних зв'язків. Біла книга про міжкультурний діалог Ради Європи визначає міжкультурний діалог як відкритий обмін думками на основі взаємоповаги між особами та групами різного етнічного, культурного, релігійного та мовного походження. Поняття «міжкультурний діалог» розуміється як специфічна категорія соціально-гуманітарної сфери, що вказує на відкрите адаптивне середовище комунікативної взаємодії різних точок зору, характерною ознакою якого є прагнення до досягнення консенсусу та взаєморозуміння. Так детермінує міжкультурний діалог європейське законодавство: «це відкритий і сповнений поваги обмін поглядами між індивідами, групами з різним етнічним, релігійним та лінгвістичним походженням і спадщиною на основі взаємного порозуміння. Він здійснюється на всіх рівнях – у межах одного суспільства, між суспільствами Європи, між Європою та ширшим світом» [200, с. 9-10].

Для того, щоб міжкультурний діалог забезпечив позитивний ефект, необхідно чітко усвідомити його мету. В цьому контексті повністю слід погодитися з думкою, висловленою Комітетом міністрів Ради Європи про те, що пріоритетами у цій справі мають бути політична, соціальна, культурна й економічна інтеграція в суспільному розвитку поліетнічної країни, а також

згуртованість культурної розмаїтості суспільства. Оскільки основним постулатом інтеграційних зусиль є гасло «Жити разом у різноманітності», то й головна мета цих зусиль спрямовується на «...досягнення об'єднаного суспільства, у якому люди з різним походженням можуть жити разом, не відмовляючись від своїх культур, релігійних цінностей і традицій». Ця обставина визначає значущість міжкультурного діалогу – він великою мірою забезпечує «зчеплення» не лише різних культур, але й сприяє посиленню тенденцій політико-соціальної єдності поліетнічного суспільства [46, с. 16].

Міжкультурний діалог, який відбувається у контексті взаємодії між різними культурами, має величезний потенціал у формуванні нових уявлень. Під час комунікації між представниками різних культур поступово відбувається процес зближення та взаєморозуміння, що сприяє взаємному збагаченню особистісними переживаннями. Учасники діалогу, рефлексуючи про свої погляди та знання, зокрема через аналіз своїх стереотипів, набувають нових навичок та якостей, таких як толерантність та співчуття. Вони відкривають для себе нові погляди на світ і набувають глибшого розуміння культурних різниць. Об'єктом розуміння у цьому процесі є людина - її індивідуальна світоглядна позиція, яка в значній мірі обумовлена культурною та національною приналежністю, а також факторами ідеологічного та соціального характеру. В такому сенсі міжкультурний діалог стає платформою для взаєморозуміння та взаємного збагачення, а вербальна комунікація виступає ключовим інструментом у цьому процесі. Такий діалог вирішує не лише комунікативні завдання, але й сприяє інтелектуальному розвитку та рефлексії.

Важливим аспектом Білої книги з міжкультурного діалогу є чітке окреслення рівної людської гідності як визнання гідності кожної людської особи понад ті права, якими люди користуються як громадяни відповідних країн. Особливо актуальними на сьогоднішній день звучать застереження щодо можливих наслідків відсутності міжкультурного діалогу, що може обернутись в стереотипне сприйняття інших людей, породжувати взаємні підозри, тривогу і

напруження в суспільстві, робити у всьому винними представників національних меншин і сприяти розвиткові нетерпимості й дискримінації. Зрив діалогу в суспільстві чи між суспільствами може призвести в окремих випадках до надзвичайних ситуацій, дати можливість певним групам звернутися до екстремізму, а то й тероризму. Міжкультурний діалог, включаючи й міжнародний рівень, обов'язковий у відносинах між сусідами. Якщо відмежуватися від розмаїття, можна досягти лише примарної безпеки. Втеча в уявний затишок якоїсь замкненої громади завершується затхлим конформізмом. Відсутність діалогу позбавляє кожного переваги нових культурних відкриттів, необхідних для особистого і суспільного розвитку в глобалізованому світі. Розмежовані і замкнені одна для одної громади породжують клімат, що є часто ворожим для окремої особистості, і перешкоджають реалізації прав і основних свобод людини [37].

Феномен міжкультурного діалогу полягає в тому, що одночасно виконує декілька функцій. Багато науковців дотримуються теорії, що міжкультурний діалог можна розглядати як спосіб комунікації, що виникає та розвивається у ситуації конфлікту між культурами і спрямований на досягнення взаєморозуміння та взаємного збагачення учасників, які мають стійку культурну ідентифікацію. У ситуаціях, коли різні культурні групи зіткнуться, можуть виникати конфлікти через непорозуміння, стереотипи або навіть антагонізм. Міжкультурний діалог стає інструментом для вирішення таких ситуацій та сприяє побудові конструктивних відносин.

Цей вид комунікації розглядається як процес взаємодії, який дозволяє учасникам наближати свої культурні перспективи, розширювати свої знання про інші культури, а також збагачувати свої власні культурні досвіди. Це вимагає від учасників відкритості, толерантності, та, в першу чергу, готовності до взаємного розвитку.

Публічні комунікації є важливим компонентом політичного розвитку Європейського Союзу. Комунікація не може зробити ЄС ідеальним або

вирішити економічні, соціальні, політичні та екологічні проблеми. Втім комунікація допомагає підвищити обізнаність і мобілізацію людей. Комунікація розглядається як ключовий засіб інтеграції, утвердження ідентичності, поваги і демократичних цінностей, що допомагає громадянам зрозуміти Європейський Союз на емоційному рівні і через створення кращої системи спілкування суспільства та європейських інститутів при здійсненні спільної політики. Інформаційна та комунікаційна політика ЄС насправді з самого початку була частиною європейської інтеграційної політики [44, с. 20].

У контексті соціальних, політичних та правових викликів, публічні комунікації виступають як механізм сприяння міжкультурному діалогу та розв'язання соціальних конфліктів. Це проявляється через забезпечення відкритого, розгорнутого та об'єктивного обміну інформацією між різними соціокультурними групами. Публічні комунікації впливають на формування громадської думки, сприяючи розумінню та прийняттю соціально-політичних рішень на основі врахування різних точок зору. Це сприяє підтримці рівноправ'я, прав людини та рівності перед законом у різноманітних соціокультурних контекстах. Публічні комунікації також відіграють важливу роль у формуванні та поширенні правової культури, сприяючи розумінню та впровадженню правових норм та цінностей у суспільстві. Шляхом забезпечення доступу до об'єктивної, публічні комунікації сприяють розвитку демократичних інститутів та підтримці прав людини, сприяючи тим самим міжкультурній гармонії та розвитку справедливого багатовимірного суспільства. Такі комунікації є не лише інструментом взаємодії, але й фактором консолідації спільних цінностей та ідентичності.

У країнах, що мають великі потоки міграції, публічні комунікації виявляються ефективним інструментом для підтримки процесу інтеграції мігрантів у суспільство. Це підтверджується великою кількістю наукових досліджень, де розглядається роль державної політики та громадських інституцій у сприянні інтеграції іммігрантів. Успішна інтеграція може

здійснюватися, наприклад, за допомогою інформаційних кампаній, які пояснюють права та обов'язки мігрантів, а також сприяють розумінню та прийняттю їх культурних особливостей у приймаючому суспільстві.

Публічні комунікації можуть грати важливу роль у сприянні громадського обговорення та залученні громадської думки до процесу прийняття нових законів в рамках правових реформ.

Як можливий варіант міжкультурного діалогу розглядається розгортання двох суперечливих типів відносин – «ситуація розуміння» і «ситуація нерозуміння», межа між якими відносна, динамічна й умовна, де нерозуміння слугує поштовхом, підґрунтям для розширення меж розуміння, де варіанти пристосування власного внутрішнього світу до можливостей вираження смислу і значення іншої культури збільшуються в міру виходу особистості у раніше недоступну предметність культури на основі вже наявних настанов і орієнтацій [67, с. 108].

Одним з ключових аспектів міжкультурного діалогу є вміння слухати та розуміти позиції інших учасників, незважаючи на їхню культурну відмінність. Це дозволяє створити атмосферу взаємної поваги та довіри, яка сприяє ефективному вирішенню конфліктів та досягненню спільних цілей.

Однією з особливостей міжкультурного діалогу є проблема взаєморозуміння через повне або часткове незнання матриць іншої культури. Різні культурні ідентичності формують різні стереотипи на рівні сприйняття: існує величезна прірва між «своєю» групою (наша культурна група) і сторонніми групами. На рівні ставлення стереотипи можуть перетворитися на упередження. Ми формуємо свої упереджені думки і судження про інші групи, які, по суті, не ґрунтуються ні на досвіді, ні на розумі. Заперечна форма упередження може призвести до дискримінації на поведінковому рівні. Щоб уникнути цих загроз для ефективного міжкультурного розвитку комунікації, ми повинні визнати, що Інший не означає Неправильний, Інший – це просто Інший. Це допомагає зрозуміти культурну логіку культурних відмінностей.

Одностороннє сприйняття, викликане культурно-історичними відмінностями, можна подолати шляхом інтеграції інших моделей мислення, а також шляхом прийняття інших «правил» стосунків між людьми, в тому числі тих, що виникли за інших культурно-історичних умов. Це призведе до визнання того, що різні культурні системи не виключають, а успішно доповнюють і збагачують одна одну [198].

Результатом діалогу двох культур можуть бути такі варіанти: 1) злиття двох культур в одну загальну; 2) коли при діалогічній зустрічі двох культур вони не зливаються, а кожна зберігає свою єдність і цілісність, але при цьому вони взаємно збагачуються; 3) коли діалог веде до розуміння різних істотних принципів, коли чим більше розмежування, тим краще, але розмежування доброзичливого. Аналізуючи дані підходи, можна виділити такі умови, які ведуть до результативності діалогу: подолання егоцентризму кожної із сторін; визнання іншої сторони діалогу як рівноправного партнера; прояв толерантності та бажання почути і зрозуміти партнера; прояв сумніву щодо принципів власної позиції; визнання за партнером права мати іншу картину світу й інший сенс буття; розгляд досвіду іншої сторони як знання, що розширює горизонт власного буття [101, с. 231].

Загалом, міжкультурний діалог - це складний та багатогранний процес, що відображає не лише стійку комунікацію між культурами, але й можливості для співробітництва, розвитку та миру.

Мультикультуралізм у контексті права є складною соціально-юридичною концепцією, яка відображає взаємозв'язок між культурною різноманітністю та правовою системою. Ця концепція визнає необхідність захисту та визнання культурних прав різних культурних груп у межах одного суспільства, а також прагне забезпечити умови для їхньої взаємодії та співіснування.

Наукові дослідження у галузі мультикультуралізму та права вивчають різні аспекти цієї теми, включаючи правовий захист культурних прав меншин, політику рівності та недискримінації, а також механізми правового

регулювання міжкультурних відносин. Дослідники аналізують правові норми та механізми, що забезпечують захист культурних прав, такі як мовні права, права на освіту та культурну самовизначеність.

Міжкультурний діалог у правовому контексті представляє собою складну та багатогранну тему для дослідження, що відображає взаємодію різних культурних спільнот у межах правових норм і принципів.

У внутрішньодержавному праві, міжкультурний діалог проявляється через розробку та застосування правових інструментів, спрямованих на захист та визнання культурних прав та свобод різних культурних груп. Це може включати прийняття законів та політик, що забезпечують рівність перед законом, захист прав меншин, а також створення механізмів діалогу та співробітництва між культурними спільнотами. «Ст. 151 Договору про заснування Європейської Спільноти на сьогодні вказує, що «Спільнота сприяє розквітові культур держав-членів, шанує їхнє національне та регіональне розмаїття й водночас підносить спільну культурну спадщину». Крім того було встановлено, що співпраця держав-членів у культурній сфері заохочується Спільнотою, остання сприятиме спільним зусиллям щодо збереження й охорони культурної спадщини європейського значення [82, с. 181].

У міжнародному праві, міжкультурний діалог розглядається як один із ключових аспектів міжнародних відносин, спрямований на розвиток взаєморозуміння, співпраці та миру між різними культурами. Це може бути виражено через міжнародні договори, спрямовані на захист прав людини та основних свобод у контексті культурної різноманітності, а також через створення міжнародних механізмів співробітництва та обміну досвідом у галузі міжкультурного розуміння та співпраці.

Європейська комісія постійно працює над створенням програм для підтримки культурного сектору та міжкультурного діалогу. Програма «Креативна Європа» фінансує проекти, спрямовані на підтримку культурних обмінів, співпраці та мобільності в Європі та за її межами [62, с. 198].

Усі ці аспекти міжкультурного діалогу у праві спрямовані на створення умов для розвитку толерантного та взаємоповажного суспільства, де кожна культурна група може реалізувати свою ідентичність та співіснувати з іншими культурами на основі взаєморозуміння та співпраці.

ЄС постійно ініціює законодавчі акти, що гарантують рівність прав та можливостей для всіх громадян, незалежно від їхньої культурної належності. Наприклад, Директива 2000/43/ЄС забороняє дискримінацію на підставі раси або етнічного походження у всіх сферах життя, включаючи зайнятість, освіту та доступ до товарів та послуг [40].

Міжкультурний діалог відіграє ключову роль у зміцненні загальноєвропейської правової ідентичності, яка ґрунтується на спільних цінностях, принципах та нормах права, які об'єднують країни Європейського Союзу. На нашу думку, шляхи, якими міжкультурний діалог сприяє зміцненню європейської правової ідентичності:

- взаєморозуміння та взаємоповага: міжкультурний діалог сприяє взаєморозумінню та взаємоповазі між різними культурами Європи. Це важливо для створення спільної правової ідентичності, яка ґрунтується на загальних цінностях та принципах, таких як права людини, правова держава та демократія;
- обмін досвідом: міжкультурний діалог сприяє обміну досвідом та найкращими практиками між різними юридичними системами країн Європейського Союзу. Це дозволяє країнам взяти найкраще з різних підходів до правового регулювання і адаптувати їх до власних потреб;
- гармонізація та стандартизація: міжкультурний діалог сприяє гармонізації та стандартизації правових норм між країнами Європейського Союзу. Це важливо для створення єдиної правової системи, яка забезпечує однакові права та можливості для всіх громадян ЄС;
- підтримка міжнародних договорів та угод: міжкультурний діалог сприяє підтримці та ратифікації міжнародних договорів та угод, які стосуються прав людини, міжнародного права та співпраці між країнами. Це робиться з

метою зміцнення правової системи та забезпечення захисту прав людини та основних свобод у Європейському Союзі.

Взаєморозуміння та взаємоповага є ключовими аспектами формування та зміцнення європейської правової ідентичності. Два цих поняття відображають сутність сприятливого середовища для співпраці, обміну досвідом між різними культурами та правовими системами. У контексті Європи, де існує значна культурна, мовна та правова різноманітність, взаєморозуміння та взаємоповага стають основою для побудови спільного правового простору та гармонізації правових норм.

Взаєморозуміння у європейському середовищі забезпечується за допомогою активного діалогу між країнами та культурами. Цей діалог сприяє кращому розумінню інших правових систем, спільному пошуку рішень та обміну успішними кейсами. Наприклад, програми обміну студентів-правознавців, сприяють обміну досвідом та поглибленню знань про різні правові традиції. Європейські університети та організації активно сприяють обміну студентів між країнами. Так, програма Erasmus+ дозволяє студентам та викладачам здобувати освіту та досвід в різних країнах Європи.

Співпраця та обмін досвідом між країнами-членами у контексті правосуддя здійснюється шляхом міжнародної правової кооперації та транснаціональної правової гармонізації. Ці концепти відображають створення спільних механізмів співпраці та обміну інформацією між різними юрисдикціями з метою досягнення спільної мети щодо удосконалення правосуддя. Прикладом є програма Eurojust [193], що виступає інструментом міжнародної правової кооперації в Європейському Союзі. Eurojust забезпечує координацію міжнародних розслідувань та переслідувань злочинів у сфері тяжких злочинів, сприяючи обміну інформацією та практикою між правоохоронними органами різних країн. Ще один приклад - Європейська мережа радників з прав людини (ENNHRI) [187], яка об'єднує національні інституції з прав людини з усієї Європи. Ця мережа сприяє обміну успішною

практикою у сфері захисту прав людини та розвитку стандартів прав людини у Європі. Обмін успішним досвідом в контексті правосуддя сприяє не лише вирішенню конкретних правових питань, але й зміцненню європейської правової ідентичності шляхом створення спільних механізмів кооперації та використання передових розробок у сфері права.

Шанування культурних особливостей між країнами Європейського Союзу відображається в сприйнятті традицій та цінностей один до одного.

Культурний європейський плюралізм, як концепція, підкреслює існування різноманітних культурних традицій, цінностей та поглядів у суспільстві, що передбачає визнання різноманітності як джерела багатства та розуміння, що кожна культура має свою унікальність та робить вклад у загальний культурний контекст Європи.

Процес спілкування та взаємодії між різними культурами відбувається через міжкультурний діалог, що включає в себе обмін ідеями, практиками та досвідом, сприяє адекватному сприйняттю культурних відмінностей. Наприклад, заходи міжкультурного обміну, такі як фестивалі, виставки, та інші події, створюють можливості для представлення різних культур та сприяють зближенню між людьми різних національностей.

Взаємоповага до культурних розбіжностей в Європейському Союзі сприяє формуванню відкритого та толерантного суспільства, де кожна культура визнається цінною і важливою складовою загальноєвропейського культурного спадку.

Взаєморозуміння підвищує рівень правової свідомості серед громадян. Таке твердження ми можемо проаналізувати через призму понять правової освіченості та громадянської участі у правовому процесі. Збільшення рівня правової свідомості серед громадян в Європі є ключовим для забезпечення ефективності та легітимності правової системи. Правова освіченість (інформованість) виражена у знаннях правових норм та презумпції знання закону [134, с. 126]. Обговорення правових питань громадянами ЄС сприяє

зростанню правової освіченості шляхом обміну думками, досвідом та інформацією щодо правових норм та процедур. Такі дискусії часто відбуваються в мас-медіа, соціальних мережах або на публічних заходах та сприяють розумінню громадянами важливих юридичних аспектів, що регулюють їхнє життя.

Також важливою є громадянська участь у правовому процесі, що означає активне включення громадян у формування та реалізацію правової політики. Підтримка громадських ініціатив, участь у громадських обговореннях, а також доступ до правової інформації та консультаційних послуг сприяють участі громадян у формуванні правового середовища.

Взаємоповага в європейському середовищі полягає у шануванні та захисті прав та свобод кожної людини, незалежно від її культурних чи національних особливостей. Це означає відмову від дискримінації та підтримку рівних можливостей для всіх громадян. Прийняття та захист загальних цінностей, таких як права людини, демократія та правова держава, є важливим для зміцнення взаємоповаги в європейському правовому просторі.

Забезпечення рівних прав та уникнення дискримінації в ЄС базується на таких ключових принципах, як:

- принцип недискримінації: цей принцип передбачає, що кожна людина має право на рівні можливості та рівні права, без будь-якої форми дискримінації, включаючи расову, етнічну, релігійну, гендерну та інші форми дискримінації [136, с. 120];
- принцип верховенства права: цей принцип передбачає, що всі особи, включно з урядом та іншими публічними та приватними організаціями, повинні діяти в межах закону та дотримуватися принципів права [69];
- принцип недоторканності: цей принцип передбачає, що права та свободи людини є недоторканими та не можуть бути обмежені без законного підстави та заходів.

Європейська конвенція з прав людини та Європейський суд з прав людини є основними інструментами для захисту прав людини в Європі. Рішення ЄСПЛ часто відображають принципи недискримінації та рівності перед законом, ухвалюючи рішення на користь осіб, що стали жертвами дискримінації.

Крім того, Європейська установа з гарантій прав людини постійно здійснює моніторинг та надає звіти про стан прав людини в Європейському Союзі, включаючи аналіз дискримінаційних практик та рекомендації щодо їхнього усунення.

Таким чином, засудження дискримінації та підтримка рівних прав для всіх в Європі є важливим аспектом формування єдиної правової ідентичності та демократичного суспільства, де кожна людина має право на захист своїх прав та свобод.

Загалом, формування єдиної правової ідентичності в Європі є процесом, що ґрунтується на спільних цінностях, принципах та інституційних рамках Європейського Союзу та Ради Європи. Цей процес включає в себе розвиток та зміцнення правових засад, що визначаються національними та міжнародними правовими актами, а також вироблення загальних стандартів права, які сприяють стабільності, прозорості та ефективності правової системи.

Взаємне визнання та підтримка спільних цінностей і принципів, таких як демократія, правова держава, гарантії прав людини та багатоманіття, є важливими складовими цього процесу, адже вони відображають масштабні цілі, які об'єднують країни Європейського Союзу та Ради Європи в їхньому прагненні до стабільності, розвитку та процвітання. «У Договорі про Європейський Союз, із правками внесеними Лісабонським договором 13 грудня 2007 р., чітко зазначено, що в його основі лежить: «натхнення від культурної, релігійної та гуманістичної спадщини Європи, на основі якого сформувалися універсальні цінності — недоторканні і невідчужувані права людської особистості, свобода, демократія, рівність і правова держава» [17, с. 106].

Шляхом спільного прийняття цих цінностей громадяни ЄС відчують свою належність до єдиної європейської сім'ї. Загальне дотримання цих норм визначає курс Європейського Союзу.

Гармонізація - «метод правової інтеграції, на основі зближення внутрішньодержавного права з якоюсь законодавчою моделлю» та стандартизація правових норм у Європейському Союзі, як один із шляхів сприяння міжкультурного діалогу, процес, що відкриває можливості для взаємодії та обміну досвідом між різними культурами та правовими системами, процес зближення між країнами ЄС. Міжкультурний діалог відіграє важливу роль, оскільки виконує функцію обміну інформацією, ідеями та досвідом між країнами. Дані практики охоплюють широкий спектр галузей права, включаючи цивільне, кримінальне, адміністративне, трудове право, що сприяє формуванню консистентної системи правових принципів та норм [12, с. 391].

Перш за все, гармонізація правових норм забезпечує спільну основу для розвитку правових систем країн-членів ЄС. Це сприяє створенню єдиного правового простору, де правила та норми європейського права стають загальноприйнятими для всіх країн-членів. Такими нормативно-правовим актом, до прикладу, є Європейська Угода про права людини та Фундаментальні Свободи. Вона встановлює мінімальні стандарти прав людини, які повинні бути дотримані у всіх країнах-членах.

По-друге, гармонізація правових норм сприяє формуванню спільних цінностей та принципів, які є основою європейської правової ідентичності. Гармонізація правових норм забезпечує однакові права та можливості для всіх громадян Союзу, що сприяє відчуттю справедливості та рівності перед законом у всіх країнах ЄС. Це відображається в узгодженні цінностей та принципів між країнами-членами. Застосування спільних правил та норм у всіх країнах ЄС породжує відчуття спільності та належності до єдиної європейської.

Крім того, у процесі гармонізації правових норм, важливим фактором є збереження культурного різноманіття. Це не призводить до втрати культурної

різноманітності країн-членів, а навпаки, сприяє захисту культурних особливостей та традицій багатоманітної європейської правової ідентичності.

Ю. Оборотов зазначав, що в сучасному світі неможливо уникнути взаємодії між різними правовими культурами – процесу акультурації. У контексті діалогу між правовими культурами визначається їхня унікальність, яка підтверджує існування національних правових систем. Зростання взаємодії між цими культурами сприяє не лише взаємному обміну досвідом, але й вимагає від кожної з них здатності адаптуватися до нових викликів і змін у глобалізованому світі [116, с. 29].

Процес правової акультурації в європейському просторі відображає глибокі зміни в правових системах країн Європи. Правові системи країн Європи постійно взаємодіють на різних рівнях: в законодавстві, судовій практиці, юридичній науці. Як наслідок, це призводить до адаптації і взаємного впливу норм, цінностей і принципів.

Разом з тим, існує ряд механізмів та інструментів, які використовуються для узгодження правових рамок між країнами-членами:

- європейська законодавча діяльність, що включає в себе прийняття законодавчих актів Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу, які визначають стандарти, обов'язкові для всіх країн-членів ЄС. Як приклад, Регламент Європейського парламенту і Ради ЄС про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, яка стандартизує заходи щодо обробки та захисту особистої інформації в усіх країнах ЄС [142];

- міжнародні домовленості: укладення міжнародних договорів та конвенцій між країнами-членами ЄС сприяє гармонізації правових норм через встановлення загальних стандартів та принципів. Наприклад, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, підписана багатьма країнами ЄС, сприяє узгодженню законодавства у цій сфері [87];

- рішення Європейського суду: рішення Європейського суду щодо тлумачення європейського законодавства та захисту прав людини впливають на гармонізацію правових норм, оскільки часто судова практика сприяє внесенню уточнень або узгодженню правил та норм між країнами-членами;
- стратегії та програми: Європейська Комісія розробляє стратегії та програми, спрямовані на гармонізацію правових норм у різних сферах, таких як захист довкілля, внутрішній ринок тощо. Такі ініціативи сприяють створенню єдиної правової системи та сприяють однаковому застосуванню законів у всіх країнах ЄС.

Унікальність правопорядку ЄС, який сформувався на основі міжнародного і внутрішньодержавного права, полягає тому, що його складна конструкція дозволяє унормовувати найрізноманітніші відносини між державами-членами інтеграційного утворення, адаптовувати потреби та інтереси окремо взятих суб'єктів до спільних цілей та загальноєвропейських цінностей, враховувати особливості наднаціонального та міжурядового співробітництва тощо [90, с. 188].

Міжнародні договори та угоди в сфері прав людини та міжнародного права є важливим інструментом для забезпечення захисту прав людини та співпраці між країнами. Міжкультурний діалог в контексті цих договорів відкриває можливості для взаєморозуміння, спільного підходу до вирішення проблем та підтримки загальних цілей.

Міжнародні договори та угоди охоплюють широкий спектр питань, що включає права людини, соціальні та економічні права, права біженців, права дітей, міжнародне гуманітарне право тощо. Ці документи встановлюють мінімальні стандарти, які країни повинні дотримуватися, та надають механізми для моніторингу їх виконання. Права біженців, наприклад, регулюються міжнародними угодами, такими як Женевська конвенція про статус біженців [74], яка визначає правовий статус та захист біженців у всьому світі. Права дітей регулюються, серед інших, Конвенцією ООН про права дитини [73], яка

визнає права кожної дитини на життя, розвиток, участь та захист від будь-яких форм насильства. «Положення біженців є класичним прикладом взаємозалежності міжнародного співтовариства, адже він наочно показує, як проблеми однієї країни безпосередньо впливають на інші держави. Адже недотримання прав людини найчастіше є причиною криз, пов'язаних з біженцями» [81, с. 202].

Міжнародне гуманітарне право визначає правила, що стосуються захисту осіб, що перебувають у конфлікті, та обмеження ведення війни, які регулюються, зокрема, Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами до них.

Ратифікація міжнародних договорів та угод країнами є важливим кроком для їх зобов'язання перед міжнародним співтовариством, що відображає згоду держави з принципами та стандартами, визначеними в цих документах, і підтверджує її готовність діяти відповідно до них. «Ратифікація — це остаточне затвердження договору одним із вищих органів держави відповідно до процедури, передбаченої національним законодавством» [145]. Цей процес передбачає внутрішню легітимацію та забезпечує відповідність міжнародного договору чи угоди внутрішньому праву держави. Ратифікація також включає формальне засвідчення згоди держави бути зв'язаною положеннями договору.

Після ратифікації держава стає стороною у міжнародному договорі або угоді та має обов'язок виконувати свої зобов'язання відповідно до них. Це може включати прийняття відповідних законів, що забезпечують виконання міжнародних стандартів, а також здійснення моніторингу та надання звітності перед міжнародними органами щодо виконання таких зобов'язань.

Моніторинг виконання міжнародних договорів та угод - є завершальним елементом в системі захисту прав людини та забезпечення виконання міжнародних зобов'язань державами. Міжнародні організації, такі як ООН та Європейський суд з прав людини, відіграють важливу роль у цьому процесі, забезпечуючи ефективний механізм моніторингу та надання звітності.

ООН, зокрема, веде моніторинг виконання різноманітних міжнародних договорів у сферах прав людини, соціальних та економічних прав, боротьби з дискримінацією, захисту прав дітей та інших областях. Це здійснюється через різноманітні механізми, включаючи звіти держав-учасниць, проведення експертних обговорень та розгляд петицій від громадян.

Європейський суд з прав людини відповідає за розгляд індивідуальних скарг щодо порушень прав людини в країнах-членах Ради Європи. Він виносить рішення та надає рекомендації з питань відшкодування та усунення порушень прав людини.

Ці організації забезпечують важливий механізм контролю за дотриманням міжнародних стандартів та норм у сфері прав людини. Їхні рішення та рекомендації впливають на держави та сприяють покращенню сфери захисту прав людини.

Держави-учасниці мають зобов'язання періодично подавати звіти щодо виконання міжнародних договорів або угод. Такі звіти містять інформацію щодо прийняття відповідних законодавчих актів та програм, а також про заходи, які були прийняті для виконання зобов'язань.

Сучасним міжнародним законодавством передбачено можливість здійснення контролю міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, які, в свою чергу, проводять експертні оцінки стану виконання міжнародних договорів та угод, шляхом проведення консультацій з урядами, суспільством та іншими зацікавленими сторонами для обговорення питань виконання рекомендацій. «Як приклад, неурядової організації, яка уповноважена наглядати за дотриманням прав людини – це Міжнародний Гельсінський Комітет. Його основними напрямками діяльності є такі: моніторинг стану дотримання правоохоронними органами прав людини в окремих державах; моніторинг правоохоронного законодавства в окремих державах; підготовка доповідей про стан справ у галузі дотримання прав людини правоохоронними органами; оприлюднення таких доповідей для ознайомлення громадськості та

надання їх міжнародним органам із прав людини; участь у розробці міжнародних договорів із прав людини» [144, с. 690].

Узагальнюючи, міжкультурний діалог є складним багатовимірним феноменом, що вимагає комплексного підходу для його розуміння та ефективної реалізації. Одним із основних викликів є врахування різноманітності культур, мов, традицій та переконань, які характеризують країни Європейського Союзу. Історичні конфлікти та територіальні протиріччя у деяких регіонах можуть ускладнювати процес міжкультурного взаєморозуміння та співпраці. Бар'єри мовного та комунікативного характеру, а також соціальні нерівності є додатковими факторами, що ускладнюють міжкультурний діалог у Європі.

Тим не менш, міжкультурний діалог відіграє ключову роль у сприянні взаєморозумінню та толерантності між різними культурами Європи. Зокрема, він сприяє формуванню спільних правових цінностей та зміцненню правової ідентичності серед громадян Європейського Союзу, основна мета якої, є побудова єдиної культурної спільноти.

При дослідженні європейської правової ідентичності враховано два ключові аспекти. По-перше, вплив політичних структур та інституцій, які спрямовані на формування загальної правової культури та спільного історичного досвіду, які вплинули на зміцнення відчуття належності до європейської правової спільноти: законодавчі акти, міжнародні договори, програми освіти та кампанії з підвищення свідомості про європейські правові цінності, історичне минуле. По-друге, індивідуальні фактори, які впливають на сприйняття людьми себе як членів європейської спільноти та виявлення специфічних форм поведінки у сфері права: культурні та соціальні чинники, які сформували сприйняття та поведінку людей у правовій сфері.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

3.1. Європейське право як інструмент формування спільної правової ідентичності

Історія становлення європейського права є комплексною інтеграцією різноманітних культурних, традиційних та політичних факторів, що в постійній динаміці впливали на правові системи протягом історичного розвитку Європи.

Виникнення європейського права сягає своїми коренями у систему римського права, яке зіграло ключову роль у його формуванні. Система римського права, що була витвором античної Римської імперії, характеризувалася своєрідним підходом до права, заснованим на специфічних принципах. «Мова йде не про рецепцію римського права, а про світоглядно-методологічні засади цього права, які зберігають і сьогодні свою життєвість. До них можна віднести, по перше, ідеологічні, які вичерпуються світоглядно-настановчими ідеями римського права, та, по-друге, прагматично-технологічні: сприйняття та використання головних засад технології права, ідей та категорій римського права, норм позитивного римського права як взірця, особливо в процесі кодифікаційної роботи, римсько-правової методики та юридичної термінології» [24].

Римське право, що розглядалося як вища форма правового мислення, стало основою для багатьох аспектів правових систем європейських держав, адже перейняло культурний контекст імперського періоду та пізнішого романського права, а також інтегрувалося з елементами германського права та феодалних структур під час Середньовіччя. В цьому процесі романо-германська синтезована правова традиція створила основу для подальшого розвитку правових інститутів.

Значний вплив на європейську правову спадщину мало і християнське канонічне право, особливо протягом Середньовіччя та Раннього Нового часу. Основними джерелами канонічного права були священні текстів, догмати, канони та декрети, які склалися під впливом богословських дискусій та практики церковного управління. Канонічне право регулювало не лише духовні аспекти життя, такі як богослужіння та доктрина, а й широкий спектр суспільних відносин, таких як шлюб, сім'я, спадщина, кримінальні питання та власність. Одним із основних принципів канонічного права була ідея влади церкви над світською владою, що знайшла відображення у структурі канонічних судів та процедур вирішення конфліктів між духовними та світськими суб'єктами. Крім того, канонічне право відігравало роль у розвитку ідей справедливості, етики та моралі, що стали невід'ємною частиною європейської правової системи.

Історичні події, такі як Друга світова війна та Холодна війна, відіграли вирішальну роль у формуванні європейського правового простору. Друга світова війна призвела до руйнування традиційних політичних, економічних та соціальних структур у Європі, що вимагало створення нового міжнародного порядку для забезпечення миру та стабільності. Внаслідок цього було засновано Організацію Об'єднаних Націй, основним напрямком діяльності якої стало забезпечення міжнародного миру та безпеки.

У післявоєнний період на континенті з'явилися різноманітні міжнародні організації, що мали на меті сприяти міжнародній співпраці та зміцненню безпеки суспільства. Як зазначає І. Маринів діяльність ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики стала спрямовуватися на забезпечення миру, шляхом поглибленої співпраці в сферах захисту прав людини, тероризму, цивільної безпеки й оборони, тощо [95, с. 84].

Рада Європи, що була заснована у 1949 році, стала першою міжнародною організацією, яка була спрямована на співпрацю між країнами Європи в таких сферах, як права людини, демократія, правосуддя, культура та безпека. В

подальшому вона сприяла створенню Європейської Конвенції з прав людини та інших міжнародних правових інструментів, що сьогодні визначають стандарти захисту прав людини в Європі. Треба зазначити також, що вплив «інтеграційних процесів, що супроводжувались створенням спільного ринку, об'єктивно призвели до появи, збагачення та універсалізації каталогу прав і свобод людини і громадянина в Європейському Союзі» [97, с. 67].

З метою взаємодопомоги та оборонної підтримки між країнами Північної Америки та Європи виник Північноатлантичний альянс, який став важливим стратегічним союзом між учасниками.

«XIX століття кардинально повернуло розвиток європейського суспільства у сторону появи і вдосконалення правовідносин у різних галузях суспільного життя, усе більші сфери якого вимагали правового регулювання. Нації стали розуміти, що тільки формування законного правового поля в країні може дати їм відповідний розвиток. Взаємовідносини як між звичайними людьми, так і між цивільними станами все більш ускладнювались, тому країни як ніколи потребували законів, які б утримували порядок. XIX століття стало періодом, коли було повністю сформовано як капіталістичне суспільство сучасного типу, так і класичне позитивне право європейських країн. І у XX століття Європа вступила вже із сформованими галузями права сучасного типу, що стало трампліном для подальшого активного розвитку європейського права, результатами якого, ми користуємось на сьогоднішній день» [132].

25 березня 1957 року в Римі були підписані два ключові договори - про створення Європейської економічної спільноти та Європейської спільноти з атомної енергії. «Європейське співтовариство сформувалося у результаті європейського інтеграційного процесу та пов'язане зі створенням основних європейських організацій, а саме: Європейське об'єднання вугілля та сталі, Європейське економічне співтовариство» [147]. Необхідно зазначити, що сам Європейський Союз був створений в 1992 році на основі Маастрихтського договору.

Становлення та розвиток Європейського Союзу викликали народження унікального явища - права ЄС, що призвело до формування специфічного правового порядку та унікальної загальноєвропейської правової ідентичності, характерних для цієї інтеграційної структури. Цей порядок характеризується особливою правовою системою та унікальними джерелами і принципами, які властиві саме європейському праву.

«У рамках Європейського Союзу була створена унікальна система регулювання суспільних відносин, яка суттєво відрізняється від класичних систем національного та міжнародного права. Гетерогенність і багаторівнева структура цього інтеграційного об'єднання обумовила гнучкість і різноманітність способів формування правових норм, а також засобів їх вираження та фіксації, тобто джерел права. Поєднання елементів і початків міжнаціональної і наднаціональної правотворчості та складність внутрішньої структури Європейського Союзу обумовлюють своєрідність європейського права. Дійсно, кажучи про нормативну структуру права Європейського Союзу, складно не помітити, що ця правова система поєднує в собі як міжнародно-правові джерела, так і джерела, автономно сформовані інститутами Європейського Союзу» [167].

Невід'ємною складовою системи правового регулювання Європейського Союзу є такі правові інструменти, як договори, директиви та регламенти. Для досягнення глибокої інтеграції в Європейський Союз необхідно не лише зближення економічних та політичних аспектів між країнами-членами, але й гармонізація їх правових систем, однією з складових яких є правова ідентичність, як прояв правової свідомості та правової культури. Країни-члени мають прийняти та впровадити спільні стандарти та правила, які регулюють різні сфери життя, від торгівлі та економічних відносин до захисту прав людини та екологічного розвитку.

Формування спільного законодавства ЄС вимагає розробки та узгодження різних правових актів, таких як директиви, регламенти та рішення, які мають

бути прийняті й втілені в національні закони країн-членів. Цей процес також включає створення спеціальних механізмів для забезпечення однакового тлумачення та ефективного застосування правових норм у всьому Союзі. Для досягнення цієї мети ЄС використовує різноманітні інструменти, включаючи механізми взаємного нагляду, процедури порушення та судового контролю, що дозволяють забезпечити виконання правил ЄС країнами-членами та здійснювати захист прав громадян та підприємств всередині одного ринку.

Так, договори ЄС визначають фундаментальні принципи та механізми функціонування Союзу, закріплюючи права та обов'язки країн-членів. Вони встановлюють основні принципи співробітництва та процедури прийняття рішень. Наприклад, Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу встановлюють основні принципи та механізми функціонування ЄС. Шляхом встановлення єдиних стандартів, які мають бути втілені в національне законодавство, ЄС створює спільний правовий простір.

Для досягнення уніфікації законодавства та встановлення мінімальних стандартів у різних сферах, Європейський Союз використовує запровадження директив. Ці документи визначають конкретні цілі або стандарти, які мають бути досягнуті державами-членами до певного строку, при цьому країни-члени мають право самостійно визначати методи досягнення цих цілей у межах свого внутрішнього законодавства [63]. Їх практичне значення полягає у забезпеченні однакового рівня захисту прав та інтересів громадян у всіх країнах-членах, сприяючи врегулюванню питань, що стосуються внутрішнього ринку, соціальних стандартів, екології, трудових відносин тощо, що, відповідно, впливає на формування певної правової ідентичності, як громадян, які проживають на території вищезазначених держав, так і безпосередньо держав, які входять до Європейського Союзу.

Важливим елементом уникнення розбіжностей у тлумаченні та застосуванні правових норм, що забезпечує функціонування єдиної правової

системи є регламенти. Регламенти Європейського Союзу мають пряму юридичну силу і автоматично стають чинними в усіх країнах-членах без необхідності їх транспонування в національне законодавство. Таким чином реалізуються фундаментальні принципи ЄС – принцип рівності усіх громадян ЄС та принцип недискримінації, про які ми наголошували раніше.

Застосування таких правових механізмів впливає на формування загальноєвропейської правової ідентичності, оскільки надає можливість громадянам Європейського Союзу реалізовувати свої права відповідно до загального набору правил, стандартів та цінностей. Гармонізація законодавства та встановлення єдиних правових норм сприяє формуванню спільних цінностей серед країн-членів ЄС. Громадяни можуть бути впевнені у тому, що їхні права та свободи захищені на однаковому рівні в усіх країнах Європейського Союзу, що, звичайно, позитивно впливає на підвищення довіри та взаєморозуміння між націями.

Деякі вчені вважають, що «унікальність права ЄС пов'язана із тим, що саме воно стало правом першого інтеграційного утворення на континенті, яке втілювало ідею об'єднаної Європи, про яку «мріяло» кілька поколінь європейських вчених, починаючи ще із XIX сторіччя. Унікальність права ЄС підтверджує і застосування його принципів. Адже, фактично, вперше в історії правової науки принципи регіональної міжнародної організації почали діяти як обов'язкові наднаціональні для усіх держав-членів» [91].

Слід зазначити важливість впливу міжнародного документу, що є спільною основою для захисту прав і свобод у всіх країнах-членах Європейського Союзу, а саме Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

«Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. відображає колективне розуміння універсальних моральних і правових норм для населення всієї Європи. Стаючи учасниками Конвенції,

відповідні держави повинні забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права, передбачені в правових положеннях Конвенції» [4].

Ратифікація Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод відображає загальні цінності, які поділяються країнами Європи та сприяє створенню єдиного правового простору. Попередні рішення та тлумачення Європейським судом з прав людини щодо питань, що стосуються Конвенції, відображають спільні правові принципи та стандарти, що використовуються надалі для захисту прав і свобод у всіх країнах-учасниках. Це сприяє формуванню єдиної правової культури та загальної правової ідентичності в рамках Європи, підтримує загальноєвропейські цінності та принципи, які становлять основу сучасного європейського права.

«Важливу роль в організаційно-правовому механізмі ЄС відіграють виконавчі органи: Європейська Комісія – Рада ЄС, які демонструють виникнення у міжнародному співтоваристві принципово нового за правовою природою та змістом типу інституціоналізації інтеграційних процесів. Останні у межах ЄС розширюються та поглиблюються, набуваючи все більш визначених форм і способів самореалізації» [55].

Виникнення співтовариств для реалізації принципів Європейського Союзу є ключовим аспектом європейської інтеграції. Співтовариства, такі як Європейська Комісія, Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу, виконують функції, спрямовані на забезпечення відповідності законодавства та політик ЄС принципам, що лежать в основі його створення.

Європейські Співтовариства можна розглядати як особливий тип регіональних міжурядових організацій у контексті міжнародного права. Вони відрізняються від інших міжнародних організацій своєю специфічною структурою, великим обсягом повноважень та високим рівнем правотворчої активності. Завдяки угодам, на яких базується їхнє створення, та активній роботі з формування правових норм, вони створили ефективний механізм перенесення європейського права у національні правові системи країн-членів.

Це робить їх унікальними серед інших регіональних міжурядових організацій, а саме - міжнародних організацій, спрямованих на інтеграцію.

Внаслідок взаємодії та спільної діяльності різних інституцій Європейського Союзу відбувається формування загальноєвропейської правової ідентичності. Європейська Комісія, як головний виконавчий орган, грає ключову роль у формулюванні та реалізації правової політики ЄС. По-перше, вона сприяє формуванню загального курсу спільних європейських цінностей та ідеалів шляхом розробки та впровадження механізмів, що сприяють співпраці, розвитку та підтримці культурного та соціального розмаїття в межах Європейського Союзу. По-друге, однією з цілей діяльності Європейської Комісії є розвиток механізмів спільної ідентифікації, які посилюють почуття належності до єдиного європейського простору. Цей процес відбувається шляхом запровадження спільних ініціатив в галузях молодіжної політики, освіти та культури, спрямованих на підтримку взаєморозуміння та спільної ідентифікації [64, с. 262].

Європейський Парламент – представницький орган Європейського Союзу, функцією якого є прийняття законодавчих актів ЄС – використовує у своїй діяльності ряд механізмів, які базуються на принципах соціальної інтеграції. Структура та процес прийняття рішень у Європейському Парламенті відображає забезпечення обов’язкового представництва інтересів громадян ЄС, що веде до відкритого діалогу на європейському рівні [136, с. 47]. Це сприяє формуванню одного з важливих аспектів загальноєвропейської ідентичності - взаєморозуміння між різними культурами та національностями. Під час здійснення своїх повноважень щодо прийняття законодавчих актів ЄС, Парламент впливає на відтворення у ньому спільних цінностей. Шляхом участі у процесі прийняття рішень та обговореннях з іншими інституціями ЄС, він сприяє виробленню загальних підходів до ключових питань, таких як культура, освіта, економіка та соціальна політика.

Крім того, через програми та ініціативи з підтримки молоді, освіти та культури, які фінансуються з бюджету ЄС, Парламент стимулює культурний обмін та співпрацю між країнами-членами. Наприклад, Європейський Парламент активно підтримує програму «Erasmus+», метою якої є студентський міжкультурний обмін. Академічна мобільність сприяє формуванню спільної ідентичності, розширюючи горизонти молоді шляхом обміну культурними цінностями. Діяльність Парламенту направлена на зміцнення відчуття належності до єдиного європейського правового простору.

Як зазначалося, одним із визначальних принципів для існування загальноєвропейської правової ідентичності для правової системи є захист прав громадян у Європейському Союзі; він базується на концепції верховенства права та додержання прав людини [146, с. 28]. Вагомою ланкою у процесі консолідації загальних європейських правових цінностей є судова система ЄС. Загальною метою діяльності європейських органів судової влади є забезпечення довіри громадян до правової системи, зміцнення легітимності її інститутів та забезпечення сталого розвитку європейського суспільства. Їхня діяльність базується на принципах правової стабільності, прозорості та справедливості в Європейському Союзі, а також у захисті прав та свобод громадян.

Правова стабільність у Європейському Союзі, як постійний стан збереження надійності правових норм і процедур, забезпечує основу для діяльності усіх учасників правової системи. Ця стабільність виражена у впевненості в тому, що правові норми залишаються стійкими та незмінними протягом тривалого періоду, що дозволяє прогнозувати наслідки їхнього застосування. Наприклад, принципи, закладені у Договорі про функціонування Європейського Союзу, встановлюють основи правової системи ЄС і змінюються лише за умови процедурного та конституційного реформування, забезпечуючи таким чином стабільність і прогнозованість правового середовища для громадян ЄС. Регулювання правових відносин в

Європейському Союзу відбувається на основі незмінних принципів, таких як принципи правової держави, верховенства права, рівності перед законом тощо [54, с. 63]. Ці принципи пронизують всю правову системи ЄС і не піддаються значним змінам або порушенням, що також, в свою чергу, забезпечує стабільність правових норм.

Публічний доступ до законів, рішень судів, адміністративних процедур та інших документів, які стосуються правової діяльності Європейського Союзу забезпечує прозорість правової системи Європейського Союзу. Прозорість є важливим елементом демократичного управління і правової держави, оскільки вона забезпечує громадянам можливість ефективно контролювати дії влади і правоохоронних органів, а також брати участь у процесах прийняття рішень.

В Європейському Союзі діють механізми публічного обговорення проектів законів та стратегій, що надає можливість громадськості вносити свої пропозиції та коментарі щодо правових актів. Такого роду механізми сприяють зміцненню довіри до правової системи ЄС та відчуттю спільності між її членами, як наслідок, утвердженню спільної правової ідентичності.

Дотримання принципів правової держави та верховенства права, що є основоположними принципами європейського права, знаходять своє відображення у принципі справедливості правової системи Європейського Союзу та діяльності органів судової влади. Реалізація цих принципів забезпечує незалежність судової системи від будь-яких зовнішніх впливів і гарантування всім учасникам процесу рівність перед законом.

Вважаємо за доцільне окремо зупинитися на діяльності органів судової влади Європейського Союзу. «Загальновизнаною рисою європейської інтеграції, яка багато в чому характеризує її унікальність, є її безумовний інтеграційно-правовий характер. За десятиліття, що минули з моменту укладення перших договорів про заснування Європейських Співтовариств і Союзу, в рамках ЄС були створені не тільки всеосяжна і розгалужена правова система, але й ефективний механізм захисту норм європейського права. Центральне місце в

цьому механізмі займає судова система Європейського Союзу, що складається з Суду, підпорядкованого йому Загального суду (раніше - Суд першої інстанції) та спеціалізованої судової палати - Суду у справах публічної служби» [10].

Суд Європейського Союзу є найвищим органом судової влади ЄС, ключовим завданням якого є утворення європейського правового простору через тлумачення та застосування законодавства ЄС. Його рішення мають обов'язковий характер для всіх країн-членів та визначають стандарти правової практики в ЄС. Європейський суд, переважно інтерпретуючи європейське право, виконує важливу місію у формуванні єдиних стандартів та принципів, які сприяють побудові єдиної правової системи ЄС.

Важливою функцією Суду Європейського Союзу є вирішення спорів щодо інтерпретації та застосування європейського права. Суд розглядає справи, які стосуються різних аспектів європейського законодавства, таких як торгівля, конкуренція, права людини, і виносить рішення, які мають значний вплив на всю європейську правову систему. Наприклад, у справі *Simmenthal*, Суд Європейського Союзу встановив принцип прямої застосовності та пріоритетності права ЄС над національним правом, що в подальшому сприяло утвердженню єдиного правового простору в ЄС, що напряду впливає на відповідну правову ідентичність [195].

«Суд ЄС забезпечує дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень договорів. Правозастосовча діяльність Суду ЄС, як і діяльність інших органів, на які покладається функція застосування права, проявляється не лише в рамках передбаченої процесуальними нормами процедури розгляду справи, а і проявляється у рішеннях, які змінюють юридичну практику, вносять пропозиції стосовно вдосконалення норм прав. Питання щодо з'ясування змісту та сутнісних ознак правозастосовчої діяльності Суду Європейського Союзу є особливо важливим в контексті дослідження впливу рішень Суду ЄС на розвиток права Європейського Союзу» [179].

Суд Європейського Союзу виступає своєрідним каталізатором формування та утвердження спільної правової ідентичності в Європейському Союзі, оскільки його рішення встановлюють єдині стандарти та принципи, які обов'язково мають дотримуватися всіма країнами-членами, так формується довіра до правової системи ЄС.

Європейський суд з прав людини, відомий також як Європейський суд у Страсбурзі, не входить до структури Європейського Союзу, але має вирішальне значення для захисту прав людини в Європі. Він функціонує на підґрунті Європейської конвенції з прав людини та протоколів до неї, що є фактично джерелом охорони прав та свобод в європейському контексті та практичної реалізації таких прав. «В рішеннях Суду ЄС підкреслюється, що незважаючи на те, що Співтовариство не є стороною ЄКПЛ, він застосовує її як частину принципів права, «спільних для держав-членів» [96, с. 183].

Основна мета діяльності ЄСПЛ полягає у вирішенні скарг громадян щодо порушень їхніх прав, передбачених у Конвенції, державами-членами. Рішення, ухвалені судом, є обов'язковими для виконання країнами-членами, що гарантує їхню правову зв'язаність з міжнародними стандартами прав людини.

«Основоположення ЄСПЛ передбачають можливість індивідуальних скарг. Кожна особа, яка вважає, що її права за Конвенцією порушено, може звернутися до Суду після вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Крім індивідуальних скарг, ЄСПЛ може розглядати колективні скарги, які подаються неправліннями організаціями та іншими групами осіб, які представляють інтереси жертв порушень прав людини. Рішення, прийняті ЄСПЛ, є обов'язковими для країн-членів» [39].

Практика ЄСПЛ є обов'язковою для застосування національними судами, оскільки вона є «офіційною формою роз'яснення» основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих ЄКПЛ. Тому практика ЄСПЛ є частиною самої ЄКПЛ, а отже, й частиною національного законодавства [153].

Історично значущі рішення Європейського суду з прав людини відображаються у справах, які змінювали правові парадигми та забезпечували більш широкий захист прав людини. Наприклад, у справі «Dudgeon проти Сполученого Королівства», суд визнав порушення Конвенції у зв'язку з законами, що криміналізували одностатеві стосунки у Північній Ірландії. Це рішення відкрило двері для захисту прав ЛГБТ-спільноти та підштовхнуло проведення законодавчих змін у багатьох країнах [158].

У результаті діяльності ЄСПЛ відбувається підвищення рівня захисту прав людини в Європі та утвердження єдиного стандарту правових гарантій для всіх країн-членів Європейської конвенції з прав людини. Такий процес сприяє зміцненню правової демократії та забезпечує стабільність та відповідальність держав перед своїми громадянами у сфері захисту їхніх основних прав і свобод.

Таким чином, європейське право виступає каталізатором для формування європейської правової ідентичності через ряд важливих чинників. По-перше, сама ідея європейської інтеграції передбачає створення спільного правового простору, де країни-члени спільно працюють над вирішенням правових питань та формуванням єдиної нормативної бази. Виходячи з цього, європейське право надає можливість гармонізації законодавства між країнами-членами, сприяючи зближенню їхніх правових систем.

По-друге, європейське право впливає на формування загальноєвропейської правової ідентичності шляхом створення спільних стандартів і цінностей, які визнаються та приймаються усіма без виключення країнами-членами Європейського Союзу. Зокрема, це стосується врахування у діяльності правової системи базових для ЄС принципів демократії, прав людини та правової держави.

Нарешті, роль європейських інституцій, зокрема діяльність Європейського суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, встановлює однозначні правові прецеденти та забезпечує дотримання прав людини та основних принципів правової держави у всіх країнах-членах. Це дозволяє

громадянам відчувати спільність цінностей та прав, що сприяє формуванню та утвердженню загальноєвропейської правової ідентичності. Поза судовими інституціями, у своїй діяльності європейське право використовують Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада Європи тощо, які виступають ініціаторами правових реформ та забезпечують гармонізацію законодавства в контексті зміцнення довіри громадян до правової системи Європи.

Європейське право виступає не лише інструментом, але й фундаментом для формування загальноєвропейської правової ідентичності, яка є важливим елементом спільного культурного та правового простору Європи.

3.2. Практика реалізації загальноєвропейської правової ідентичності: сучасні виклики

Із зростанням індивідуалізму та розвитком демократичних ідеалів почали формуватися нові уявлення про особисту ідентичність. Люди стали більш свідомими та стали відчувати потребу визначити себе в суспільстві. Цей процес відображається у формуванні політики ідентичності, яка стала важливою складовою сучасного суспільства.

З самого початку свого існування Європейський Союз встановлював як свою мету поширення загальних європейських цінностей на території всіх країн-учасниць Союзу. Це сприяло будівництву спільної ідентичності держав, що входять до організації, та забезпечувало їх єдність

Френсіс Фукуяма у своїй книзі «Ідентичність: Потреба в гідності та політика обурення» звертає увагу на європейську ідентичність і вплив глобалізації на формування цієї ідентичності. Він висловлює думку про те, що глобалізація може викликати обурення серед тих, хто відчуває загрозу своїй культурній, національній або етнічній ідентичності. Фукуяма наголошує на важливості збереження та розвитку спільних європейських цінностей, таких як

демократія, права людини, рівність та міжкультурний діалог. Він підкреслює, що збереження європейської ідентичності в умовах глобалізації потребує пошуку балансу між збереженням національних та культурних особливостей кожної країни-члена Європейського Союзу та спільними європейськими цінностями та ідеалами [168].

Виклики, що постають перед європейською правовою ідентичністю відображаються в складності та мінливості контексту, в якому формується спільна правова культура на європейському континенті. Вони є результатом впливу різноманітних чинників, які ускладнюють процес консолідації загальноєвропейських правових стандартів та цінностей.

У контексті європейської правової ідентичності процес формування загальноєвропейських правових цінностей і норм є досить складним та вимагає врахування різноманітних факторів: історичні традиції, культурні особливості, спільні цілі і принципи, що лежать в основі Європейського Союзу.

Процес створення європейської правової ідентичності передбачає розвиток єдиного правового простору, де права та обов'язки громадян та урядів країн-членів ЄС узгоджуються на основі спільних цінностей та принципів. Створення такої європейської правової ідентичності ставить перед собою завдання сприяти консолідації та єдності між країнами ЄС у правовій сфері, що в свою чергу сприятиме розвитку спільних цінностей та зміцненню правової демократії в Європі.

В Європі спостерігається значна різноманітність правових систем, що походить від різних юридичних традицій, культурних впливів та історичного контексту кожної країни. Це різноманіття створює виклики для процесу стандартизації та гармонізації правових норм між країнами.

Різниця у правових системах виникає через відмінність шляхів розвитку права у кожній країні, включаючи різні правові традиції, такі як римське право, загальне право, ісламське право тощо. У більшості країн Західної Європи переважає англо-саксонська правова система, яка ґрунтується на законах та

прецедентах, тоді як у країнах Східної Європи в основі лежить романо-германське право [47, с. 150]. З романо-германської системи у систему ЄС перейшли принципи, що стосуються домінування нормативно-правових актів як основного джерела права, а також нормативність правових норм. Законодавчі акти та регуляції, прийняті на рівні Європейського Союзу, мають пріоритет перед іншими джерелами права, і їх виконання є обов'язковим для всіх країн-членів. З англо-саксонської правової системи ЄС взяла принцип застосування прецедентного права. Це означає, що рішення, прийняті в судових справах, можуть мати значення як при вирішенні подібних справ у майбутньому, так і при інтерпретації законодавства. Крім того, країни, які були під впливом соціалістичного режиму, мають свої унікальні правові системи, наприклад, у сфері власності та контролю над економікою. Така розбіжність стає перешкодою для створення єдиного європейського правового простору, оскільки вимагає гармонізації правових норм між різними системами.

На нашу думку, така різниця у правових системах країн Європейського Союзу може стати і джерелом інновацій та розмаїття. Після вступу країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу, їхні правові системи стали більш схожими на західноєвропейські. Це посприяло гармонізації правового простору ЄС.

«Все ж таки правова система Європейського Союзу зберігає дуалізм, що виходить з факту наявності двох різних груп правових норм: власне права Європейського Союзу та національного законодавства держав-членів ЄС» [47, с. 150]. Така ознака відображає складність та багатогранність європейського правового порядку; країни-члени можуть зберігати свою унікальну правову та культурну ідентичність, що дозволяє зберегти специфіку кожної країни - власну правову ідентичність.

У контексті формування загальноєвропейської правової ідентичності, мовна та культурна різноманітність у Європі може викликати деякі труднощі, оскільки має вплив на сприйняття права та його застосування. Історичні події

визначили складну мозаїку культур, мов та правових систем у Європі. Період колоніальних завоювань спричинив величезні зміни, в результаті яких мови та культури колонізаторів були імпортовані до багатьох країн. Цей процес призвів до формування мовного і культурного плюралізму у багатьох регіонах Європи.

Поступово міграції та війни в Європі призвели до змішування культур, зокрема, через формування діаспор та переміщення народів. Наприклад, після Другої світової війни багато людей були змушені переселятися, що призвело до змішаних культур багатьох країн.

«Європейський Союз створювався передовсім на економічних засадах, і принципи культурної співпраці довгий час не були для нього пріоритетними. Засади і принципи розвитку культури, які ми сьогодні називаємо «культурною політикою» ЄС, розроблялися протягом досить довгого періоду, і перший план культурної діяльності був прийнятий Європейською Комісією лише у 1977 році. Першими заходами з формування спільного європейського гуманітарного простору було створення умов для «спільного ринку телевізійного мовлення» (1989 рік, директива «Телебачення без кордонів») та здійснення певних заходів з охорони культурно-історичної спадщини. З Європейського соціального фонду, Європейського фонду регіонального розвитку фінансувалися надання творчих стипендій, підтримка літературних перекладів, проведення окремих заходів у культурній сфері» [56, с. 21].

Таке різномаяття історичних, культурних та соціальних факторів створюють складну мозаїку, яка визначає сприйняття та застосування права. Культурний релятивізм вказує на те, що культурні цінності та норми можуть відрізнятися в залежності від культурного контексту. Це означає, що сприйняття права та його застосування може відрізнятися в різних культурних середовищах.

Дещо ускладнює сприйняття та застосування права на міжнародному рівні мовний бар'єр. Наприклад, мовна різниця може призвести до того, що громадяни країн, де вживаються декілька мов, можуть мати обмежений доступ

до правової інформації або можуть мати складнощі з представленням своїх прав у міжнародних судових органах. «Існуючий сьогодні в ЄС мовний режим став результатом здійснення певної мовної політики всередині спільноти, а також її реалізації національними урядами країн-членів. Деякі науковці поділяють мовну політику ЄС за наступними критеріями:

- в залежності від суб'єктів та об'єктів реалізації на інституційну та поза інституційну;
- в залежності від рівнів реалізації на наднаціональну, національну та регіональну» [160].

Одним із способів подолання цих викликів є забезпечення доступу до правової інформації та ресурсів у різних мовах, а також розвиток механізмів співпраці та обміну досвідом між країнами для сприяння взаєморозумінню та вирішенню правових питань на міжнародному рівні.

Важливо також зазначити, що різні культури країн Європи впливають і на сприйняття правових норм. Оскільки право є рефлексією культурних цінностей та суспільних норм, його сприйняття та застосування може значно відрізнятися в різних країнах та серед різних культурних груп. Так, через широкий спектр культурних традицій у країнах Європи можуть існувати відмінності у сімейному законодавстві, що стосується шлюбу, розлучення, опіки над дітьми, спадщини. Наприклад, в одній країні шлюб може бути розглядатися як релігійна церемонія, в іншій — як цивільний договір.

Плюралізм культурних контекстів призводить до відмінностей у сприйнятті норми свободи слова. Наприклад, деякі країни можуть мати більш обмежений підхід до висловлювання думок, що вважаються образливими або пропагандистськими, у порівнянні з іншими країнами, де це може бути реалізовано більш вільно.

Різні країни мають різні підходи до захисту прав меншин, таких як етнічні, релігійні або сексуальні меншини. Наприклад, законодавством деяких

країн гарантується захист прав ЛГБТ осіб, тоді як інші можуть бути менш толерантними у цьому плані.

«Єдність у різноманітності» – відоме вже гасло європейці перекладають рідними мовами. Унікальна барвистість девізу Європейського Союзу та Ради Європи віддзеркалена в розмаїтому офіційному звучанні. Запровадження поняття «громадянин ЄС» не означає скасування національного громадянства. Європейський Союз сьогодні є одним із найбільших донорів гуманітарної допомоги у світі. Процес розширення ЄС і Закони, які гарантують чотири основні свободи Європейського Союзу (вільний рух товарів, осіб, послуг, капіталу), сприяють мультикультурному та багатомовному характеру ЄС» [182, с. 317].

Таким чином, для подолання викликів, пов'язаних з мовною та культурною різноманітністю в Європі, необхідно розробляти стратегії, які сприятимуть взаєморозумінню та взаємодії між різними культурами та мовами, а також забезпечувати увагу до культурних особливостей у формуванні європейської правової ідентичності.

Предметом широкої дискусії та дебатів у політичних колах, а також серед громадськості в Європейському Союзі є міграція. Міграція та пов'язані з нею політичні проблеми є одними з найважливіших пунктів на порядку денному в Європі і це, звісно, відбивається на практиці існування та реалізації загальноєвропейської правової ідентичності.

Зростання міграційних потоків викликає питання щодо безпеки та контролю за кордонами. Більшість країн Європи стикаються з необхідністю зміцнення своїх кордонів, розробки механізмів для управління міграційними потоками. Міграційні потоки можуть надмірно тиснути на певні регіони або країни, що створює нерівновагу у їх розподілі, яка призводить до соціальних, економічних та політичних напружень. Такі процеси можуть викликати міжкультурні конфлікти. Наприклад, виникають суперечності щодо різниці у

цінностях та підходах до певних питань, таких як релігія, гендерні ролі або сексуальна орієнтація.

Деякі вчені дотримуються думки, що занадто велика підтримка культурного різноманіття може призвести до утворення ізольованих етнічних спільнот, що сприяє розділенню суспільства [67, с. 109].

Мігранти часто стикаються з дискримінацією на різних рівнях, включаючи доступ до роботи, житла та освіти. Вони можуть бути об'єктами стереотипів, пересудів та ворожнечі у суспільстві, що ускладнює їхню інтеграцію та погіршує їхнє благополуччя. Багато мігрантів мають обмежений доступ до правової допомоги через фінансові, мовні, культурні перешкоди, що ускладнює їх можливість захищати свої права.

Крім того, деякі мігранти потрапляють у небезпечні ситуації через нелегальні міграційні шляхи, недобросовісних роботодавців: вони можуть опинитися у рабстві або сексуальній експлуатації.

Проблемою мігрантів у Європі також стає те, що вони стикаються з довгими чергами, бюрократичними перешкодами, що призводить до втрати довіри до захисту в разі несправедливого вирішення їхніх справ.

Регулювання міграційних процесів у Європі має довгий шлях еволюції підходів до цієї складної проблеми протягом останніх десятиліть. Римський договір та наступні акти стосувалися переважно свободи пересування громадян країн-членів Європейського економічного співтовариства, не приділяючи належної уваги саме правам мігрантів. В ті часи, міграція не вважалася важливою проблемою, і основна увага була спрямована на економічну інтеграцію та співпрацю між країнами-членами. Однак з появою значних міграційних потоків у Європі, особливо в останні десятиліття, стали динамічно наростати проблеми, пов'язані з правами мігрантів, що вимагало перегляду законодавства та політики ЄС у цій сфері.

Виокремлення прав мігрантів в Маастрихтському договорі 1992 року свідчить про зростаючу увагу до цієї теми на рівні ЄС, що відображало потребу

в узгодженому та комплексному підході до міграційних питань, зокрема щодо правового захисту та інтеграції мігрантів у суспільство [98].

Дискусії серед законодавців ЄС про те, як краще керувати міграційними потоками, як забезпечити адекватний захист прав мігрантів та як збалансувати це з національними інтересами, продовжуються й нині.

Політична роздробленість та різні підходи до правових питань між європейськими країнами є однією з ключових перешкод на шляху формування спільної правової ідентичності. Політичні підходи можуть розходитися щодо багатьох аспектів правового регулювання, включаючи міграційну політику, права людини, захист меншин, екологічні стандарти тощо. Таким чином європейська спільнота стикається з нерівністю у застосуванні законів, конфліктів між країнами, складнощів у вирішенні спільних правових питань.

Політичний процес у Європейському Союзі був сформований та почав активно розвиватися разом із процесом європейської інтеграції, що почався в 1950-их роках під керівництвом шістьох західноєвропейських країн. Цей процес привів до створення Європейської економічної спільноти, яка пізніше перетворилася в Європейський Союз. Політичні процеси у ЄС мають прямий значний вплив на правову систему країн-членів та загалом на право ЄС. На нашу думку, найбільш значущі способи політичного впливу на формування права:

- вплив політичних рішень на утворення та зміну правових актів;
- впровадження та дотримання права ЄС за допомогою політичних рішень;
- правова практика в країнах-членах.

Політичні рішення, прийняті на рівні ЄС, часто визначають правові акти, які мають бути прийняті або змінені. Це можуть бути рішення про прийняття нових директив, регламентів або рішень Суду Європейського Союзу, які визначають стандарти та правила, що повинні бути застосовані в країнах-членах. Основні політичні рішення в ЄС приймаються у процесі законодавчої

діяльності, який в тому числі включає участь Європейського парламенту, Ради Європейського союзу та Європейської комісії [63]. Ці політичні органи приймають рішення щодо різних аспектів європейської політики, таких як економіка, торгівля, міграція, енергетика, екологія, права людини та багато інших. Результати цих рішень відображаються у вигляді правових актів. Наприклад, Європейський парламент та Рада Європейського союзу можуть приймати директиви, які встановлюють мінімальні стандарти та вимоги для країн-членів у певних сферах, таких як захист навколишнього середовища, права споживачів чи забезпечення працівників. Регламенти, з іншого боку, мають загальну юридичну силу та безпосередньо застосовуються в усіх країнах-членах. Таким чином, політичні рішення на рівні ЄС визначають правові стандарти та норми регулювання, які повинні бути дотримані країнами-членами. Це створює основу для правової системи Європейського Союзу та сприяє єдності та координації у законодавчій діяльності між країнами-членами.

Політичні рішення також визначають механізми впровадження та дотримання права ЄС в національних правових системах. Впровадження та дотримання права Європейського Союзу в національних правових системах країн-членів є ключовим етапом у процесі європейської інтеграції. Політичні рішення, прийняті на рівні ЄС, визначають механізми цього впровадження та забезпечують дотримання стандартів та правил ЄС у всіх її країнах-членах. Цей процес включає такі етапи:

- транспонування директив: директиви ЄС - одні з основних правових актів Європейського Союзу і встановлюють загальні цілі та принципи, які країни-члени повинні втілювати в національне законодавство. Проте, директиви не мають безпосередньої юридичної сили у національних системах, тому кожна країна-член має транспонувати вміст директиви в свої внутрішньодержавні нормативно-правові акти [63];
- процес транспонування: цей процес включає в себе адаптацію тексту директиви до внутрішньодержавного права, визначення компетентних органів

для виконання директиви, розробку необхідних адміністративних та процедурних механізмів для забезпечення виконання вимог директиви;

- моніторинг та контроль: після транспонування директиви в національне законодавство, важливо забезпечити її відповідність та дотримання, що включає в себе моніторинг застосування законодавства та його ефективність, а також контроль за відповідальністю за порушення закону;
- співробітництво та координація: Європейська Комісія має право порушувати справи перед Судом ЄС у випадках недотримання права ЄС країною-членом. Крім того, існують механізми співробітництва та координації між країнами-членами для забезпечення взаємного розуміння та впровадження європейських норм.

Таким чином, політичні рішення на рівні ЄС визначають механізми та процедури для впровадження та дотримання права Європейського Союзу в національних правових системах країн-членів, що сприяє забезпеченню єдності у правовому регулюванні на рівні ЄС та забезпечує ефективну реалізацію політичних цілей та стратегій Союзу.

Визначення правової практики є важливою складовою європейської правової системи, яке на пряму впливає на практику реалізації загальноєвропейської правової ідентичності, а рішення Суду Європейського Союзу та політичні рішення на рівні ЄС грають вирішальну роль у цьому процесі. Суд Європейського Союзу є головним органом з розгляду справ з питань права ЄС. Під його юрисдикцією розгляд суперечок між країнами-членами, європейськими інституціями, приватними особами щодо тлумачення та застосування європейського права. Рішення Суду встановлюють прецеденти та правові стандарти, які мають вагомий вплив на правову практику в країнах-членах [157]. Наприклад, у разі суперечностей у тлумаченні певної директиви, рішення Суду може визначити її справжнє значення та обсяг застосування.

Крім судової діяльності, політичні рішення, які приймаються на рівні ЄС, також впливають на правову практику в країнах-членах. Наприклад, прийняття

нових законодавчих актів чи регулятивних положень на рівні ЄС може стимулювати зміни в національному законодавстві та правопорядку країн-членів, щоб вони були сумісні з європейськими нормами та вимогами. Ці механізми взаємодіють між собою та сприяють створенню єдиного європейського правового простору, де правова практика є консистентною та спрямованою на досягнення спільних цілей та цінностей Європейського Союзу.

Правова система Європейського Союзу є унікальною через свою багаторівневість, що означає, що національне право країн-членів і право ЄС існують поруч та можуть взаємодіяти. Це створює складну мережу нормативних актів, судових органів та процедур, які впливають на формування правової ідентичності на різних рівнях. Багаторівневий характер правової системи ЄС відображає складність та різноманітність правових норм і структур, які існують на різних рівнях управління [47, с. 150]. Кожна країна-член Європейського Союзу має свою власну національну правову систему, яка складається з законів, конституційних актів, судових рішень та інших правових документів, які застосовуються відповідно до внутрішньодержавних процедур кожної країни.

Європейський Союз має свою власну систему права, яка складається з первинного та вторинного законодавства ЄС, а також рішень Суду ЄС та інших європейських інституцій, що встановлюють загальні стандарти та правила для всіх країн-членів щодо багатьох аспектів життя та діяльності. Поза рамками Європейського Союзу існують різні міжнародні правові угоди та організації, які також впливають на правову систему Європи. Наприклад, Європейська конвенція з прав людини, Рада Європи мають свої норми та механізми забезпечення дотримання прав людини та основних свобод [167, с. 85]. Такий багаторівневий підхід враховує складність правових систем в Європі та наголошує на необхідності координації та співпраці між різними рівнями управління для забезпечення спільних цілей та цінностей ЄС.

Однією з основоположних цілей Європейського Союзу визначено стійкість, що означає здатність утриматися від внутрішніх і зовнішніх викликів, зберігаючи свою єдність, цілісність і функціональність. «Визначення стійкості, ЄС розуміє під нею здатність держав та суспільств до управління, протистояння, адаптації та відновлення від криз та потрясінь, а також до реформування, в такий спосіб здійснюючи опір внутрішнім і зовнішнім кризам та відновлюючись від них. І так, стійкість дорівнює безпеці в її широкому розумінні. Глобальна стратегія розглядає стійке суспільство як таке, що демонструє прихильність до демократії, довіри до інституцій та сталого розвитку» [45, с. 129].

Викликом для формування європейської правової ідентичності постає криза недовіри до європейських інституцій, що виникає з різних причин, таких як економічні труднощі, міграційні кризи, політичні суперечки тощо. Оскільки право – один з інструментів європейської інтеграції, його сприйняття та прийняття громадянами має вагоме значення для утвердження європейської правової ідентичності.

Криза недовіри до європейських інституцій потенціально впливає на формування європейської правової ідентичності, адже коли громадяни втрачають довіру до європейських інституцій, як наслідок, це підриває сприйняття їх авторитету та легітимності. Наприклад, криза економічної недовіри, як та, що виникла внаслідок фінансової кризи, може призвести до переконання, що європейські інституції не здатні ефективно впоратися з економічними труднощами, що може сприйматися як загроза для правової стабільності. А це, в свою чергу, може підірвати віру в правову державу та готовність громадян дотримуватися європейського законодавства.

Більше того, криза недовіри може вплинути на роль європейського права у формуванні ідентичності. Наприклад, якщо громадяни відкидають або не сприймають європейське право як частину своєї правової ідентичності через

недовіру до європейських інституцій, це може призвести до загрози для самої ідеї європейської інтеграції та загальноєвропейської ідентичності.

Також, криза недовіри може вплинути на підтримку та виконання європейського законодавства. Якщо громадяни та інституції ЄС вважатимуть європейське законодавство несправедливим або неадекватним через недовіру до європейських інституцій, це може призвести до його абсолютної неповаги або недотримання.

Криза недовіри до європейських інституцій має комплексний вплив на формування європейської правової ідентичності, який варто враховувати при розвитку стратегій для вирішення цієї проблеми та відновлення довіри громадян до європейських інституцій.

3.3. Становлення європейської правової ідентичності в Україні

Розглядаючи історичний розвиток процесу правової ідентифікації України з Європейським Союзом, слід звернутися до ключових етапів у формуванні її європейської ідентичності. Початком цього процесу можна вважати кінець ХІХ - початок ХХ століть, коли на теренах України відбувалася бурхлива політична та культурна дискусія про майбутнє країни.

«В історичному вимірі правова ідентичність українців завжди перебувала під загрозою зовнішнього втручання. Перебування українських земель під владою іноземних держав накладало свій відбиток на формування правової системи та правової культури. Століттями українцям нав'язували чужі закони та правила поведінки. Правовий досвід, що сформувався в той час слугує необхідним компонентом для формування етно-правового стереотипу поведінки, який в свою чергу визнає неповторність та унікальність українського народу, його сучасну правову ідентичність» [172, с. 94].

Першим важливим етапом, на нашу думку, став період існування Української Народної Республіки у 1917-1921 роках, коли під тиском імперських та диктаторських режимів, що панували на теренах майбутньої України, українське суспільство виступало за самостійність та незалежність. «Після багатьох років бездержавного існування українське суспільство у своїй більшості поступово усвідомлювало важливість поточного моменту та необхідність радикальної зміни суспільно-політичної ситуації в Україні на користь відновлення її національно-державного статусу. Свідченням цього стало бурхливе наростання загальнонаціонального руху за відродження державності, який з обмежених культурницьких вимог вилився у могутню революцію, що була «переломним моментом у становленні національної ідентичності. Суперечливий і динамічний революційний процес, який відбувався, то в хаотичній, то в системній формі сприяв найповнішому виявленню ідеї національного визволення» [8, с. 207].

У цей період формування національної ідентичності України було виражено у прагненні до консолідації нації, розвитку національної культури та мови, а також встановленні незалежної політичної системи. Суспільно-політична діяльність УНР спрямовувалася на зміцнення української ідентичності та визнання України як суверенної держави на міжнародній арені.

«Лютнева революція в Російській імперії, створення Центральної Ради в Києві справили великий вплив на розвиток західноукраїнських земель, де великого поширення набуває ідея соборності. Представники Української парламентської репрезентації починають усвідомлювати необхідність об'єднання українських земель. В ухваленій у травні 1917 р. резолюції висловлювалися переконання, що «ціла українська нація, ступивши раз на певний шлях національного визволення, спільними силами всіх своїх частин досягне загальноукраїнський ідеал повного національного самоозначення» [162, с. 179].

Проте, після офіційного приєднання до Радянського Союзу у 1922 році, Україна стала частиною комуністичної системи, що призвело до радикальних змін у політичному, економічному та культурному житті країни. Якщо за часів УНР українське суспільство вирушило вперед у формуванні своєї правової ідентичності, в активній боротьбі за свою самостійність та незалежність, то радянський період існування України характеризується зупинкою або навіть регресом у цьому процесі.

Період радянського режиму в Україні (1922-1991) мав значний негативний вплив на формування та розвиток її європейської правової ідентичності. Під владою комуністичного режиму правова система України була тісно скована та підпорядкована ідеологічним та політичним цілям радянського керівництва. «У СРСР, до складу якого входила Україна, вибудовувалася загальнорадянська позаетнічна і позанаціональна ідентичність (Нагорна 2008, 165). Влада виняткового значення надавала колективістським та інтернаціоналістським цінностям, пропагуючи майбутнє «злиття націй» в єдину соціалістичну спільноту та стирання мовних і культурних національних відмінностей» [143, с. 512]. За тих часів здійснювалася систематична репресивна політика, спрямована на придушення будь-яких проявів незалежності та національної самосвідомості. Це стосувалося всіх сфер життя українського суспільства, в тому числі і правової: права громадян були обмежені, політичні права піддавалися придушенню, а сама правова система стала інструментом політичного та ідеологічного контролю.

«Тоталітарні суспільства свідомо прагнуть до примітивізації ідентифікаційних систем. Добитися штучної гомогенності, показного «єдиномислення» можна лише за рахунок культивування нетерпимості і ворожості до інших ідентитетів і світоглядних принципів. У тоталітарній системі інший – це майже завжди ворог, якого у кращому разі слід «перековувати», у гіршому – знищувати. Масові репресії, спрямовані своїм вістрям проти української еліти, мало не доценту зруйнували той ще дуже

хиткий каркас української етнічної ідентичності, який було створено протягом XIX і першої третини XX століття» [99, с. 105].

Комуністичний режим впроваджував політику переслідування та придушення національної культури, мови та ідентичності українського народу. Репресії та деформація національної ідентичності стали характерними рисами диктатури радянського режиму, що протистояв розвитку та зміцненню української національної ідентичності.

На жаль, цей період значно затримав розвиток правової системи у відповідності до європейських стандартів та цінностей. Значний вплив радянського періоду на правову систему України позначився і на рівні правової свідомості громадян, формуванні правової культури. Відсутність розвинутої правової демократії, державної гарантії прав та свобод громадян, а також домінування політичного контролю над судовою системою суттєво ускладнили процеси наближення України до європейських правових стандартів. Багаторічне відчуження від таких стандартів призвело до необхідності складних та довгострокових реформ для відновлення правового порядку, що відповідає міжнародним нормам та цінностям.

Фактори, що разом спричинили складнощі в формуванні правової ідентичності українців під час радянського періоду, виражені у наступному:

- політичний контроль: під владою радянського режиму політичні права громадян були суттєво обмежені, було введено систему однопартійності, де комуністична партія була єдиною легальною політичною силою. Це призвело до відсутності політичної конкуренції та обмеження політичної свободи громадян, що негативно позначилося на їхній правовій ідентичності;

- централізація влади: у радянському суспільстві велика увага приділялася централізації влади, адже всі рішення приймалися від центру, як наслідок, регіональні та місцеві органи влади функціонували під контролем центрального уряду. Це призводило до відчуття віддаленості та відчуження українців від влади;

- культурна політика: радянський режим активно пропагував комуністичну ідеологію та відкидав національну культуру та ідентичність. Це виявилось у спробах придушення та контролю над мовою, традиціями, культурними святами та іншими аспектами української національної ідентичності;

- судова система: у радянській системі правосуддя суди не були незалежними, вони лише слугували інтересам партії та держави, а не захисту прав та свобод громадян. Це призводило до відчуття небезпеки правової системи та недовіри до неї з боку громадян.

Вважаємо, що цей період історії України слід розглядати як складний та контрастний етап у процесі формування ідентичності країни, де визначальними факторами були боротьба за незалежність та самостійність, а також придушення національної свободи та культурного розвитку під впливом тоталітарного комуністичного режиму.

Наступним етапом процесу формування європейської правової ідентичності на просторах України стало проголошення незалежності України у 1991. Це стало важливою подією, яка спричинила необхідність адаптації до нових умов у міжнародному співтоваристві.

«Законодавчі зміни в 1991 рр. відобразили й закріпили історичні зміни в долі України та її народу, започаткували державно-правове будівництво незалежної демократичної і правової держави. Більше того, Акт проголошення незалежності України був Підтриманий на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р., що в подальшому зробило можливим визнання України іншими незалежними державами світу й легітимність набутої незалежності» [118, с. 27]. Після проголошення незалежності України перед країною одразу постала велика кількість викликів, і в контексті руху до існування правової ідентичності в тому числі. Україні потрібно було розробити та прийняти нове законодавство, яке б відповідало сучасним стандартам міжнародного права та відображало її нову політичну та правову реальність. В той же час, країна мусила забезпечити

захист прав і свобод громадян у відповідності з міжнародними стандартами, враховуючи зміни, що відбулися в країні після розпаду Радянського Союзу. Нова правова система потребувала реформування судової системи для забезпечення незалежності, прозорості та ефективності правосуддя. Одним із викликів, що постав перед Україною стала корупція, корупція загрожувала її демократичному розвитку, тому необхідно було вжити ефективних заходів для боротьби з цим явищем та встановити високий рівень довіри до правоохоронних органів та суду. Україна мала зацікавленість в наближенні своєї правової системи до європейських стандартів та вступі до міжнародних правових організацій, що вимагало реформ та внесення змін у внутрішню правову систему. Цей процес включав у себе розробку та прийняття Конституції України, яка стала основним законом країни та визначила принципи її правової системи.

Прийняття Конституції України в 1996 році стало предметом численних наукових досліджень, що висвітлюють важливість цієї події у контексті консолідації державності, зміцнення демократії та гарантування прав і свобод громадян. Дослідники розглядали прийняття Конституції як ключовий момент в історії України, що відобразив зростаючий демократичний потенціал країни та її прагнення до інтеграції до міжнародних правових структур. «Конституція України 1996 року з'явилась не «на пустому місці», свідченням чого можуть слугувати політико-правові та суспільно-значущі події, які сприяли становленню ситуації, що уможливила ініціювання та подальше прийняття Основного закону держави. Значною мірою вказані чинники були пов'язані із презентацією та відстоюванням природно-правових поглядів. Те, чого не було та за визначенням і не могло бути в Радянському Союзі, значною мірою виборювало собі «місце під сонцем». Заслужено, по праву, як у цивілізованих демократичних державах. В Україні з'явилась можливість об'єктивно поставити питання про необхідність не просто визнати існування природних прав, але і на рівні Конституції України їх вказати і, як наслідок,

розшифровувати їх зміст у поточному законодавстві та гарантувати їх дотримання, охорону та захист» [83, с. 36].

Конституція України закріпила основні принципи організації влади, права та обов'язки громадян, а також механізми функціонування державних інститутів, що сприяло зміцненню державності. Крім того, прийняття Конституції значною мірою сприяло забезпеченню прав людини та громадянських свобод. Вона визначила основні права та свободи громадян та механізми їх захисту, включаючи право на життя, свободу слова, право на справедливий суд, свободу віросповідання та інші. Це стало правовою базою для розвитку громадянського суспільства в Україні. Крім того, у Конституції було закріплено принципи демократичного управління та рівності перед законом, що відображало зростаючий демократичний потенціал країни.

«Законодавчі зміни в 1991 р. відобразили й закріпили історичні зміни в долі України та її народу, започаткували державно-правове будівництво незалежної демократичної і правової держави. Більше того, Акт проголошення незалежності України був підтриманий на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р., що в подальшому зробило можливим визнання України іншими незалежними державами світу й легітимність набутої незалежності. Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, прийнята система нових законів створили належне правове підґрунтя для всеосяжного регулювання суспільних відносин, започаткували національну правову систему» [118, с. 27].

Прийняття Конституції України сприяло активній підтримці та визнанню України на міжнародній арені, а також розкривало потенціал шляху інтеграції до міжнародних правових структур. Вступ України до Ради Європи у 1995 році та підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році є важливими кроками в цьому напрямку.

Вступ України до Ради Європи у 1995 році відзначився як важливий крок на шляху до формування спільної правової ідентичності та зміцненні зв'язків

України з європейськими цінностями та нормами, оскільки ця подія не лише відобразила стратегічну орієнтацію України на Європу, але й мала значний вплив на правову систему та культуру країни.

«Членство в Раді Європи надає державам можливість вирішувати проблеми, які виникають на європейському континенті, шляхом пошуку спільних рішень, а також сприяти виробленню загальноєвропейських правових позицій для забезпечення єдиного розуміння та застосування конвенційної спадщини організації. У той же час вступ до Ради Європи свідчить про демократичний вибір держави, її бажання зміцнювати гарантії захисту прав людини та розвивати демократичні інститути всередині країни» [1, с. 440].

Дійсно, вступ України до Ради Європи став відображенням бажання країни дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, демократії та правової держави. Цей процес вимагав від України внесення змін у своє законодавство, адаптацію до європейських норм і встановлення ефективної системи контролю за дотриманням прав людини.

Однією із важливих вимог, які ставились перед Україною під час вступу до Ради Європи, було покращення стану прав людини в законодавстві, включаючи заборону катувань, покращення умов утримання в ув'язненнях, забезпечення права на справедливий судовий процес тощо. Україна також зобов'язалася створити ефективну систему захисту прав людини та забезпечити доступ до судової системи для всіх громадян. Цей етап також відзначився посиленням співпраці України з іншими європейськими країнами у сферах правової реформи, обміну досвідом та культурним взаєморозумінням. Вступ до Ради Європи відкрив перед Україною можливості участі в європейських програмах та ініціативах, сприяючи зміцненню зв'язків із західними країнами.

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році є наступним значущим етапом у формуванні спільної правової ідентичності України з Європою, адже ця угода відкрила нові можливості для України в

напрямку глибокої інтеграції з європейськими стандартами та нормами, включаючи правову сферу.

По-перше, Угода про асоціацію передбачала широкий спектр змін у правовій сфері, включаючи гармонізацію українського законодавства відповідно до законодавства Європейського Союзу, що означало впровадження європейських стандартів у різні сфери права, від торгівлі та економіки до прав людини та соціальних питань. Така гармонізація сприяла поступовому зближенню законодавства України з європейським, що сприяло формуванню спільної правової ідентичності.

По-друге, Угода про асоціацію передбачала запровадження реформи в судовій системі та правоохоронних органах, спрямовані на зміцнення правової держави та боротьбу з корупцією. В подальшому, ці реформи сприяли зміцненню довіри громадян до судової системи та правоохоронних органів, що є важливим аспектом формування правової ідентичності.

Крім того, Угода про асоціацію передбачала створення механізмів співпраці та взаємодії між Україною та Європейським Союзом у сфері правосуддя, свободи та безпеки, що сприяло обміну досвідом між українськими та європейськими правовими інституціями, що сприяло зближенню їхніх підходів та формуванню спільної правової ідентичності.

«Інтеграційні процеси з ЄС – це не тільки нові економічні перспективи та інвестиції для України, але й можливість подолання технологічної прірви, яка існує між Україною та ЄС, розбудови нової системи державного управління та господарювання і побудови дійсно правової держави, заснованої на прозорих механізмах використання бюджетних коштів та повазі до прав людини. Саме ці пріоритети лежать сьогодні в основі усіх реформ, які відбуваються в Україні. Цей процес не лише визначає зовнішню політику України, але й впливає на формування її внутрішньої політики та ідентичності. Суспільне обговорення та активна участь українського суспільства у процесі європейської інтеграції

свідчать про загальне прагнення до змін та розвитку на шляху до Європейської спільноти» [28, с. 120].

Зміни до Конституції України, прийняті Верховною Радою України 7 лютого 2019 року, які визначили стратегічним курсом держави набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та НАТО, мають значний вплив на формування спільної правової ідентичності України з Європою та Альянсом. Це виразило політичну волю українського народу і законодавчої влади стосовно стратегічного курсу країни на шляху до європейської та атлантичної інтеграції. Важливо зазначити і практичні наслідки у внутрішній та зовнішній політиці України, оскільки зміни до Конституції України сприяли прискоренню реформ у різних сферах, таких як правоохоронна система, судова реформа, боротьба з корупцією тощо, що сприяє гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами та нормами.

Агресивна поведінка Росії спонукала Україну до рішучого захисту демократичних цінностей та демократичних інститутів. Заявка про намір приєднатися до ЄС стала вираженням підтримки демократії, прав людини та правової держави, які є базовими цінностями Європейського Союзу.

Заявка України, узгоджена Верховною Радою, про намір приєднатися до Європейського Союзу представляє собою ключовий етап у формуванні спільної правової ідентичності країни з Європою і відображає політичну волю та стратегічні плани України стосовно інтеграції до західних структур і підтверджує пріоритетність європейських цінностей у внутрішній та зовнішній політиці країни.

Економічні перспективи, пов'язані з членством у ЄС, сприяють глибоким реформам у різних секторах діяльності країни, що відображається у високих стандартах правової держави, демократії та прав людини. Зокрема, процес адаптації законодавства України до європейських правових норм включає реформу правосуддя, боротьбу з корупцією та підвищення соціального захисту.

Важливу роль у формуванні спільної правової ідентичності відіграє також культурний та соціальний обмін між Україною та країнами ЄС, що прослідковується у зближенні культурних та освітніх цінностей, обміні досвідом та розвитку громадянського суспільства.

«Багаторічний процес наближення України до європейської спільноти все більше розширював процес співробітництва України з Європейським Союзом, а тому саме зараз (на відміну від минулих років) Україна має великий потенціал того, щоб бути повноправним членом ЄС» [92, с. 369].

Події останніх років (2022-2023 рр.) мають великий вплив на формування спільної європейської правової ідентичності в Україні. Присвоєння Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 23 червня 2022 року та початок перемовин щодо вступу 14 грудня 2023 року є важливими етапами у шляху країни до європейської інтеграції у контексті численних аспектів. «28 лютого 2022 року Україна офіційно подала заявку на вступ до Євросоюзу за спеціальною спрощеною процедурою. 23 червня 2022 року Євросоюз ухвалив історичне рішення – надав Україні статус кандидата на членство в ЄС. Статус кандидата - це перехід до політики розширення, визнання перспективи вступу України до ЄС» [120, с. 16].

Ці рішення Європейської Ради визначаються як механізми європейського розширення, що базуються на принципах демократії, правової держави та економічної стабільності. Заява про статус кандидата відображає визначення України як потенційного члена ЄС, що відкриває шлях до подальших переговорів та гармонізації її законодавства з європейськими стандартами. В подальшому, зазначені перемовини можуть призвести до прийняття рішень про зміни українського законодавства у відповідності до європейських норм, як це було виконано в інших країнах, які вступили до ЄС у минулому.

З економічного погляду, вступ до ЄС відкриває доступ до великого внутрішнього ринку та можливості для залучення інвестицій. Наукові дослідження показують, що інтеграція в європейський економічний простір

може призвести до значного зростання ВВП та рівня життя українських громадян, що теж позитивно вплине на рівень довіри до влади та законодавчих інституцій. Крім того, відкриття перемовин щодо вступу сприяє соціальному та культурному обміну між Україною та країнами ЄС, що впливає на формування спільної правової культури та підтримку міжнародного мирного співробітництва.

Отже, присвоєння Україні статусу кандидата на вступ до ЄС та початок перемовин щодо вступу є важливими кроками у процесі європейської інтеграції країни, що впливають на політичні, економічні та соціокультурні аспекти її розвитку та формування української європейської правової ідентичності.

У 2023 році Верховною Радою було прийнято Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Згідно до тексту Закону основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сфері національної та громадянської ідентичності є: верховенство права, законність, відсутність дискримінації тощо, які перекликаються з європейськими цінностями. Крім того, Закон встановлює за основу європейський та євроатлантичний курс, та запроваджує механізми активного розвитку громадянського суспільства, підтримки громадянських прав та свобод [139]. Вважаємо, що це ще один важливий крок України на шляху до зміцнення української культури, мови та традицій, в рамках правової інтеграції в європейський простір.

Загалом, «інтеграція до Європейського Союзу є шансом для України остаточно перетворитися на стабільну державу, яка володіє незаперечними перспективами на майбутнє. Досвід другої половини 20-го століття доводить, що жодні специфічні умови та особливості національного розвитку, кризові стани та внутрішні трансформації не можуть відкласти неминучу дію об'єктивних законів глобалізації розвитку» [114, с. 8].

Таким чином, проаналізувавши шлях формування спільної європейської правової ідентичності в Україні, в контексті важливих історичних подій, варто зазначити, що існують і інші чинники, які впливають на цей процес, а саме: політичні, соціокультурні чинники, а також виклики, що постають перед Україною.

Політичні чинники впливають на формування спільної європейської правової ідентичності в Україні шляхом їх впливу на прийняття рішень та стратегій, орієнтованих на гармонізацію з європейськими стандартами та цінностями. Наукова література чітко відзначає цей вплив у контексті політичної волі країни щодо реформ та інтеграції. «Сучасний український політичний дискурс є віддзеркаленням і водночас механізмом формування європейської ідентичності. Європейська ідентичність в Україні не просто формується паралельно з національною ідентичністю, але виступає як важливий складник останньої. Процес засвоєння нових політичних та культурних реалій, відбувається шляхом накладання — а в деяких випадках, зіткнення — запозичених понять з існуючими українськими концептами» [180, с. 276]. Прийняття діючого законодавства є ключовим аспектом у формуванні правової ідентичності. Наприклад, прийняття законів, спрямованих на гармонізацію внутрішнього законодавства з європейськими нормами, підтверджує політичну волю до наближення до Європи. Подібним прикладом є прийняття законів, які забезпечують захист прав людини та громадянських свобод, що є однією з основних вимог для країн, які прагнуть до інтеграції до ЄС.

Зовнішньополітичні зусилля, спрямовані на розвиток відносин з країнами ЄС та активну участь в міжнародних ініціативах, таких як Східне партнерство, також впливають на формування ідентичності, оскільки підтримка сприйняття європейських цінностей та стандартів у внутрішній політиці та законодавстві України є надважливою.

«Практика європейського будівництва засвідчує важливість мобілізації суспільства та його підтримку на всіх етапах євроінтеграції, а також нагальну потребу у відчутті народом своєї європейської ідентичності. Зокрема, українська влада від ХХ ст. активно популяризує ідеї української спільності з Європою в освіті, офіційній пропаганді, святах, наукових дослідженнях тощо» [89, с. 61].

Соціокультурні чинники впливу на формування спільної європейської правової ідентичності в Україні включають широкий спектр взаємодії процесів, що відображаються у суспільній свідомості та культурних відображеннях. Масова культура, через ЗМІ, кіно та музику, надає можливість українцям освоювати європейські цінності та норми, що ілюструється, наприклад, у фільмах, які розкривають історію та культуру Європи. Освітні та міжнародні обмінні програми, такі як програма Еразмус+, сприяють культурному обміну та взаєморозумінню між молоддю різних країн. «Програми міжнародного обміну пропонують надзвичайні можливості долучитися до діалогу і співпраці, що допоможе позбутися бар'єрів і творити на засадах спільних цінностей» [151, с. 23].

Треба зазначити, і важливість розвитку громадянського суспільства та активність в цьому процесі громадян, зокрема шляхом підтримки рівності та прав людини серед населення. Історична спадщина та спільна пам'ять, що сприяють утвердженню спільної ідентичності через згадку про спільні досягнення та події, які об'єднали країни Європи також мають вплив, як соціокультурні процеси, що сприяють формуванню спільної європейської правової ідентичності в Україні.

«Зберігаючи засади української духовності, власні національні традиції, українська інтелектуальна та духовна еліта робила велику справу для України, адже вона не тільки захищала власну ідентичність, але й прокладала шляхи духовної та інтелектуальної співпраці з Європою, а її діяльність була своєрідною протидією культурному ізоляціонізму та самообмеженню.

Визнання належності до української спільноти, збереження традиційних основ українського життя доповнювалися усвідомленням потреби в прискореному інтелектуальному розвитку української нації, прагненні посісти своє місце на карті Європи» [129, с. 141-142].

Спільність української та загальноєвропейської культури має велике значення для України у розвитку спільної європейської правової ідентичності. З одного боку, акцентування на спільних культурних цінностях допомагає Україні інтегруватися в європейський простір, відкриває нові можливості для культурного обміну, взаєморозуміння та співпраці з країнами Європейського Союзу. З іншого боку, це також сприяє усвідомленню українцями своєї власної ідентичності у контексті загальноєвропейських цінностей, що сприяє формуванню почуття належності до більш широкого європейського співтовариства.

Разом з тим, на шляху до формування і розвитку спільної європейської правової ідентичності, Україна стикається з рядом викликів та проблем:

- інформаційні бар'єри;
- корупція та недотримання прав людини;
- політичні конфлікти та нестабільність;
- економічні та соціальні виклики.

Проблема інформаційних бар'єрів у формуванні спільної європейської правової ідентичності в Україні справді є серйозною. «За умов глобалізації Україна переживає трансформацію масової свідомості на регіональному, національно-політичному та цивілізаційному рівнях» [52, с. 10]. Недостатнє розуміння європейських цінностей та норм може створювати перешкоди на шляху до інтеграції. Велика кількість українців залишається необізнаною в достатній мірі щодо основних принципів та функціонування правової системи Європейського Союзу, що породжує відчуття недовіри до самого процесу інтеграції та може призвести до спротиву або негативного ставлення до ідеї європейської правової ідентичності.

Зменшення цього бар'єру вимагає проведення інформаційних кампаній та освітніх заходів, спрямованих на поширення знань про європейські цінності, історію та правові стандарти. Широке поширення доступної та зрозумілої інформації може сприяти усвідомленню громадянами переваг та можливостей, які відкриває інтеграція з Європейським Союзом, та сприяти позитивному ставленню до процесу формування спільної європейської ідентичності в Україні.

Варто зазначити, що і розвиток інформаційного простору є однією з багатьох стратегічних завдань діяльності Європейського Союзу. «Європейський Союз нині є прикладом для розгляду процесів формування та реалізації багаторівневої інформаційної політики та взаємоузгодження цих рівнів між собою. Європейська інтеграція є прикладом взаємного об'єднання зусиль і можливостей. Україні, яка підписала Угоду про асоціацію з ЄС, у процесі європейської інтеграції слід ретельно вивчити та запровадити досвід інформаційної політики ЄС» [149, с. 177-178].

Проблема корупції та порушення прав людини в Україні є серйозною перешкодою на шляху формування спільної європейської правової ідентичності. Високий рівень корупції та порушення прав підриває довіру громадян до правової системи та європейських цінностей загалом. По-перше, корупція породжує негативні стереотипи та уявлення про бездіяльність правової системи. Коли влада не може ефективно боротися з корупцією, це порушує віру в справедливість та недоторканість закону, що важливо для формування будь-якої правової ідентичності. По-друге, порушення прав людини, такі як обмеження свободи слова, несправедливі судові рішення та прояви насильства, підривають основні принципи правової системи, що призводить до втрати довіри громадян до власної країни та її здатності дотримуватися європейських стандартів.

Відсутність довіри та відчуття безпеки від правової системи може відповідно вплинути на готовність громадян до прийняття та внесення змін у

правові норми та стандарти, які відповідають європейським цінностям. Таким чином, рішучі кроки в боротьбі з корупцією та порушенням прав людини є важливими для успішної інтеграції України в європейське співтовариство та формування спільної європейської правової ідентичності.

«Для подолання корупції необхідним є дотримання норм Угоди про асоціацію, норм Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та принципів, передбачених Резолюцією Ради Європи. Потрібне втілення цих норм та принципів в життя та забезпечення їх реального функціонування. А отже, необхідне не тільки реформування антикорупційного законодавства, а й внесення змін до інших його галузей» [107, с. 435].

Важливо створити ефективні антикорупційні органи з незалежним статусом та повноваженнями для розслідування та припинення корупційних випадків на всіх рівнях влади. Посилення прозорості та відкритості в діяльності владних структур є також важливим аспектом, який сприятиме запобіганню корупції. Освітні програми та інформаційні кампанії можуть сприяти підвищенню свідомості громадян про їхні права та обов'язки, а також про негативні наслідки корупції загалом.

Позитивний вплив має і міжнародна співпраця; співпраця з міжнародними партнерами та організаціями допоможе обмінюватися досвідом та впроваджувати найкращі кейси європейських інституцій у цій сфері.

Ще однією проблемою на шляху до формування спільної європейської правової ідентичності в Україні є політичні конфлікти та нестабільність в українській політиці. Нестабільність призводить до зміщення уваги громадськості та політичних еліт від важливих питань реформ та інтеграції до вирішення поточних конфліктів та проблем. Політичні конфлікти, в свою чергу, створюють підґрунтя для розбратів та розбіжностей, які ускладнюють досягнення консенсусу щодо ключових питань, включаючи законодавчі зміни, які необхідні для гармонізації законодавства з європейськими стандартами. Це

призводить до затримок у впровадженні необхідних реформ та формуванні спільної невизначеності щодо шляху країни до європейської інтеграції.

«Процеси розбудови правової демократичної держави та громадянського суспільства вимагають адекватних форм упорядкування людських відносин» [43]. Для подолання цих викликів необхідно зосередитися на побудові політичного консенсусу, врегулюванні конфліктів через діалог та компроміс, а також забезпечити стабільність та передбачуваність політичного середовища. Важливо також розвивати механізми громадської участі та демократичних інститутів, які забезпечать широку підтримку необхідних реформ та сприятимуть формуванню спільної правової ідентичності з Європою. «Український уряд повинен прийняти довгострокову перспективу та врахувати важливість належного управління очікуваннями суспільства. Підтримка популярності та прихильності до ідеї європейської інтеграції вимагає прозорості, чіткої комунікації та реалістичних термінів для досягнення ключових етапів. Ефективно управляючи очікуваннями, уряд може підтримувати суспільну довіру та прихильність до процесу європейської інтеграції протягом тривалого часу» [111, с. 21].

В умовах економічної нестабільності суспільство може бути більш зосередженим на вирішенні нагальних економічних проблем, аніж на питаннях, пов'язаних зі спільною європейською правовою ідентичністю. Це може вплинути на економічні труднощі та соціальні проблеми, такі як бідність та безробіття, які призводять до зниження рівня довіри громадян до владних інституцій, включаючи судову систему та правоохоронні органи. Негативні економічні та соціальні умови спричиняє зростання популізму та екстремізму, що загрожує здоровій політичній дискусії та сприяє виникненню внутрішніх конфліктів. Українське суспільство наразі відчуває необхідність в першу чергу у поліпшенні економічної ситуації, створенні нових робочих місць та забезпеченні достатнього рівня життя для громадян.

Для вирішення проблеми економічної та соціальної нестабільності важливо вжити заходів, спрямованих на економічний розвиток та соціальну підтримку, включаючи реформу економічних структур, стимулювання підприємництва та інвестиційної активності, а також реалізацію програм соціального захисту, спрямованих на боротьбу з бідністю та безробіттям. При цьому, важливо забезпечити, щоб реформи та програми були спрямовані на зміцнення правової держави, захист прав громадян та відповідали європейським стандартам та цінностям.

Варто зазначити, що «Україна вже активно проводить економічні реформи для створення конкурентоспроможної ринкової економіки, що відповідає європейським стандартам. Це включає лібералізацію ринків, стимулювання підприємництва, поліпшення бізнес-клімату, захисту інтелектуальної власності, безпеки продукції, залучення іноземних інвестицій» [6, с. 386].

Становлення європейської правової ідентичності в Україні обумовлено впливом різноманітних факторів економічного, соціального, політичного, культурного характеру та складним історичним шляхом. Історичні перипетії, включаючи період колоніальної залежності, розпад Радянського Союзу та післясоціалістичні перетворення, суттєво вплинули на формування правової системи та правової культури України. Набутий досвід правової гармонізації та адаптації до європейських стандартів відображає не лише стрімкий прогрес, але й важкість, з якою Україна пройшла цей шлях. Зважаючи на історичний контекст, формування європейської правової ідентичності, Україна вже зробила важливі кроки у зближенні зі спільними європейськими цінностями та нормами. Цей процес не лише відображає динаміку розвитку країни, а й підкреслює її стрімке прагнення до визнання на міжнародній арені як сучасної, демократичної та правової держави.

Виклики, що виникають у цьому процесі, включають інформаційні бар'єри, проблеми корупції та порушення прав людини, політичні конфлікти та

нестабільність, а також економічні та соціальні проблеми. «Європейський вибір України та її відданість загальнолюдським цінностям можуть бути реалізовані лише на основі послідовного реформування правової системи нашої держави з урахуванням принципів та стандартів, які утвердилися на загальноєвропейському рівні» [165, с. 139].

Для успішного формування європейської правової ідентичності в Україні необхідно розвивати комплексний підхід, який охоплює реформи в економіці, політиці, правовій системі та соціальній сфері. Крім того, важливо активно залучати громадян до процесу прийняття рішень та розвитку громадянського суспільства, що сприятиме створенню демократичного та відкритого суспільства, заснованого на принципах правової держави та захисту прав людини. Тільки за таких умов можливе успішне формування європейської правової ідентичності в Україні, що відкриватиме нові перспективи для співпраці та розвитку країни у європейському просторі.

ВИСНОВКИ

1. В дисертації досліджено генезу поняття правової ідентичності, в рамках комплексного підходу, який забезпечує повноту та глибокий аналіз. Використано міждисциплінарний підхід для теоретичного аналізу цього поняття, яке формується під впливом різних дисциплін, таких як соціологія, психологія, філософія, що розкриває правову ідентичність з різних аспектів. За допомогою філософських знань досліджено основні питання природи права, справедливості та моральних засади правових норм. Соціологічний аналіз дозволив висвітлити правову ідентичність у контексті соціальних процесів і структур, що впливають на формування правової свідомості. З психологічної точки зору, досліджено внутрішні психологічні механізми, які впливають на внутрішнє усвідомлення правових норм. Відтак, поняття правової ідентичності є багатограним, та визначається як складний соціокультурний феномен.

2. Розроблено методологію щодо аналізу правової ідентичності, яка враховує багатоаспектність цього феномену. Застосування загальнонаукових методів, таких як аналіз та синтез, метод аналогії, контент-аналіз, дозволило систематизувати інформацію та закономірності проведеного дослідження. В ході дослідження отримано більш повне уявлення про правову ідентичність в контексті різних часових, культурних та соціальних умов за допомогою історичного, порівняльного, міждисциплінарного, аксіологічного, цивілізаційного та антропологічного підходів. Ретельне вивчення класичних та некласичних принципів, таких як історизм, поєднання об'єктивного та суб'єктивного, системності, комплексності, діалектики та поєднання раціонального та нераціонального, дало змогу виявити природу правової ідентичності, еволюцію та вплив на суспільство.

3. Удосконалено цілісне визначення правової ідентичності - правова ідентичність – це комплексне та багатогранне явище, що характеризується станом свідомого включення індивіда до соціально-правової спільноти, яка

володіє юридично значимими характеристиками. Цей стан включає усвідомлення індивідом своєї належності до певної правової системи та прийняття її норм і зобов'язань, що визначають його правову поведінку. Правова ідентичність, яка проявляється через свідоме сприйняття правових норм та зобов'язань, є не лише індикатором особистого ставлення до правової системи, але й важливим фактором у формуванні соціальної злагоди.

4. Вивчено модель трьохкомпонентної структури правової ідентичності та удосконалено визначення її аспектів, а саме: когнітивного, емоційного та поведінкового. Когнітивний компонент формує власні переконання особи щодо права, емоційний компонент впливає на сприйняття правових явищ, а поведінковий - спрямовує особу на дотримання правових норм у вигляді правомірної поведінки. Взаємодія цих компонентів знаходить відображення у інтегративному характері правової ідентичності, що виражається у взаємозв'язку між знаннями, емоціями та діями індивіда.

5. У ході дослідження виявлено та визначено основні ознаки, що характеризують правову ідентичність, а саме: комплексність, динамічність, унікальність, соціально-правова природа, усвідомлення індивідом своєї належності до певної правової системи, легітимація та правова поведінка. Надані характеристики вказують на складну структуру правової ідентичності, яка формується під впливом різноманітних особистих, соціальних та культурних чинників.

6. Визначено основні функції правової ідентичності: адаптивна, легітимізуюча, захисна, комунікативна та когнітивна. Орієнтуючись на виконання цих функцій, правова ідентичність впливає на адаптацію суспільства до правових норм, визначає легітимність дій особистості в рамках правової системи, захищає її інтереси, сприяє ефективній комунікації та формуванню правосвідомості. Звідси випливає, що правова ідентичність відіграє ключову роль у підтримці правопорядку та стабільності суспільства, а також у сприянні розвитку правової культури та правової свідомості громадян.

7. В ході аналізу поняття правової ідентичності, виявлено існування концепції альтернативної правової ідентичності, яка відображає відхилення від загальноприйнятих правових норм, та ґрунтується на особистих переконаннях стосовно справедливості і правильності норм. Правова ідентичність, включаючи альтернативну, може мати як позитивні, так і негативні аспекти. Особа з альтернативною правовою ідентичністю може відчувати соціальне відчуження через свої нестандартні погляди. Існування такої ідентичності пояснюється індивідуальним досвідом, культурними або моральними переконаннями, а також критикою.

8. Охарактеризовано два типи правової ідентичності – індивідуальну та колективну. Індивідуальна правова ідентичність відображається у свідомості та поведінці окремої особи у контексті правової системи, наділена сукупністю прав та обов'язків, наданих державою. Індивідуальна правова ідентичність формується під впливом різних факторів, таких як освіта, культурне середовище, особистий досвід взаємодії з правовою системою.

Колективна правова ідентичність, натомість, відображає спільні цінності, переконання та норми, які є характерними для певної спільноти. В такому випадку, ідентичність виявляється як інститут, що має стійкі політико-правові риси, які дозволяють конкретній групі громадян відрізнитися від інших та визначати своє місце та роль у системі правових відносин. Колективна правова ідентичність відображає унікальні аспекти правового характеру, такі як особливі правові традиції, цінності, норми і підходи до правопорядку, які є характерними для певної групи або спільноти.

Їх взаємозв'язок обумовлено тим, що індивідуальна правова ідентичність може бути сформована колективними цінностями та нормами, які характерні для певної спільноти, тоді як колективна правова ідентичність може бути підтримана та посилена через спільне усвідомлення та захист індивідуальних прав та свобод її членів.

9. У ході дослідження визначено та обґрунтовано поняття загальноєвропейської правової ідентичності, яке представляє собою усвідомлення особою своєї належності до єдиного правового простору Європи та прийняття загальноєвропейських норм і цінностей, що визначають її правову поведінку, яка ґрунтується на свідомому включенні в систему європейського права.

Визначено та систематизовано концептуальні критерії формування загальноєвропейської правової ідентичності, а саме: наявність спільних цінностей та принципів, спільна правова спадщина, правова інтеграція, взаємопроникнення культур і традицій, а також політична воля та підтримка.

Аналіз концептуальних критеріїв формування цієї ідентичності підкреслює акумуляцію спільних цінностей і принципів, що становлять основу європейської правової системи. Серед них варто виділити загальноприйняті принципи прав людини, демократії, правової держави. Крім того, важливим є взаємодія культурних та історичних традицій країн-членів ЄС та, як наслідок, адаптація до нових реалій сучасного світу, шляхом інтеграції та співпраці між країнами Європи.

10. Виявлено особливості механізму становлення загальноєвропейської правової ідентичності, які полягають у існуванні спільних основних складових, які мають історичний, релігійний, культурний та правовий характер, що включають в себе: римські правові традиції (наприклад, використання римського права як основи цивільного права, яке стало базовим для правових систем багатьох європейських країн), католицьке канонічне право, договірна форма права, спільні цінності, цілі та завдання, стандартизація правових норм та процедур.

Вплив римського права відображений у розвитку цивільного права та його нормативного обґрунтування, що забезпечило основу подальшої правової гармонізації правових систем країн-членів ЄС. Договірна форма права стала основою для регулювання різних видів правових відносин у багатьох країнах

Європи та вплинула на єднання правових систем шляхом використання її норм. Проаналізовано внесок католицького канонічного права, виражений у систематизації моральних принципів, які в подальшому застосовувалися у формуванні спільних європейських цінностей.

На механізм становлення загальноєвропейської правової ідентичності здійснює вплив відчуття приналежності громадян до загальноєвропейських цінностей та принципів. Цей процес включає в себе освітню діяльність, співпрацю між культурними інститутами країн та заходи з підтримки багатомовності і прав меншин, що сприяють об'єднанню культурного простору Європи, підвищення рівня ідентифікації громадян з європейськими інституціями - участь у виборчих процесах та політичному житті ЄС.

11. Фундаментальні правові цінності забезпечують єдність та стабільність правового простору Європейського Союзу. Виокремлено наступні правові цінності: справедливість, рівність, демократія, верховенство права, повага до прав людини та культурної різноманітності тощо. Взаємодія між правовими нормами та моральними принципами впливає на поведінку людини та безпосередньо вказує на те, що дотримання особою закону стає не лише юридичним обов'язком, а й моральною необхідністю. Цей підхід сприяє формуванню високого рівня правової свідомості та культури правової поведінки, що в свою чергу зміцнює легітимність правової системи в очах громадян, формує стійку загальноєвропейську правову ідентичність. Громадяни країн-членів сприймають право як систему цінностей, яка об'єднує їх на основі спільних європейських моральних переконань та ідеалів, цей процес спрощує міжнародну співпрацю та забезпечує ефективний обмін правовою практикою між країнами-членами ЄС.

Міжкультурний діалог відкриває можливості для взаєморозуміння та обміну досвідом між різними правовими системами та культурами. Цей діалог сприяє впровадженню вдалої практики та мультикультурних інновацій у правову систему, що сприяє зближенню європейських правових норм. Крім

того, він підтримує розвиток спільних підходів до розв'язання правових проблем та викликів, з якими стикаються країни Європи.

12. Встановлено, що європейське право відіграє роль каталізатора у формуванні загальноєвропейської правової ідентичності. Концепція європейської інтеграції передбачає створення спільного правового простору, де країни-члени спільно розробляють правові рішення та формують єдину нормативну базу, що сприяє гармонізації законодавства між країнами-членами та зближенню їхніх правових систем. Європейське право впливає на формування загальноєвропейської правової ідентичності шляхом встановлення спільних стандартів і цінностей, що визнаються та приймаються усіма країнами-членами Європейського Союзу, зокрема, принципи демократії, прав людини, правової держави. Діяльність європейських інституцій, таких як Європейський суд та Європейський суд з прав людини, встановлює однозначні правові прецеденти та забезпечує дотримання прав людини та основних принципів правової держави у всіх країнах-членах. Наголошено на тому, що європейське право є не лише інструментом, а й фундаментом для формування загальноєвропейської правової ідентичності, що є важливим аспектом спільного культурного та правового простору Європи.

13. Досліджено практичні аспекти реалізації загальноєвропейської правової ідентичності, що відображається у детальному аналізі проблематики щодо міграції, культурної різниці та кризи довіри до європейських інституцій.

На тлі глобалізації, технологічного розвитку та зростаючої соціокультурної різноманітності виникає необхідність адаптації європейських правових систем до нових реалій. Запропоновано способи подолання викликів, що впливають на формування високого рівня загальноєвропейської правової ідентичності: забезпечення доступу до правової інформації та ресурсів на різних мовах, розвиток механізмів співпраці та обміну досвідом між країнами для сприяння взаєморозумінню та вирішенню правових питань на міжнародному рівні, розробка стратегій щодо вирішення питання захисту прав

мігрантів та підтримка балансу правових норм ЄС щодо цього питання з національними інтересами країн-членів.

14. Проаналізовано процес становлення європейської правової ідентичності в Україні. Акцентовано увагу на історичних етапах, які здійснили вплив на формування феномену європейської правової ідентичності в Україні. Охарактеризовано складний шлях української держави до європейської інтеграції, що відображається у великій кількості викликів та перешкод, з якими зіткнулася країна. Історичні випробування, такі як колоніальна залежність, радянська епоха, а також післясоціалістичні перетворення, створили складну основу для розвитку сучасної правової ідентичності загалом, в тому числі і європейської. Незважаючи на труднощі, з якими Україна зіткнулася під час цього процесу, країна зробила важливі кроки у наближенні до європейських цінностей та знаходиться на етапі адаптації до європейських стандартів. На шляху до досягнення цілей, орієнтованих на європейський правовий простір, перед Україною постали ряд викликів, такі як: інформаційні бар'єри, корупція, порушення прав людини, політичні конфлікти та економічні проблеми, які необхідно вирішити для успішного формування європейської правової ідентичності в Україні. Їх розв'язання вимагає комплексного підходу, що охоплює реформи в різних сферах, а також активну участь громадян у процесі розвитку громадянського суспільства. В таких умовах можливе успішне формування європейської правової ідентичності в Україні, що стане важливим кроком у співпраці та розвитку країни у європейському контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аббакумова Д. В. Членство в Раді Європи та захист прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 439-445. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/106>
2. Ажажа М. А. Акмеологія як фактор розвитку міждисциплінарних досліджень людини. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 39. С. 212-218.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. 2-ге, перероб. вид. Київ : Критика, 2001. 271 с.
4. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 284-288.
5. Арабаджі О. С. Караїми України: міжкультурний діалог протягом століть. *Європейські практики міжкультурного діалогу в освіті* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 16 груд. 2021 р. Київ, 2021.
6. Асірян Р. Р., Перепелиця К. О., Асірян С. Р. Перспективи вступу України до ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 385-389. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/95>
7. Атаманова Н. В., Дяченко О. В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. *Нове українське право*. 2022. Вип 1. С. 82-87. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.12>
8. Барановська Н. Взаємовідносини УНР і більшовицького Раднаркому у контексті загарбницької політики Росії стосовно України після проголошення Третього Універсалу Центральної Ради. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2013. № 752. С. 206-212.
9. Бегеза Л. Є. Психологічні особливості свідомості та самосвідомості особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Т. XI, вип. 16. С. 256-263.

10. Бережна К. В. Особливості та наслідки судової реформи Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. №. 6. С. 259-262. URL: http://lsej.org.ua/6_2014/72.pdf

11. Бирін Ю. А. Правова держава: загальні характеристики, особливості формування. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності* : тези доп. учасників XXV наук.-практ. конф. курсантів та студентів (м. Харків, 17 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 58.

12. Бірюкова Н. М. Гармонізація законодавства України і Європейського Союзу у сфері забезпечення ядерної безпеки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2013. Т. 26 (65), № 2-1 (ч. 1). С. 390-394.

13. Богачова Л. Л. Принципи європейського і національного права (порівняльно-правовий аналіз критеріїв класифікації). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 26. С. 47-60.

14. Богиня Н. В. Концепція людської свідомості Вільяма Джеймса і природа художнього новаторства Гертруди Стайн: «Мова не здатна відкрити нам всю правду». 2008. № 1. С. 46-54. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-lyudskoyi-svidomosti-vilyama-dzheymisa-i-priroda-hudozhnogo-novatorstva-gertrudi-stayn-mova-ne-zdatna-vidkriti-nam-vsyu>.

15. Бокало Н. І. Формування та розвиток ідеї рівності в праві: філософсько-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2014. 205 с.

16. Братасюк В. М. Правова особистість в умовах правової реальності європейського середньовіччя. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 24-30.

17. Бульвінський А. Г. Спорідненість ціннісних основ української державної ідеї XVI-XVIII ст. та засадничих цінностей ЄС. *Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації* : монографія / наук. ред. А.

І. Кудряченко ; ДУ «Ін-т всесвітньої історії НАН України». Київ : Фенікс, 2014. С. 104-119.

18. Вакуленко Т. С. Системність» як педагогічна категорія. *Педагогіка, психологія та медично-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2008. № 3. С. 43-46.

19. Вартовнік О. М. Реалізація принципів та цінностей права ЄС у національних правових системах держав-учасниць. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 64. С. 357-362. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.65>

20. Велика українська юридична енциклопедія, <file:///C:/Users/User/Downloads/pdf.pdf>

21. Винарчик М. Міжкультурний діалог у контексті білої книги Ради Європи. *Молодь і ринок*. 2019. № 7. С. 88-92. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.176104>

22. Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини. Liber Amicorum до 60-річчя проф. В.В. Мицика : монографія / ред.: В. Репецький, В. В. Гутника. Львів, Одеса : Фенікс, 2017. 564 с.

23. Власевич-Хоркава Т. Сміслові виміри ідентичності у філософсько-культурологічних дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2013. Вип. 3. С. 31-40.

24. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 2. С. 14-19.

25. Володько В. В. Рольова теорія в сучасній соціологічній перспективі. *Український соціум*. 2008. № 2. С. 19-33. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2008.02.019>

26. Врублевська-Місюна К. М., Тичина В. П. Правові цінності Європейського Союзу та їх юридичне значення. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 452-456. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.65>

27. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства* : зб. ст. / за ред. Варта ван Стінбергена. Київ, 2005. С. 49-70.

28. Гарбовська Д. Угода про асоціацію України з ЄС: Проблеми та перспективи реалізації. *Геополітика України: історія і сучасність* : зб. наук. пр. / ред. кол.: І. В. Артьомов (гол. ред.) [та ін.]. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2018. Вип. 1 (20). С.118-128.

29. Герасименко О. А. Психологічний зміст поняття «правова ідентичність». *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. архів, 2018. С. 265-268.

30. Гільдебранд Дітріх фон. Етика. Львів : Вид-во УКУ, 2002. 445 с.

31. Гносеологія. Філософія : мультимедійний навчальний посібник / В. М. Кравець [та ін.] ; Нац. акад. внутріш. справ. URL: <https://arm.naiau.kiev.ua/books/filosofia-30012017/lection/lec4.html>

32. Гордіюк С. Конституція і культура в аспекті прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 92-99.

33. Горпинюк О. П. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні : навч.-метод. посіб. / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 223 с.

34. Горський В. С. До питання про ідентичність історії філософії як науки. *Наукові записки НаУКМА: Філософія та релігієзнавство*. 2004. Т. 25. С. 3-7.

35. Гребенюк М. О. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 219-228. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-8.%25p>

36. Давидюк В. Правова ідентичність: структурування смислового простору. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 2. С. 29-34.

37. Данищенко О. С. Міжкультурна компетентність як вимога часу в європейському вимірі державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=939>

38. Дейнеко О. Соціальна згуртованість та соціальна солідарність: у пошуках змістовного розмежування. *Грані*. 2021. Т. 24. № 6. С. 81-89. DOI: <https://doi.org/10.15421/172162>

39. Денисова А. В., Сірко В. С. Роль Європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 724-726. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/174>

40. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text

41. Діалектика як розділ філософії, що досліджує категорії розвитку [Електронний ресурс]. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12752/>

42. Дудченко В. В. Концепція права Герберта Харта. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2012. Вип. 46. С. 9-18.

43. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса, 2006. 304 с.

44. Дудченко В. В., Пасечник О. В. Теоретичні засади міжнародно-правових механізмів комунікації сучасних держав. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2022. Вип. 92. С. 15-25.

45. Європейський Союз у мінливому світі : монографія / ред. В. В. Копійка ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ : О. Зень, 2022. 218 с.

46. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 14-27.

47. Єлізарова К. І. Правова система Європейського Союзу. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права* : зб. наук. ст. за матеріалами І Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського, В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 2. С. 149-151.

48. Жаровська І. Правова поведінка та ідентичність людини в дискусійній парадигмі філософії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 81, ч. 3. С. 308-312. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.46>

49. Жилін М. Аналіз ідентичності з погляду індивідуалістичної та соціальної психології. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 63–71. DOI: <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-10>

50. Завальнюк В. В. Антропологічний вимір та проблеми взаємовідносин суспільства і права. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Одеса, 2010. Вип. 52. С. 269-274

51. Завальнюк В. В. Антропологія в системі цінностей права. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Одеса, 2012. Вип. 68. С. 31-37

52. Завгороднюк М. Сучасні цивілізаційні процеси та їх вплив на становлення ідентичності України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Нац. ун.-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2012. 20 с.

53. Заверуха О. Я. Історичний ракурс категорії «ідентичність» у психології. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць. Сєверодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. № 3 (53), Т 2. С. 88-101.

54. Загальна теорія права : підручник / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва ; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

55. Задорожна С. М., Кирилюк Н. В., Маник А. З. Право ЄС: устрій та правопорядок : навч.-метод. посіб. / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2021. 232 с.

56. Здіорук С. І., Литвиненко О. М., Розумна О. П. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 64 с.

57. Зимовець Р. В. Велика українська юридична енциклопедія. с. 437

58. Іваненко Б. Я-ідентичність особистості: статичні й динамічні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 7. С. 53–61.

59. Іваненко О. В. Метод загальної теорії держави та права: окремі питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 14(1). С. 8-11.

60. Ігнатова О. М. Європейський досвід міжкультурної комунікації в освіті і культурі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. № 68. С. 60–67.

61. Ілин Л. М., Каленюк О. М., Гаврецька М. Й. Принцип історизму в праві та правових дослідженнях. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2022. №13(25). С. 54-60. DOI: 10.33098/2078-6670.2022.13.25.54-60

62. Ількова О. Програма ЄС «Креативна Європа» в Україні: інформаційний ресурс до дисциплін інформаційно-комунікаційного циклу. *Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання* : монографія / відп. ред. І. І. Тюрменко. Київ : НАУ, 2021. С. 197–205.

63. Історія становлення та джерела права Європейського Союзу. *Право Європейського Союзу* : мультимедійний навч. посіб. / О. М. Солоненко [та ін.]. URL: <https://arm.naiau.kiev.ua/books/eulaw/info/lec2.html>

64. Іщенко А. Міждисциплінарний підхід як пріоритетна стратегія розвитку вищої освіти в країнах ЄС. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 2 (116). С. 255–266. DOI: 10.24139/2312-5993/2022.02/255-266

65. Киридон А. Європейська ідентичність: структурування смислового простору. *Європейські історичні студії*. 2015. № 2. С. 26-53.

66. Ковбасюк С. В. Інституціоналізм як спадщина та інституційний розвиток держави. *Концептуалізація та використання правової спадщини* : матеріали Всеукр. круглого столу (26 грудня 2018 р., м. Одеса) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф. загальнотеорет. юриспруденції. Електронні дані. URL: <http://hdl.handle.net/11300/11611>.

67. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Сер.: Філологічні науки : зб. наук. пр. / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 106-110.

68. Козловець М. А. Ідентичність: поняття, структура і типи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 57. С. 3-9.

69. Колодій А. М. Демократія, верховенство права та права людини у контексті європейської інтеграції України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 2. С. 33-38.

70. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. *Соціальна економіка*. 2014. № 1-2. С. 76-83.

71. Комаренко В. В. «Ідентифікація особистості» vs «ідентичність особистості»: співвідношення понять. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2016. Вип. 2. С. 49-54.

72. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text

73. Конвенція про права дитини. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

74. Конвенція про статус біженців. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

75. Король К. М. Загальні положення правової ідентичності. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю*. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 верес. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 192–195.

76. Король К. М. Механізм формування правової ідентичності. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали Всеукр. круглого столу, присвяч. 25-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 122–124.

77. Король К. М. Правова ідентичність та її вплив на формування сучасної європейської держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 13–27.

78. Король К. М. Сутність та зміст правової ідентичності. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 216–221.

79. Король К. М. Чинники формування загальноєвропейської правової ідентичності в контексті європейського правового простору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 707–709. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/176>

80. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Римське право як світоглядне джерело європейського права. *Римське право у світлі сучасної методології гуманітарного знання* : збірник тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 29 травня 2020 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т управління та права ім. Л. Юзькова, 2020. С. 6–7.

81. Котляр О. І. Співвідношення міжнародного права біженців та міжнародного права прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. № 120(1). С. 200–208.

82. Котляр О. І., Маринів І. І., Трагнюк О. Я. Співробітництво держав-членів Європейського Союзу у сфері охорони культурних цінностей: становлення та

розвиток. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. 2023. Т. 3, № 75. С. 179–184.

83. Красовський К. Ю. Прийняття Конституції України як визначний крок в імплементації природних прав людини. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 35-48.

84. Крат В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу. *Dead Lawyers Society*. URL: <https://www.deadlawyers.org/de-take-napysano/>. Опубліковано 16.01.2023.

85. Крестовська Н. М. Цивілізаційний підхід у порівняльному правознавстві. *Правова держава : щоріч. наук. праць*. Київ, 2016. Вип. 27. С. 443-449.

86. Кривицький Ю. В. Вплив правової культури на ефективність реалізації правової реформи. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 22-27. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.03>

87. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

88. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116-120.

89. Лемко Ю. Р. Соціокультурний аспект відносин асоціації України та ЄС. *Політикус*. 2022. Спецвип. С. 58–64.

90. Лубко І. М. Міжнародне право і право Європейського Союзу: співвідношення та взаємодія. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави* : [зб. мат. III Всеукр.ї наук.-практ. інтернет-конф., Черкаси, 21 трав. 2020 р.] / ред. кол. : Г. А. Волошкевич (відп. ред.), В. М. Мойсієнко, Ю. С. Кононенко. Черкаси, 2020. С. 186-194.

91. Макар В. Р. Унікальний феномен права Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Право*. 2011. Вип. 15, ч. 1. С. 57–59.

92. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до європейського союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на євроінтеграцію. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 366-369.

93. Макеєва О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 2. С. 48-55. DOI: 10.18372/2307-9061.63.16709
94. Малівський А. М. Метафізика Декарта як вчення про умови саморозбудови особистості. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2020. Вип. 1 (171), т. 2. С. 51–68. DOI: 10.35423/2078-8142.2020.1.2.
95. Маринів І. І. Безпекова політика Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2020. № 1(29). С. 80–86.
96. Маринів І. І. Взаємодія Суду Європейського Союзу із Європейським Судом із прав людини в аспекті захисту прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 181–188.
97. Маринів І. І., Мохончук П. С. Захист прав людини в Європейському Союзі. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 1(12). С. 67–72.
98. Мартинов А. Ю. Маастрихтський договір. *Енциклопедія історії України* : т. 6 : Ла-Мі : [Електронний ресурс] / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2009. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Maastrichtskey_dogovir
99. Мателешко Ю. Національна та конфесійна ідентичність українців в роки незалежності (1991–2004 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. 2004. Вип. 10. С. 103-124.
100. Матушак М. Р. Сутність рецепції римського права та її вплив на цивільне право в Україні, Російській Федерації, Франції та ФРН. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2013. Т. 18, № 2. С. 15-25.
101. Мельник П. В. Діалог культур як форма міжкультурної взаємодії. *Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття* : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Кривий Ріг, 9 листоп. 2018 р. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2018. С. 229-232.

102. Мельничук О. С. Доктрина прав людини та методологія юриспруденції: сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/6>

103. Мельничук О. С. Застосування класичних та некласичних принципів у втіленні доктрини прав людини. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 грудня 2022 р.). Вінниця, 2023. С. 65-70.

104. Мід Джордж Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхсвіориста. Київ : Укр. центр духовної культури, 2000. 416 с.

105. Міжнародно-правовий захист прав людини : навч.-метод. посіб. / за ред. М. Р. Аракеляна. Одеса : Фенікс, 2019. 194 с.

106. Міма І. В. Справедливість у праві як форма прояву християнсько-нормативних цінностей. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 264-268.

107. Мороз В. А. Подолання корупції в Україні як одна з умов євроінтеграції. С. 432–437. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11337/1/Moroz___432-437.pdf

108. Москаль Ю. Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2006. № 1. С. 96-112.

109. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 837. С. 297-303.

110. Мушак Н. Розвиток концепції європейської солідарності у праві Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 254-258.

111. На шляху до європейської інтеграції: дослідження наявних проєктів та потреб зацікавлених сторін в Україні / О. Булана, С. Дяченко, Д. Науменко, Л. Акуленко. Київ, 2023. 35 с.

112. Наукове дослідження: методи та методологія [Електронний ресурс]. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14098/>

113. Науменко В. В. Етичний зміст концепції символічного інтеракціонізму Дж. Г. Міда. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип. 7-8. С. 138-148.

114. Нечипорук К. О. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22(3). С. 5-9.

115. Оборотов Ю. М. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49–55.

116. Оборотов Ю. Традиції та інновації у правовому розвитку. *Психологія і суспільство*. 2004. № 1. С. 15-42.

117. Олійник У. М. Утвердження права на свободу думки, совісті та релігії в філософії права епохи просвітництва. *Університетські наукові записки. Хмельницький*, 2017. № 63. С. 336-346.

118. Омарова А. А. Розбудова української держави після прийняття акту проголошення незалежності України. *Право і суспільство*. 2017. № 2(2). С. 24-28.

119. Орешета Ю. В. Теоретичні підходи до понять «ідентифікація» та «ідентичність» у соціології: їх сутність та коротка характеристика. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2014. № 1. С. 94-100.

120. Орехова Т. В. Статус кандидата в ЄС для України: економічні перспективи. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2(46). С. 15-23. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.2.2>

121. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2004. 20 с.

122. Османова А. М. Психологічні детермінанти розвитку ідентичності особистості у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2020. Т. 31(70), № 1. С. 45-52.

123. Отрош М. І. Місце і роль католицької церкви у міжнародному правопорядку : монографія / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2017. 596 с.

124. Павліченко Є., Стець О., Шелудяков Р. Методологічні засади компаративного аналізу в системі юридичних досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 210-214.

125. Парута О. В. Правова ідентичність особи : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2016. 244 с.

126. Пастушок Г. І. Значення основоположних цінностей Римського права для формування правової традиції Європейського Союзу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8. С. 31-37.

127. Пелипишак І. Проблема свободи у філософії екзистенціалізму. URL: <http://narratif.primordial.org.ua/pelyp01.htm>

128. Передерій О. С. Право Європейського Союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав: теоретико-правові аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Вип. 26. С. 33-37.

129. Петрук Н. Культурно-історична єдність України з Європою: феномен освітніх та інтелектуальних спільнот другої половини XVI-XVII ст. *Людинознавчі студії. Серія «Філософія»*. 2022. Спецвип. С. 130-143. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.9>

130. Петруньок Б. Поняття ідентичності в контексті українознавчих досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. 2012. Вип. 16. С. 14-16.

131. Пилипишин П. Б. Гносіологічно-раціоналістичне розуміння індивідуалізму у філософії права Рене Декарта. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 322-326. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.4.54>

132. Пилипчук О. О. Розвиток європейського права в ХІХ столітті. *Питання історії науки і техніки*. 2018. Вип. 1. С. 32–36.

133. Полієнко В. Гендерна ідентичність в соціологічній концепції Ірвінга Гофмана. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2010. № 10. С. 77-83.

134. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 123-128.

135. Правдивець Н. О. Теоретична модель феномену ідентичності особистості. *Актуальні проблеми психології : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ: «А.С.К.», 2010. Т. 1, ч. 27. С. 142-144.

136. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2019. 144 с.

137. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-правового життя : монографія / [О. О. Безрук, Л. М. Герасіна, І. В. Головка та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2017. 560 с.

138. Правосвідомість: доктринальні підходи до розуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2(27). С. 14–19. DOI: [http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(27\)](http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(27)).

139. Про правові засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2834-ІХ. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 46. Ст.116.

140. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 2 жовтня 1997 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_641#Text

141. Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_719#Text

142. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

143. Ренчка І. Відображення української національної ідентичності та нової державної ідеології в сучасних українських словниках. *XII Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»*, München 28.-31. Oktober 2021 / herausgegeben von Olena Novikova, Ulrich Schweier. München : Georg Olms Verlag - UB Ludwig-Maximilians, 2022. S. 511-524.

144. Репецький В. М., Зубарева А. Є. Механізм міжнародного контролю за дією міжнародних договорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 689-692. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/166>

145. Рибчак О. І. Стадії укладення міжнародних договорів. Порядок здійснення ратифікації. URL: https://kalushrda.gov.ua/n/viddil_nadzvyhajnyh_sytuacij/2013/11/27/2922/view

146. Римарчук Р. М., Римарчук Г. С. Основні принципи захисту прав людини в праві Європейського Союзу. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : збірник тез VIII Всеукр. наук.-практ. конф., 30 травня 2019 року, Львів. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2019. С. 27-29.

147. Рязанов М. Ю., Чувакова Г. М., Антошина І. В. Основи права: навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти 1 курсу за освітнім ступенем «магістр» судово-адміністрат. ф-ту за спец. 293 «Міжнародне право» [Електронне видання].

Одесса : Фенікс, 2022. 108 с. URL: [https://doi.org/ 10.32837/11300.22763](https://doi.org/10.32837/11300.22763) (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

148. Рязанов М. Юридична наука у формуванні та трансляції правової спадщини. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т. / за аг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 74-77.

149. Савич А. С. Європейські програми формування інформаційного простору ЄС. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 9. С. 169-182.

150. Савченко А. А. Правова культура як атрибут культури суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 2. С. 32-36.

151. Самойленко Н. Роль міжнародних освітніх програм в Україні у забезпеченні якості підготовки фахівців із вищою гуманітарною освітою. *Наукові праці*. 2012. Т. 158, № 146. С. 21–27.

152. Сидоренко О. Право та мораль як основні способи правового впливу на поведінку суб'єктів. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 405–420.

153. Соболь О. І., Южека Р. С. Сучасний вплив рішень Європейського суду з прав людини на розвиток законодавства та судової практики України. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2020. № 1. С. 48-54. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.10>

154. Сокур'янська Л. Г. Вступ до соціології : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 206 с.

155. Соломенна Т. В. Міжкультурна комунікація в Європейському Союзі. Чернігів : Вид-во НУ «ЧК» ім. Т. Г. Шевченка,, 2020. 36 с.

156. Солошенко В. В. Культурна політика як основа формування національної єдності в сучасному світі [Електронний ресурс]. 2017. С. 51-55. URL:

<https://elibrary.ivinas.gov.ua/2288/1/Polityka%20spilnoi%20yevropeiskoi%20identychnosti.pdf>

157. Сорока С. Суд Європейського Союзу як вища судова інстанція ЄС. *Управління в ЄС та політика європейської інтеграції* : мультимедійний підручник. URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/miltymediinyi-posibnyk>

158. Справа «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-125318%22%5D%7D>

159. Суходоля М. В. Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-правові аспекти співвідношення : дис. д-ра філос. наук : 081 «Право». Вінниця, 2021. 205 с.

160. Тарасенко О. Л. Пріоритетні напрями реалізації мовної політики Європейського Союзу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=146>

161. Теорія та практика побудови і розвитку демократичної, соціальної, правової держави в Україні у контексті євроінтеграції / Л. Г. Матвєєва, І. Й. Магновський, Л. Б. Тарасенко, Є. О. Бутирін, В. В. Шевчук, Л. С. Березовенко. Одеса : РВВ ОДУВ, 2021. 290 с.

162. Тимченко Р. Листопадова революція 1918 р.: передумови, очікування й наслідки. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. 2012. Вип. 7. С. 177-198.

163. Тичина В. Правові цінності Європейського Союзу : навч. посіб. / МОН України, Держ. ун-т «Житомир. політехніка». Харків : Право, 2023. 116 с.

164. Толстов І. В. Евристичний потенціал концепції легітимності М. Вебера. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філософія. Філософські перипетії*. 2014. № 1130, вип. 51. С. 104-111.

165. Трагнюк О. Я. Адаптація права України до права ЄС як складова механізму євроінтеграції. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2005. № 10. С. 139–141.

166. Угрин Л. Я. Концептуалізація поняття «ідентичність» у дослідницьких стратегіях соціальних наук некласичного періоду. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe*. 2017. Вип. 2. С. 4-10. <http://hdl.handle.net/11300/7343>

167. Форманюк В. В. Система джерел права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 83-88.

168. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. Київ : Наш формат, 2020. 192 с.

169. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права (теоретичні та історичні аспекти) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія політичних та правових вчень». Одеса, 1997. 51 с.

170. Хаустова М. Г. Правова інтеграція: теоретичний аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25, № 1. С. 192-203.

171. Череватюк В. Б. Ідентичність і конфлікти: загрози сучасного суспільства. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* : [Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, Нац. авіа. ун-т, 1 березня 2019 р.]. Тернопіль : Вектор, 2019. Т. 1. С. 112-114.

172. Череватюк В. Б. Правова ідентичність України і глобалізація: історичний аспект. *Аеро-2011. Повітряне і космічне право* : [матеріали ІІ Міжнар. наук. конф. «Становлення держави в умовах глобалізації: теоретичний та практичний аспект», Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2012 року]. Ніжин : Вид. ПП Лисенко М.М., 2012. С. 93-95.

173. Шишкіна Є. К., Носирєв О. О. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Вид-во «Діса плюс», 2014. 200 с.

174. Шубіна І. О. Основні цінності європейського союзу, зміст і значення для вступу нових держав. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського* : матеріали третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2012. С. 652-654.
175. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посіб. Київ, 2018. 168 с.
176. Юридична енциклопедія : у 6 т. / відп. ред. Ю. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2019. Т. 4: Н–П. 720 с.
177. Юхимюк О., Дмитрук С. Формування принципу верховенства права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 39-43.
178. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім.Г.С.Костюка НАПН України*. 2010. Вип. 38. С. 378-387.
179. Яворська І. М. Правовий статус та функції суду Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 29. С. 95-105.
180. Яворська Г. М. До проблеми формування європейської ідентичності в Україні. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]*. 2008. Вип. 42. С. 269-277.
181. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія. Харків : Право, 2013. 760 с.
182. Яцимірська М. Мовна політика Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 316-322.
183. Burke P. Identities and social structure *Social psychology quarterly*. L., 2004. Vol. 67, № 1. P. 5–15
184. Durkheim Émile. *Sociologie et philosophie*, préface de C. Bouglé, Paris, 1924. 143 p.

185. Erikson E. H. The Problem of Ego Identity. *Journal of American Psychoanalytical Association*. 1956. № 4. P. 56-121.

186. Erikson Erik X. Identity and the Life Cycle. New York. London : W. W. Norton, 1994. 192 c.

187. European Network of National Human Rights Institutions [Electronic resource]. URL: <https://ennhri.org/>

188. European Union Agency for Fundamental Rights. *European Union Agency for Fundamental Rights* [Electronic resource]. URL: <https://fra.europa.eu/en>

189. Freud S. Massenpsychologie und Ich-Analyse, Leipzig, Wien, Zurich, Internationaler Psychoanalytischer Verlag G. M. B. H., 1921. 140 p. URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/freud/massen/index.html>

190. Georg Simmel on Individuality and Social Forms. Chicago : University of Chicago Press, , 1972. 412 p.

191. Hegel G. W. F. Über die wissenschaftliche Behandlungsarten des Naturrechts, seine Stelle in der praktischen Philosophie und sein Verhaeltnis zu den politischen Rechtswissenschaften. *Werke*. Frankfurt am Main, 1979. Bd. 2. URL: <http://www.zeno.org/nid/20009176543>

192. Human rights in the context of gender and juvenile policy in different legal systems / B. Perezhniak et al. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10, no. 38. P. 138–147.

193. Joint investigation teams. *European Union Agency for Criminal Justice Cooperation* [Electronic resource]. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/judicial-cooperation/instruments/joint-investigation-teams>

194. Judgment of the Court of 15 July 1964. - Flaminio Costa v E.N.E.L.. - Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano - Italy. - Case 6/64 [Electronic resource]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>

195. Judgment of the Court of 9 March 1978. - Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA. - Reference for a preliminary ruling: Pretura di Susa - Italy. - Discarding by the national court of a law contrary to Community law. - Case

106/77 [Electronic resource]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A61977CJ0106>

196. Legal Process in the National Legal Doctrine of Ukraine through the Scope of the Case. Law of the European Court of Human Rights / L. Matvieieva, L. Dorofeieva, M. Burdin, Ye. Durnov, M. Dei. *International Journal for Court Administration*. 2022. № 13(2). P.1-12. DOI: <https://doi.org/10.36745/ijca.411>

197. Press corner. *European Commission - European Commission* [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4581

198. Shynkaruk L. Dialogue of cultures: E. Hall and F. Kluckhohn / L. Shynkaruk, H. Salata, T. Danylova. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 3. С. 128-133.

199. Taylord C. The Making of the Modern Identity. Harvard University Press, 1989. 601 p.

200. White Paper on Intercultural Dialogue «Living Together as Equals in Dignity». Strasbourg, 2008. 61 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження та відомості про апробацію дослідження

Публікації, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Король К. М. Правова ідентичність та її вплив на формування сучасної європейської держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 14–17.
2. Король К. М. Сутність та зміст правової ідентичності. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 216–221.
3. Король К. М. Чинники формування загальноєвропейської правової ідентичності в контексті європейського правового простору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №2. С. 707–709.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

4. Король К. М. Правова культура та формування правової ідентичності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 126–128.
5. Король К. М. Загальні положення правової ідентичності. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Одеса, 17 верес. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 192–195.

6. Король К. М. Механізм формування правової ідентичності. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 175-річчю Одес. шк. права, (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 122–124.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія», на наукових конференціях. Результати дослідження було апробовано й оприлюднено у виступах на таких конференціях та круглому столі, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю, присвячена пам'яті професора Ю. М. Оборотова (м. Одеса, 17 вересня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнський круглий стіл онлайн, присвячений 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права «Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.).

ДОДАТОК Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

РЕКТОР НАЦІОНАЛЬНОГО

УНІВЕРСИТЕТУ

«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОЧІСЬКОДОШІК

2024 РОКУ

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження **КОРОЛЬ КАТЕРИНИ МИКОЛАЇВНИ** на тему: «**ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «ПРАВО» у навчальну та науково-дослідну діяльність

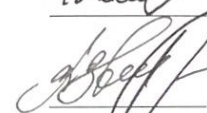
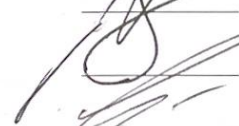
Комісія у складі: голови - проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Галини УЛЬЯНОВОЇ, членів комісії: завідувача кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Володимира ЗАВАЛЬНЮКА, декана факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Євгена ХИЖНЯКА, начальника навчально-методичного відділу центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи Людмили КУЗНЕЦОВОЇ склала цей акт з приводу того, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертаційному дослідженні Катерини Миколаївни КОРОЛЬ на тему: «Загальноєвропейська правова ідентичність: теорія та практика», впроваджені в освітній процес Національного університету «Одеська юридична академія» в рамках викладання таких навчальних дисциплін: «Загальна теорія права і держави», «Порівняльне правознавство», «Методологія юриспруденції», а також у науково-дослідній роботі студентів університету.

Рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації
К. М. Король:

1. Король К. М. Правова ідентичність та її вплив на формування сучасної європейської держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 14–17.
2. Король К. М. Сутність та зміст правової ідентичності. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 216–221.
3. Король К. М. Чинники формування загальноєвропейської правової ідентичності в контексті європейського правового простору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №2. С. 707–709.
4. Король К. М. Правова культура та формування правової ідентичності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 126–128.
5. Король К. М. Загальні положення правової ідентичності. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Одеса, 17 верес. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 192–195.
6. Король К. М. Механізм формування правової ідентичності. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 175-річчю Одес. шк. права, (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 122–124.

Голова:

Члени комісії:

 Г. УЛЬЯНОВА
 В. ЗАВАЛЬНЮК
 С. ХИЖНЯК
 Л. КУЗНЕЦОВА